

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця на
правах рукопису

РИБАЛЬЧЕНКО ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 159.923:159.964.21](045)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЗАГРОЗ НА ПСИХОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ**

053 Психологія

05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі
психології

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.М. Рибальченко

Науковий керівник: Ложкін Георгій Володимирович, доктор
психологічних наук, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Рибальченко О.М. Особливості впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія (05 Соціальні та поведінкові науки). – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, 2024.

Дисертаційне дослідження присвячено вивченню особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю.

У роботі здійснено аналіз сучасного стану дослідження проблеми психологічної безпеки особистості, яка розглядається як складна багаторівнева динамічна система, що відображає ступінь психічної захищеності людини, її здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні та внутрішні загрози, які виникають, зберігати на достатньо стійкому дієздатному рівні виконання задач у звичайних та екстремальних умовах діяльності.

Наголошено, що за своєю природою неабияка небезпека для особистості є загрозою, але, перебуваючи під загрозою, особистість наражається на небезпеку. Рівень психологічної загрози значно залежить від кількості і сили дії небезпечних факторів на свідомість людини. Що більше таких факторів, то швидше небезпека переростає у психологічну загрозу, унаслідок чого виникає деструктивна поведінка особистості.

Виділено чотири основні напрями дослідження психологічної безпеки. Перший напрямок – це психологія безпечної діяльності, що вивчає людину в обставинах різноманітних видів діяльності, в тому числі на об'єктах високого ризику та в екстремальних і надзвичайних ситуаціях. В центрі другого напрямку виступає психологічна безпека середовища, її інформаційні, соціальні, предметно-просторові та інші характеристики, які здатні впливати на

свідомість особистість, на її поведінку порушуючи тим самим її безпеку. У третьому напрямі в якості феномену безпеки розглядається не середовище, а сама людина. Четвертий напрямок розглядає людину як суб'єкт безпеки, який може стати й організатором, і руйнівником як власної, так і суспільної безпеки. В роботі уявлення про безпеку розглядаються як ментально вибудовані образи, через які здійснюється суб'єктивна репрезентація та категоризація окремих параметрів або всього патерна ситуації (середовища, умов), як безпечних/небезпечних для конкретної людини чи соціальної групи. Підкреслено, що уявлення про безпеку – це суб'єктивний образ певних обставин, що є значущими для людини у зв'язку з необхідністю долати загрози зовнішнього та внутрішнього світу. З'ясовано, що до основних критеріїв психологічної безпеки особистості дослідники зараховують: цілісність людини, функціонування організму та психіки у відповідності до існуючих норм, адекватність відображення і ставлення до світу, адаптивність функціонування, захищеність свідомості від змін її стану проти волі людини.

У результаті аналізу емпіричних даних зроблено висновок, що рівень загального інтегративного показника (індекс) психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю, що відображає ступінь психічної захищеності, здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні та внутрішні загрози, зберігати на достатньому рівні дієздатність та ефективність життєдіяльності є низьким. Емпірично виявлено, що починаючи з 2021 р. по 2023 р. відбувається значне зменшення кількості осіб із високим рівнем психологічної безпеки та зростання кількості досліджуваних, яким притаманний низький рівень психологічної захищеності – з 20 до 1,5 %. Встановлено, що імпліцитні уявлення загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю залежать від зовнішніх подій, що відбувалися в сучасному світі взагалі, та нашій країні безпосередньо, та внутрішніх – суб'єктивного сприйняття їх як загроз. Перше місце у 2021 р. за кількістю пережитих загроз посіли комбіновані загрози; у 2022 році – техногенні; у 2023 році – політичні. Статистично значущі

відмінності за статтю стосувалися лише природніх та техногенних загроз, зокрема, чоловіки зазначили більше пережитих подій природнього характеру, а жінки – техногенного. Щодо політичних, соціальних і комбінованих загроз – статистичних відмінностей залежно від статі не встановлено. Констатовано наявність динаміки ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю протягом трьох років, що засвідчує з одного боку, про сталість пріоритетності деяких цінностей, з іншого – про наявність зміни їх рейтингових позицій. В п'ятірку пріоритетних термінальних цінностей за 2021 і 2022 р. увійшли: здоров'я, наявність хороших і вірних друзів, любов, активне діяльнісне життя, впевненість у собі. У 2023 р. до пріоритетності цінностей увійшли свобода і матеріально забезпечене життя. Перше місце у рейтингу інструментальних цінностей у 2021 р. посіла «вихованість», у 2022 р. – «самоконтроль», у 2023 р. – «життєрадісність», що відображає динаміку зміни пріоритетності ціннісних орієнтацій під впливом загроз психологічній безпеці особистості. Доведено наявність трансформаційних процесів мотиваційної сфери досліджуваних, зокрема у 2021 та 2023 рр. в більшій мірі виражені мотивація комфорту, спілкування, загальної активності та соціальної корисності; у 2022 р. превалює мотивація підтримки життєзабезпечення, що обумовлено актуалізацією необхідності задоволення базових потреб особистості у ситуації виживання. Виявлено, що жінки більш спрямовані на життєзабезпечення та загальну активність, а чоловіки на мотивацію комфорту. Особливості зміни сенсів особистості майбутнього фахівця технічного профілю при загрозах психологічній безпеці полягають в динамічній перебудові визначення пріоритетності окремих смислових компонентів в структурі особистості. У 2021 р. це – цілеспрямованість, цікавість та насиченість життям, свобода вільно приймати рішення відповідно своїх цілей і уявлень про сенс життя; у 2022 р. – зменшення рівня показника «локус контролю Я», що свідчить про прояви зневіри майбутніх фахівців у свої сили контролювати події власного життя; сенсожиттєві орієнтації; у 2023 р. засвідчують зростання «джерел» сенсу життя (цілі, процес, результат) у майбутніх фахівців технічного профілю,

збільшення загального показника осмисленості життя у порівнянні з 2022 роком. Натомість у переважної кількості досліджуваних зафіксовано середній рівень осмисленості життя, водночас у жінок майже за всіма шкалами смисложиттєвих орієнтацій показники вищі, ніж у чоловіків, окрім «локус контролю Я» – здатності контролювати своє життя, приймати рішення та реалізовувати їх. З'ясовано психологічні кореляти складових особистості майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічної безпеки, зокрема, в структурі мотивів: природні загрози впливають на почуття комфорту і «загальножиттєвий» мотиваційний профіль, техногенні – на підвищення значущості життєзабезпечення, спілкування, загальну активність; політичні та соціальні – на найбільшу кількість структурних компонентів мотивації – життєзабезпечення, спілкування, загальну і творчу активність, соціальну корисність та формування «робочого» мотиваційного профілю; комбіновані загрози мають вплив на формування «загальножиттєвого» мотиваційного профілю. Психологічні кореляти особистісних сенсів майбутніх фахівців мають такі особливості: політичні і соціальні загрози впливають на майже всі компоненти смисложиттєвих орієнтацій, виключення полягає у відсутності впливу політичних загроз на локус контролю життя, тобто здатність контролювати своє життя. Природні і комбіновані загрози мають негативні кореляційні зв'язки з усіма структурними компонентами смисложиттєвих орієнтацій. Встановлено домінування впливу соціальних, політичних, техногенних та природніх загроз на показник низького та середнього рівнів індексу психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю.

У дисертаційному дослідженні доведено, що для пізнання впливу загроз на психологічну безпеку особистості доцільно застосовувати апаратні методи об'єктивної реєстрації для визначення: стресу в голосі, термографії (дистанційного визначення температури поверхні шкіри людини при небезпеках), динамічної зміни діаметру зіниці ока людини при наданні

скривленої інформації, психосемантичного аналізатора прогнозування поведінки людини, тощо.

Авторська програма об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості ґрунтувалася на припущенні, що 1) поліграф дозволяє зареєструвати ставлення особистості до того чи іншого явища як загрози; 2) поліграф дозволяє категоризувати ступінь значущості цього явища для конкретної особистості. В процесі поетапного вимірювання на поліграфі застосовано заздалегідь підготовлені стратегію та тактику опитування. Виявлено, що оцінка значущості загроз залежить від реакції особистості. Ці зміни безпосередньо пов'язані з тим, як особистість сприймає, розуміє і реагує на них, чи є в пам'яті «сліди» минулого, пов'язані з різними і негативними наслідками для особистості. Динаміка зміни емоційної напруги це головна інформація з приводу об'єктивної реєстрації значущості загрози для особистості. Якщо емоційне напруження досліджуваного за допомогою поліграфа при відповідях на запитання в цифровому вигляді зменшується, то на записаній поліграмі будуть зареєстровані реакції з збільшеною амплітудою електродермальної активності, отже на тестограмі значення фокус реакції буде меншим, що в свою чергу означає категоризацію явища як загрозливого. Якщо емоційне напруження досліджуваного за допомогою поліграфі при відповідях на запитання в цифровому вигляді збільшується, то на записаній поліграмі будуть зареєстровані реакції з меншою амплітудою електродермальної активності, отже, на тестограмі значення фокус реакції буде великим, що в свою чергу означає, що об'єктивне явище особистістю не сприймається і не категоризується як загрозливе. Отримані результати опитування дали можливість зробити математичний підрахунок і побудувати графіки для візуального аналізу поліграфічного тестування, а також у подальшому зорієнтуватися щодо передбачуваного висновку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному: *вперше* на основі системного теоретико-експериментального вивчення питань психологічної безпеки систематизовано типи загроз та небезпек, що впливають

на рівень психологічної безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю; розроблено, обґрунтовано та апробовано програму об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості; *розширено і доповнено* психологічний зміст поняття «психологічна безпека особистості», «загроза психологічній безпеці»; розуміння психологічних чинників та особистісних властивостей, що виступають детермінантами психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю; *дістали подальшого розвитку* ідеї щодо суб'єктивних факторів та індивідуальних особливостей майбутніх фахівців, що відіграють важливе значення в актуалізації власних потенційних можливостей протидії небезпекам.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що структурований та апробований психодіагностичний комплекс дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю; отримані дані можуть бути застосовані в різних галузях психологічної практики, зокрема для: організації об'єктивної реєстрації потенційних та актуальних загроз психологічній безпеці особистості; прогнозування рівня психологічної безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю; розробки ефективних програм психологічного супроводу студентів на різних етапах професійного становлення, спрямованих на розвиток психологічних ресурсів особистості. Теоретичні положення, результати дослідження можуть бути використані: а) в практиці психологічної служби в розробці та проведенні тренінгів і семінарів, спрямованих на розвиток психологічної безпеки особистості; в) в навчальному процесі як доповнення і деталізація відповідних розділів вибіркових дисциплін: «Психологія безпеки особистості», «Психологія ментального здоров'я», «Психологічний стрес: розвиток і подолання». Окрім того, матеріали дослідження можуть бути використані практичними психологами та поліграфологами в процесі професійної діяльності; апробована у дослідженні авторська програма реєстрації загроз психологічній безпеці особистості може бути застосована для моніторингу успішності подолання наслідків стресогенних впливів на особистість.

Подальшою перспективою для дослідження може стати вивчення причин та джерел походження антропогенних загроз в екстремальних умовах життя та діяльності особистості.

Ключові слова: психологічна безпека, особистість, майбутній фахівець технічного профілю, загроза, небезпека, ціннісні орієнтації, мотив, сенс, психологічне благополуччя, об'єктивна реєстрація, поліграф.

ABSTRACT

Rybalchenko O.M. Peculiarities of the Threats Influence on the Psychological Safety of the Future Technical Specialist Personality. – Qualifying scientific work on manuscript rights. Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 053 Psychology (05 Social and Behavioural Sciences). – National Technical University of Ukraine «Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, 2024.

The dissertation research is devoted to the study of the peculiarities of the threats impact on the psychological safety of the future technical specialist personality.

The work analyses the current state of research into the problem of psychological safety of an individual, which is considered as a complex multi-level dynamic system reflecting the degree of mental security of a person, his/her ability to maintain an optimal level of functioning, the ability to eliminate emerging external and internal threats, and to maintain a sufficiently stable and efficient level of performing tasks in normal and extreme conditions of activity.

It is emphasised that by its very nature, a significant danger to a personality is a threat, but being under threat, a person is exposed to danger. The level of psychological threat significantly depends on the number and strength of the impact of dangerous factors on a person's consciousness. The more such factors there are, the faster the danger turns into a psychological threat, resulting in destructive behaviour of the individual.

Four main areas of psychological safety research are identified. The first direction is the psychology of safe activity, which studies a person in the circumstances of various types of activity, including at high-risk facilities and in extreme and emergency situations. The second direction focuses on the psychological safety of the environment, its informational, social, subject-spatial and other characteristics that can influence the consciousness of a person, his/her behaviour, thus violating his/her safety. In the third direction, it is not the environment that is considered as a security phenomenon, but the person himself. The fourth direction considers a person as a security subject who can become both an organizer and a destroyer of both his/her own and public security.

In the work, safety perceptions are considered as mentally constructed images through which subjective representation and categorisation of certain parameters or the entire pattern of a situation (environment, conditions) as safe/unsafe for a particular person or social group is carried out. It is emphasized that the concept of security is a subjective image of certain circumstances that are significant for a person in connection with the need to overcome threats from the external and internal world. It has been found that the main criteria of psychological security of the individual include: human integrity, functioning of the body and psyche in accordance with existing norms, adequacy of reflection and attitude to the world, adaptability of functioning, protection of consciousness from changes in its state against the will of a person.

As a result of the empirical data analysis, it was concluded that the level of the general integrative indicator (index) of the psychological safety of the personality of the future technical specialist, which reflects the degree of mental security, the ability to maintain an optimal level of functioning, the ability to eliminate external and internal threats, and to maintain a sufficient level of efficiency and effectiveness vital activity is low. It has been empirically found that from 2021 to 2023, there is a significant decrease in the number of people with a high level of psychological security and an increase in the number of subjects with a low level of psychological security – from 20 to 1.5%. It has been established that implicit perceptions of threats

to the psychological safety of a future technical specialist personality depend on external events that have occurred in the modern world in general and in our country in particular, and internal – their subjective perception as threats. In 2021, the first place in terms of the number of threats experienced was taken by combined threats; in 2022 – by man-made threats; in 2023 – by political threats.

Statistically significant differences by gender were found only for natural and man-made threats, with men reporting more natural disasters and women reporting more man-made disasters. Regarding political, social and combined threats, no statistical differences by gender were found. The dynamics of value orientations of future technical specialists over the past three years has been noted, which indicates, on the one hand, the persistence of the priority of some values, and, on the other hand, the presence of changes in their rating positions. The top five priority terminal values for 2021 and 2022 include: health, good and faithful friends, love, active life, and self-confidence. In 2023, the priority values included freedom and financially secure life. The first place in the ranking of instrumental values in 2021 was taken by «politeness», in 2022 by «self-control», and in 2023 by «cheerfulness», which reflects the dynamics of changing the priority of value orientations under the influence of threats to the psychological safety of an individual. The existence of transformational processes in the motivational sphere of the respondents is proved, in particular, in 2021 and 2023, the motivation of comfort, communication, general activity and social usefulness are more pronounced; in 2022, the motivation to support life support prevails, which is due to the actualization of the need to satisfy the basic needs of the individual in a survival situation. It was found that women are more focused on life support and general activity, and men are more focused on comfort motivation. The peculiarities of changing the meaning of the personality of the future technical specialist in the face of threats to psychological safety lie in the dynamic restructuring of the determination of the priority of individual semantic components in the personality structure. In 2021, these are purposefulness, curiosity and saturation of life, freedom to make decisions freely according to one's goals and ideas about the meaning of life; in 2022, a decrease in the level of the «locus of self

control» indicator, which indicates the manifestations of future specialists' disbelief in their ability to control the events of their own lives; meaningful life orientations; in 2023, indicate an increase in the «sources» of the meaning of life (goals, process, result) of future technical specialists, an increase in the overall indicator of meaningfulness of life compared to 2022.

At the same time, the majority of the respondents have an average level of meaningfulness of life, while women have higher scores on almost all scales of meaningful life orientations than men, except for the «I's locus of control» – the ability to control their lives, make decisions and implement them. The psychological correlates of the personality components of future technical professionals under the influence of psychological safety threats, in particular, in the structure of motives, have been clarified: natural threats affect the feeling of comfort and «life-long» motivational profile, man-made threats – the increase in the significance of life support, communication, general activity; political and social threats – the largest number of structural components of motivation – life support, communication, general and creative activity, social usefulness and formation of a «work» motivation; combined threats have an impact on the formation of a «lifelong» motivational profile.

The psychological correlates of the future specialists personal meanings have the following features: political and social threats affect almost all components of meaningful life orientations, the exception is the absence of influence of political threats on the locus of life control, that is, the ability to control one's life. Natural and combined threats have negative correlations with all structural components of meaningful life orientations. The dominance of the influence of social, political, techno genic and natural threats on the indicator of low and medium levels of the index of psychological safety of the future technical specialist personality has been established.

The dissertation research proved that in order to understand the impact of threats on the psychological safety of an individual, it is advisable to use hardware methods of objective registration to determine: stress in the voice, thermography

(remote determination of the temperature of the surface of the human skin in case of danger), dynamic changes in the diameter of the pupil of the human eye when providing a distorted information, a psychosemantic analyser for predicting human behaviour, etc.

The author's program of objective registration of threats to the psychological safety of an individual was based on the assumption that 1) the polygraph allows registering an individual's attitude to a particular phenomenon as a threat; 2) the polygraph allows categorising the degree of significance of this phenomenon for a particular individual. In the process of step-by-step measurement on the polygraph, previously prepared strategy and interview tactics were applied. It was found that the assessment of the significance of threats depends on the individual's reaction. These changes are directly related to how the individual perceives, understands and reacts to them, whether there are «traces» of the past in the memory associated with various and negative consequences for the individual. The dynamics of changes in emotional tension is the main information regarding the objective registration of the significance of the threat to the individual.

If the emotional tension of the subject with the help of a polygraph decreases when answering questions digitally, then on the recorded polygram, reactions with an increased amplitude of electrodermal activity will be registered, therefore, on the testogram, the value of the focus of the reaction will be smaller, which in turn means categorizing the phenomenon as threatening. If the emotional tension of the subject increases with the help of a polygraph when answering questions in digital form, then reactions with a smaller amplitude of electrodermal activity will be registered on the recorded polygram, therefore, the focus of the reaction value will be large on the testogram, which in turn means that an objective phenomenon is not perceived and categorized as threatening by the individual. The obtained results of the survey made it possible to make mathematical calculations and build graphs for visual analysis of polygraph testing, as well as in the future to orientate oneself with regard to the expected conclusion.

The scientific novelty of the obtained results is as follows: for the first time, on the basis of a systematic theoretical-experimental study of the psychological safety issues, the types of threats and dangers affecting the level of psychological safety of future technical specialists were systematized; the program of objective registration of threats to the psychological safety of the individual was developed, substantiated and tested; the psychological content of the concepts «psychological safety of the individual», «threat to psychological safety» was expanded and supplemented; understanding of psychological factors and personal characteristics that act as determinants of psychological safety of a future technical specialist personality; idea about subjective factors and individual characteristics of future specialists, which play an important role in actualising their own potential capabilities to counteract dangers, was further developed.

The practical significance of the research is that the structured and tested psychodiagnostic complex of the research of the peculiarities of the threats influence on the psychological safety of the future technical specialist personality; the obtained data can be applied in various fields of psychological practice, in particular for organization of objective registration of potential and actual threats to the psychological safety of an individual; predicting the level of psychological safety of future technical specialists; development of effective programs of psychological support for students at various stages of professional formation, aimed at developing psychological resources of the individual. Theoretical provisions and research results can be used: a) in the practice of psychological services in the development and conduct of trainings and seminars aimed at developing psychological safety of the individual; b) in the educational process, as a supplement and detailing of the relevant sections of elective disciplines: «Psychology of Personal Safety», «Psychology of Mental Health», «Psychological Stress: Development and Overcoming».

In addition, the research materials can be used by practical psychologists and polygraph examiners in the course of their professional activities; the author's program for registering threats to the psychological safety of an individual tested in

the research can be used to monitor the success of overcoming the consequences of stressful influences on the individual.

A further perspective for research can be the study of the causes and sources of anthropogenic threats in extreme conditions of life and activity of an individual.

Key words: psychological safety, personality, future technical specialist, threat, danger, value orientations, motive, psychological well-being, meaning objective registration, polygraph.

Список публікацій здобувача, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у фахових виданнях:

1. Рибальченко О.М. Психологічні загрози – компонент безпеки особистості. *Науковий журнал Габітус*. Вип. 32, 2021. С.104-109. DOI <http://habitus.od.ua/journals/2021/32-2021/17.pdf>
2. Рибальченко О.М. Порухення мотивації – психологічна загроза безпеці особистості. *Науковий журнал Габітус*. Вип. 38, 2022. С.116-121. DOI <http://habitus.od.ua/journals/2022/38-2022/19.pdf>
3. Рибальченко О.М. Деструкція сенсу – психологічна загроза безпеці особистості. *Науковий журнал Габітус*. Вип. 41, 2022. С.166-172. DOI <http://habitus.od.ua/journals/2022/41-2022/29.pdf>
4. Ложкін Г.В., Рибальченко О.М. Емпіричне дослідження психологічної безпеки особистості. *Науковий журнал Габітус*. Вип. 54, 2023. С.142-148. DOI <http://habitus.od.ua/journals/2023/54-2023/27.pdf>

**Список публікацій здобувача, які засвідчують апробацію матеріалів
дисертації:**

1. Рибальченко О. Концепція ГАТРеда – співвідношення небезпеки і загроз в процесі психофізіологічного дослідження на поліграфі. *Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика: журнал* / ГО «Колегія поліграфологів України»; ред. колегія: В. О. Шаповалов (гол. ред.) [та ін.]. К.: ГО «Колегія поліграфологів України», 2021. Вип. 4. С. 146-149. <https://kp-ua.com/books/otsinka-dostovirnosti-2021-vyp-4/>
2. Ложкін Г.В., Рибальченко О.М. Чинники професійної надійності фахівців у сфері публічного управління. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми управління: трансформація публічного управління у постковідному світі» (18-19 листопада 2021 р., м. Київ) / Укладачі: А. А. Мельниченко, Я.Ю. Цимбаленко, О. А. Акімова, Д. В. Балашов, О. І. Криворот. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021 215-220.
3. Ложкін Г.В., Рибальченко О.М. Диференціація понять загроза та небезпека /*Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції*, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 26-29. <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10693>
4. Рибальченко О. М Rybalchenko O. M. Компоненти психологічної безпеки особистості. Components of psychological safety of the individual. International scientific conference «The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society» July 30–31, 2022. Iespīests tipogrāfijā SIA «Izdevniecība «Baltija Publishing» Parakstīts iespiešanai: 2022. 2. augusts. P.45-48. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-228-9-11>
5. Рибальченко О. М. Невизначеність як критерій небезпеки особистості Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27-28 квітня 2023 року: 36. матеріалів // За ред. В.Г. Панка. Київ: Інститут

психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с. (електронне наукове видання). DOI: <http://doi.org/10.33120/UPS21Proceedings-2023>

6. Рибальченко О. М. Невизначеність як критерій небезпеки особистості. II Міжнародна наукова конференція «Людина, кримінологія, наука» 24.03.2023 р. (м. Кишинів). Conferința științifică internațională OMUL, CRIMINOLOGIA, ȘTIINȚA, ediția a II-a Chișinău, 24 martie 2023 ORCID ID: 0009-0006-8531-0025

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ABSTRACT	8
ЗМІСТ	17
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	19
ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	28
1.1. Основні вітчизняні та зарубіжні підходи до вивчення психологічної безпеки особистості	28
1.2. Загроза, небезпека, ризик: диференціація понять	39
1.3. Індивідуально-психологічні особливості сприйняття небезпек та загроз	54
1.4. Види, критерії та структура психологічної безпеки особистості	64
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ	
ВПЛИВУ ЗАГРОЗ НА ПСИХОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ	
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ТЕХНІЧНОГО	
ПРОФІЛЮ	75
2.1. Організація та методика дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю	75
2.2. Аналіз результатів дослідження рівнів психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю	84
2.3. Дослідження імпліцитних уявлень загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю за характером їх походження	99
2.4. Зміни в базовій складовій особистості майбутнього фахівця технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці	105

2.4.1. Ціннісні орієнтації та їх динаміка під впливом загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю	105
2.4.2. Мотиви та їх трансформація під впливом загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю	125
2.4.3. Особливості зміни сенсів особистості майбутнього фахівця технічного профілю при загрозах психологічній безпеці	133
2.5. Кореляти психологічної безпеки особистості та її детермінант під впливом загроз	142
Висновки до розділу 2	149
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПЦІЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ЗАГРОЗ ПСИХОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ОСОБИСТОСТІ	153
3.1. Інструментальна реєстрація рівнів загроз психологічній безпеці особистості.....	153
3.2. Розробка та обґрунтування авторської програми об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості	165
Висновки до розділу 3	177
ВИСНОВКИ	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	182
ДОДАТКИ.....	207
ДОДАТОК А.....	207
ДОДАТОК Б.....	213
ДОДАТОК В.....	221

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1. КПСА – комп’ютерний психосемантичний аналізатор
2. БВД – блок введення даних
3. ФПГ – фотоплетизмограф
4. ЕДА – електродермальна активність
5. кОм – похідна одиниця виміру електричного опору в СІ
6. «Мін:» – мінімально
7. «Серед:» – середньо
8. «Макс:» – максимально
9. РіПШ (SPL) – рівень потенціалу шкіри (skin potential level)
10. РеПШ (SPR) – реакція потенціалу шкіри (skin potential response)
11. СРеПШ (SSPR) – спонтанна реакція потенціалу шкіри (spontaneous skin potential response)
12. РіОШ (SRL) – рівень опору шкіри (skin resistance level)
13. РеОШ (SRR) - реакція опору шкіри (skin resistance response)
14. СРеОШ (SSRR) – спонтанна реакція опору шкіри (spontaneous skin resistance response)
15. РіПрШ (SCL) – рівень провідності шкіри (skin conductance level)
16. РеПрШ (SCR) – реакція провідності шкіри (skin conductance response)
17. СРеПрШ (SSCR) – спонтанна реакція провідності шкіри (spontaneous skin conductance response)
18. ЕДС – електродермальний спротив
19. ЕДР – електродермальний рівень
20. ГАТРеда – графічний аналіз тестограм електродермальної активності
21. ПС – психічний стан
22. ЕДА Вг/Нг – графік електродермальної активності з переходом від показників з верхньою границею до нижньої границі
23. ЕДА Нг/ВГ – графік електродермальної активності з переходом від показників з нижньою границею до верхньої границі

24. ЗОР – захисно-оборонна реакція
25. БПР – бажано-переважна реакція
26. ЛПР – лояльно пасивна реакція
27. ФР – фокус реакції
28. ОВП – опитування з використанням поліграфу
29. ПТСР – посттравматичний синдром
30. Т1-Т8 – Тест1-Тест8
31. ГАТР – графічний аналіз тестограми
32. ЕПтг – електродермальний показник тестограми
33. ЕДАтгД – загальний цифровий показник давача ЕДА тестограм для визначення психічного стану досліджуваного всього тестування
34. НФРтг – загальний цифровий показник зміни фокусу реакції
35. МКВ – методика з використанням контрольних питань
36. МВПІ – методика виявлення прихованої інформації

ВСТУП

Актуальність теми. Національні ціннісні парадигми обумовлюють цивілізаційний вибір України. На сучасному етапі забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організація безпечного освітнього середовища є вкрай важливими пріоритетами у діяльності ЗВО. Формування безпекового мислення здобувачів вищої освіти як цінності та поведінки у нормативах та суспільних відносинах є актуальним завданням сьогодення. В Концепції безпеки закладів освіти, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р., серед основних завдань, спрямованих на розв'язання проблеми, чільне місце посідає формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу.

У сфері забезпечення безпеки умовно виокремлюють щонайменше шість груп проблем. До них зараховують: вивчення впливу загроз на стан особистості та на її розвиток; особистість як джерело небезпеки для інших людей; особистість як джерело небезпеки для себе; середовище як джерело небезпеки для особистості; проблема захистів, які використовує особистість для забезпечення своєї безпеки; проблема забезпечення безпеки людей у різних сферах життєдіяльності. Але жодна з цих проблем не може бути успішно вирішена без врахування того як сама особистість ставиться до загроз та небезпек. Можна наполегливо та якісно, ретельно та надовго створювати для здобувача вищої освіти безпечні умови навчання, проте вся ця робота не буде мати значення й успіху, якщо він буде ігнорувати загрози або ставитися до них легковажно. Реакція людини на надзвичайну ситуацію, її сприйняття та оцінка як загрозового фактору, стратегії переживання різноманітних загроз обумовлені як зовнішніми змінними, так і усім спектром індивідуально-психологічних властивостей особистості, що сформовані у процесі її розвитку та діяльності. Знання індивідуально-психологічних особливостей та закономірностей функціонування психіки стає для сучасної людини не тільки обов'язковою, а і необхідною умовою превентивних заходів проти деструктивного впливу небезпек і загроз у процесі соціальної взаємодії, у

міжособистісних комунікаціях, а також, у майбутньому – для виконання професійної діяльності в екстремальних умовах тощо.

Відтак, вивчення психологічної безпеки особистості є неможливим без розгляду індивідуально-психологічних особливостей особистості майбутнього фахівця технічного профілю, якому притаманна своєрідність і діапазон суб'єктивного сприймання загроз та небезпек.

Аналіз досліджень з питання виокремлення факторів ризику психологічної безпеки дозволив до їх переліку віднести: незрілість особистості, нездатність до самостійного усвідомленого вибору інформації релевантної своїм інтересам, переконанням, планам; установки особистості на конформізм; стани соціуму, що сприяють підвищенню сугестивності населення. Проте, виявлені та конкретизовані фактори психологічної безпеки особистості й дотепер ще не є достатніми для розуміння й пояснення досліджуваних проблем. Необхідність дослідження зумовлена важливістю забезпечити розвиток майбутнього професіонала, котрий не лише здатний застосовувати фахові компетенції, а й ефективно визначити, охарактеризувати та реалізувати стратегії подолання загроз та повернення стану психологічної захищеності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось відповідно до тематичного плану наукових досліджень «КПІ ім. Ігоря Сікорського» за темою «Розвиток психологічного потенціалу особистості майбутніх фахівців в умовах технічного університету». Державний реєстраційний номер: 0121U108243.

Тему дисертації затверджено вченою радою факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (протокол № 2 від 26.09.2023 р.).

Метою дослідження є виявлення особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю.

В основу дослідження покладено такі **гіпотези**: 1) особливості переживання та спектр подолання загроз детермінований збереженням психологічної цілісності особистості майбутнього фахівця технічного профілю;

2) низький рівень чутливості до ситуації небезпеки пов'язаний із переживанням загрози як випадкової події, а також із орієнтацією на зовнішні способи її усунення; 3) ефективність механізму забезпечення психологічної безпеки особистості прямо пропорційно залежна від ступеня врахування загроз і небезпек.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу систематизувати наявні у зарубіжній та вітчизняній психології підходи до проблеми психологічної безпеки особистості.
2. Визначити рівні прояву психологічної безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю.
3. Емпірично дослідити вплив загроз на психологічну безпеку особистості майбутніх фахівців технічного профілю.
4. Розробити та обґрунтувати програму об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості.

Об'єкт дослідження – психологічна безпека особистості.

Предмет дослідження – особливості впливу загроз на психологічну безпеку майбутніх фахівців технічного профілю.

Методологічну та теоретичну основу дослідження склали: концептуальні положення системно-структурного підходу до вивчення проблеми психологічної безпеки особистості (О. Барановський, О. Блинова, Н. Волянчук, П. Горностай, Т. Єжевська, О. Кокун, Н. Куликова, Г. Ложкін, В. Поуль, І. Приходько, О. Федчук та ін.); теоретичні засади дослідження психологічної безпеки, детерміновані умовами освітніх установ (Т. Панченко, О. Корнієнко, Н. Коструба, О. Лазорко, М. Мельник, В. Семиченко, Ю. Хвесик, І. Ющенко та ін.); концептуальні підходи щодо соціальної та соціально-психологічної безпеки (Л. Григоровська, Л. Найдьонова, М. Слюсаревський, Т. Титаренко та ін.); імпліцитні та експліцитні концепції психічних явищ, що впливають на стан захищеності особи (С. Кузікова, А. Литвинчук, П. Лушин, С. Максименко, Н. Савелюк, Л. Сердюк та інші).

Організація та методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів:

- *теоретичні методи* – аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, що сприяв виявленню, узагальненню, систематизуванню, моделюванню різноманітних аспектів досліджуваної проблеми;
- *емпіричні методи* – психодіагностичні методи (анкетування, тестування, асоціативний експеримент та ін.), що використовувалися для дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку майбутніх фахівців технічного профілю.

Статистична обробка даних і графічна презентація результатів здійснювалася за допомогою персонального комп'ютера на базі пакету статистичних програм SPSS 17.0.

Науково-дослідна робота щодо емпіричного дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку майбутніх фахівців технічного профілю здійснювалася у відповідності до поставлених завдань упродовж 2020-2024 рр., і включала наступні *етапи*.

На першому етапі (2020-2021 рр.) здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми та розроблено загальну стратегію та методи дослідження психологічної безпеки особистості. Теоретичний підхід включав вивчення та аналіз літератури, узагальнення отриманої інформації.

На другому етапі (2021-2022 рр.) визначено рівні прояву психологічної безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю; емпірично досліджено вплив загроз на психологічну безпеку особистості майбутніх фахівців технічного профілю.

На третьому етапі (2022-2023 рр.) розроблено та обґрунтовано програму об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості.

На четвертому етапі (2023-2024 рр.) проводився аналіз та узагальнення результатів дослідження, оформлення роботи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному: *вперше* на основі системного теоретико-експериментального вивчення питань

психологічної безпеки систематизовано типи загроз та небезпек, що впливають на рівень психологічної безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю; розроблено, обґрунтовано та апробовано програму об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості; *розширено і доповнено* психологічний зміст понять «психологічна безпека особистості», «загроза психологічній безпеці»; розуміння психологічних чинників та особистісних властивостей, що виступають детермінантами психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю; *дістали подальшого розвитку* ідеї щодо суб'єктивних факторів та індивідуальних особливостей майбутніх фахівців, які відіграють важливу роль в актуалізації власних потенційних можливостей протидії небезпекам.

Теоретична значущість дослідження полягає у розширенні знань про психологічну безпеку особистості та систематизації поняттєвого апарату; поглибленні уявлень про зміст, структуру та критерії психологічної безпеки особистості.

Практичне значення дослідження полягає у структуруванні та апробації психодіагностичного комплексу дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю; отримані дані можуть бути застосовані в різних галузях психологічної практики, зокрема для: організації об'єктивної реєстрації потенційних та актуальних загроз психологічній безпеці особистості; прогнозування рівня психологічної безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю; розробки ефективних програм психологічного супроводу здобувачів вищої освіти на різних етапах професійного становлення, спрямованих на розвиток психологічних ресурсів особистості.

Теоретичні положення, результати дослідження можуть бути використані: а) у практиці психологічної служби в розробці та проведенні тренінгів і семінарів, спрямованих на розвиток психологічної безпеки особистості; в) в навчальному процесі як доповнення і деталізація відповідних розділів вибіркового дисциплін: «Психологія безпеки особистості», «Психологія

ментального здоров'я», «Психологічний стрес: розвиток і подолання». Окрім того, матеріали дослідження можуть застосовуватися практичними психологами та поліграфологами у процесі професійної діяльності; апробована у дослідженні авторська програма реєстрації загроз психологічній безпеці особистості може бути використана для моніторингу успішності подолання наслідків стресогенних впливів на особистість.

Упровадження результатів дослідження. Обґрунтовані автором теоретичні положення і рекомендації апробовані та впроваджені у процес психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців технічного профілю Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були оприлюднені на наукових і науково-практичних зібраннях, а саме: 1) Всеукраїнській науково-теоретичній інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. (виступ із публікацією); 2) XI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми управління: трансформація публічного управління у постковідному світі», м. Київ, 18-19 листопада 2021 р. (виступ із публікацією); 3) Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми особистісних ресурсів у навчальній та професійній діяльності», м. Харків, 27-28 травня 2021 р. (виступ без публікації); 4) II Міжнародній науковій конференції «Людина, кримінологія, наука», м. Кишинів, 24 березня 2023 р. (виступ із публікацією); 5) Міжнародній науково-практичній конференції «Українська психологія. ХХІ століття. Початок. (Дні української психології в Берліні)», м. Київ, 27-28 квітня 2023 р. (виступ із публікацією).

Публікації. Зміст і результати дисертації відображено у 10 наукових роботах (наукові статті та тези), з них 4 – у фахових виданнях, затверджених МОН України, а також 6 – у виданнях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура й обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Зміст

дисертації викладено на 262 сторінках (з них 181 сторінок основного тексту). У роботі вміщено 20 таблиць та 36 рисунків. Список використаних джерел, який налічує 212 найменувань, складається з основних наукових праць, концептуальних і законодавчих документів, опрацьованих автором і використаних у процесі дослідження.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розкриття змісту даного розділу передбачає: аналіз підходів до визначення сутності понять «безпека», «психологічна безпека», «небезпека», «загроза», «захищеність»; висвітлення змісту теоретичної моделі дослідження психологічної безпеки особистості; предметний аналіз виникнення небезпек і загроз та їх впливу на особистість; виокремлення зовнішніх і внутрішніх детермінант психологічної безпеки майбутніх фахівців технічного профілю.

1.1. Основні вітчизняні та зарубіжні підходи до вивчення психологічної безпеки особистості

Логіка наукових фактів та їх концептуальне осмислення закономірно висувала і висуває проблему психологічної безпеки особистості до низки найглобальніших і найактуальніших. З метою фундаментального вивчення феномену безпеки необхідно провести історико-критичний аналіз найбільш відомих вітчизняних та зарубіжних підходів до вивчення психологічної безпеки особистості.

У сучасних реаліях життя зміст поняття «безпека» вийшов за межі його попереднього розуміння та використання, з'явилися нові уявлення про нього, похідні поняття і визначення.

Початково поняття «безпека» прирівнювалося до поняття «національна безпека». Тлумачення поняття «національна безпека» в широкому значенні бере свій початок від ідей Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ш. Монтеск'є, Г. Лейбніца та інших [24]. Загалом, засновники ідеї «загальної безпеки», національну безпеку розглядали крізь призму взаємин, що існують між правителями, населенням та державою в контексті забезпечення миру і спокою – тобто безпеки. Вчені та мислителі тих часів пов'язували безпеку, в першу чергу, з діяльністю держави, тому що тільки держава могла гарантувати своїм підданам

захист як їх самих, так і територій, за допомогою спеціально створених нею силових структур та армії.

Так, Н. Макіавеллі, філософ і політичний діяч XV-XVI ст., розглядав забезпечення безпеки як центральне завдання держави [77]. У своїх працях Макіавеллі особливу увагу приділяв зовнішнім загрозам. Розмірковуючи над цим, філософ схвалював будівництво правителями захисних споруд від ворогів, але при цьому засуджував тих, хто, спираючись на фортеці, не турбується про те, що ненависне народові.

Інший філософ, Т. Гоббс, у XVII ст. вважав, що безпека – це внутрішній зміст самого створення держави. Без держави, як відмічав Гоббс, практично неможлива будь-яка безпека, тому що правителі, укладаючи між сторонами мирні договори, користуючись особистим правом і волею держави, роблять це заради власної безпеки [25].

Ф. Ніцше також звертав увагу на проблему безпеки. Мислитель вважав, що держава і є тією організацією, яка призначена для взаємного захисту особистостей [5].

Суперечливий характер суспільного та державного розвитку України зумовлений зміною планетарної ситуації та стратегії цивілізаційного поступу. Поряд із масштабними досягненнями в усіх сферах людської діяльності, виникають різноманітні виклики, які часто ставлять під загрозу добробут і, навіть, життя людини [1; 2; 127].

У національній безпеці розрізняють три рівні: безпека особистості, суспільства, держави [33]. Їхнє місце та роль дуже динамічні й визначаються характером суспільних відносин, політичним устроєм, ступенем внутрішніх і зовнішніх загроз.

У критичні для нації періоди, на кшталт того, який зараз переживає Україна, безпека суспільства або держави набуває укр. важливого значення [8]. Безпека держави не є самоціллю, вона є умовою забезпечення безпеки людини. Так, у ст. 17 Конституції України зазначається, що «захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної

та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу», а у ст. 3 підкреслюється, що «людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Наявність ефективного механізму управління та координацією мікро- й макроекономіки, політичних сил соціальних груп, а також діючих інститутів її захисту є украй необхідним для досягнення безпеки держави [44].

Наявність суспільних інститутів, а також норм, правил, етичних принципів, розвинених форм суспільної свідомості закладають фундамент безпеки суспільства й уможливають реалізацію прав та свобод усіх груп населення і протидію занепаду суспільства [91]. Комплекс правових і моральних норм відіграє ключову роль у забезпеченні безпеки особистості, адже надає змогу розвивати й реалізувати соціально важливі здібності та потреби, не відчуваючи протидії із боку держави та суспільства [38]. До складу національної безпеки входять оборонна, екологічна, енергетична, продовольча та інші види безпеки.

Задля досягнення будь-якого рівня безпеки або соціальної злагоди необхідно створити, перш за все, підстави психологічної безпеки, оскільки вона функціонує у системі соціальних взаємин особистості у сфері міжособистісної взаємодії із іншими людьми [24; 33; 91; 129].

Безпека людини як поняття відображає саму суть людського буття, її ментальне, соціальне та духовне надбання; це невід'ємна складова частина стратегічного напрямку, визначеного ООН як «сталій розвиток людства». Безпека є запорукою не лише економічного, а і соціального, культурного, духовного зростання людей, сприяє збереженню стабільності повсякденного життя, впевненості у майбутньому, збагаченню позитивного загальнолюдського досвіду з урахуванням можливостей біосфери [41].

Проблема забезпечення психологічної безпеки людини та життєвого середовища є пріоритетним напрямом діяльності державних інституцій. Так, у січні 1997 р. Верховна Рада схвалила Концепцію (основи державної політики)

Національної безпеки України, а у червні 2003 р. ухвалила Закон України «Про основи Національної безпеки України», який набрав чинності з 30 липня 2003 р. У законі розкрито основні напрями державної політики з питань національної безпеки у зовнішньополітичній, військовій, внутрішньополітичній, науково-технологічній, екологічній, соціальній та гуманітарній сферах. Важливою складовою національної безпеки є психологічна безпека, що розглядається як її підсистема [103].

Системотвірною підставою заходів щодо забезпечення національної безпеки є сукупність збалансованих інтересів особистості, суспільства й держави в усіх сферах життєдіяльності. Вони визначені концептуально. Інтереси особистості полягають у реалізації конституційних прав і свобод, у забезпеченні особистої безпеки, підвищенні рівня якості життя, у фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку суб'єкта. Інтереси суспільства полягають у зміцненні демократії, створенні правої держави та досягненні суспільної згоди. Інтереси держави визначаються непорушністю конституційного ладу та суверенітету, територіальної цілісності, політичною, економічною та соціальною стабільністю, розвитком рівноправного і взаємовигідного співробітництва [91].

Отже, механізм забезпечення безпеки базується на врахуванні національних інтересів, внутрішніх і зовнішніх загроз цим інтересам, створенні системи заходів щодо виявлення та усунення відповідних загроз. Останні можуть мати місце у політичній, військовій, екологічній, економічній, інформаційній, психологічній та інших сферах.

Очевидно, національна безпека є умовою історичного розвитку народів і створених народами держав. Водночас критерієм історичного успіху нації є її чисельність, контрольована територія (як у сенсі її величини, так і в сенсі якості) та ступінь поширення мови. Останнім часом державні кордони не захищають від інформаційної, культурної та економічної експансії [66].

Рефлексивний аналіз спеціальної літератури показав, що наразі поки не сформувалося єдине тлумачення поняття «психологічна безпека».

В академічних тлумачних словниках української, англійської, французької та німецької мов подано трактування поняття «безпека особиста» (security personal), що пов'язане зі станом, почуттями, переживаннями людини, які мають відношення до її положення в соціумі та перспектив на майбутнє [18; 121].

Під безпекою М. Слюсаревський [122] розуміє поєднання внутрішніх і зовнішніх факторів, що сприяють збереженню повноцінної здатності людини, суспільства та держави функціонувати і гармонійно розвиватися.

Психологічна безпека особистості, на думку Т. Єжевської [38], проявляється у її здатності зберігати стійкість серед певних параметрів, у тому числі й таких, що мають психотравмувальні впливи, в опірності деструктивним внутрішнім і зовнішнім впливам. Психологічна безпека особистості відображається у переживанні особистістю захищеності/незахищеності в конкретній ситуації [31]. У представленому визначенні психологічної безпеки особистості акцент зроблено на характеристиці «стійкості особистості».

Різноманіття підходів, позицій, поглядів, напрямів і розгляду психологічної безпеки не підпадає під одномірну класифікацію [21; 97; 100; 110; 111; 117; 147].

Так, психологічна безпека в одних працях співвідноситься з характеристиками зовнішнього світу або впливів (стан середовища; умови життєдіяльності; відсутність загроз, прихованих форм насилля над особистістю, небезпек для психіки та особистості загалом), в інших – із психологічними характеристиками, станами самої людини (захищеність від негативних впливів, стійкість, переживання безпеки) [22; 35; 41; 58; 153]. При цьому людина, а саме її психіка або психологічні властивості, розглядаються, по-перше, як об'єкт безпеки (об'єкт, що охороняється); по-друге, як фактор небезпеки – безпеки (наприклад, власної життєдіяльності); по-третє, як сфера відображення, локалізації відчуття безпеки; по-четверте, як джерело, керівна інстанція, що породжує властивості суб'єкта безпеки.

Термін «психологічна безпека» увійшов у світ науки відносно нещодавно, проте вже отримав розповсюдження в багатьох наукових працях. Інтерес до проблем психологічної безпеки обумовлений зростанням потреб наукового опису явищ соціальної реальності, що змінюються, необхідністю більш глибокого розуміння і пояснення даного феномену та вирішення практичних задач, що виникають у зв'язку з ним [98; 154].

Екологічні, техногенні катастрофи, військові конфлікти, тероризм, злочинність і багато іншого роблять життя людини складним і небезпечним. Тому необхідно розглядати безпеку людини не тільки у професійній діяльності, а і у специфічних умовах соціального середовища [2].

Нині умовно можна виокремити чотири основні напрями дослідження психологічної безпеки.

Перший напрям – це психологія безпечної діяльності, що вивчає людину в обставинах різноманітних видів її діяльності, в тому числі на об'єктах високого ризику та в екстремальних і надзвичайних ситуаціях, з погляду людського (психологічного) фактору у забезпеченні безпечної діяльності. В межах цього напрямку розглядаються індивідуально-психологічні особливості, особистісні якості, знання, уміння, навички людини, що дають змогу забезпечувати безпеку об'єктів діяльності, інших людей та самого себе в рамках конкретної діяльності. Дану проблематику досліджували такі вчені як: О. Кокун [62; 63], О. Корнієнко [65], Г. Ложкін, Н. Волянчук [75], О. Лазорко [70], А. Литвинчук [71; 72], Л. Сердюк [119] тощо, або життєдіяльність загалом – Є. Желібо, Н. Заверуха, В. Зацарний [41]; І. Пістун, Ю. Кіт [93] та інші.

В центрі другого напрямку виступає психологічна безпека середовища. Тут об'єктом вивчення є простір «середовище – людина», а предметом – інформаційні, соціальні, предметно-просторові та інші характеристики середовища й умови життєдіяльності, що здатні впливати на психіку, свідомість, особистість, поведінку людини, за певних умов порушуючи її безпеку. Дослідженнями в цьому напрямі займалися: Я. Жарков, М. Дзюба, І. Замаруєва [40], Т. Дектярьова [58], Л. Карамушка [58], О. Нагула [143],

В. Поуль [97], В. Семиченко [118], О. Тушина [136], О. Чуйко [148], Т. Цюман [143]; Г. Аранзамедес, Д. Джеймс, Р. Томс [156] та ін. В їх працях особливу увагу приділено аналізу загрозливих впливів (негативний інформаційний психологічний вплив, навіювання, маніпулювання тощо) та їх наслідкам (порушення адекватності відображення реальності, психічного стану, адаптивності функціонування тощо). На відміну від першого напрямку, основною метою другого є не безпека діяльності, а благополуччя самої людини.

У третьому напрямі як феномен безпеки розглядається не середовище, а сама людина. Так, на думку І. Ющенко [151], психологічна безпека визначається через суб'єктивну картину світу, захищеність, готовність, переживання, стан свідомості, що дають змогу долати небезпеки, проявляти стійкість до негативних впливів, сприяють мінімізації для себе, суспільства, природи небезпек, що виникають, і благополуччю назагал. Об'єктом психологічного захисту особистості є стан духовного, душевного і фізичного комфорту, індивідуальна свідомість. Також об'єктом захисту є умови та фактори, що забезпечують розвиток усіх сфер життєдіяльності особистості та суспільства, зокрема культури, науки, мистецтва, релігійних і міжнаціональних взаємин тощо.

Результати численних досліджень внутрішніх умов захищеності, здійснених такими вченими як І. Блохіна, О. Москаленко [11], Ж. Вірна [19], М. Дроздова [34], В. Заплатинський [45], О. Корнієнко [66], А. Литвинчук [72; 73], В. Оверчук [84] тощо, виявили концептуальну спільність зі складом потенціалу суб'єкта безпеки, з розумінням взаємин та активності як показників і критеріїв безпеки. Психологічна захищеність особистості визначається набором когнітивних емоційних і регулятивних ресурсів, які дають змогу ефективно вирішувати проблеми, адаптуватися до змін, управляти емоціями та підтримувати психічне благополуччя навіть у невизначених або складних умовах [75; 90; 96; 99]. Психологічна захищеність – це система психічних новоутворень, детермінованих стабільністю, опірністю людини в несприятливих умовах соціального середовища.

Четвертий концептуальний напрям (М. Слюсаревський [123], Т. Титаренко [132], А. Харченко [140], Г. Чуйко, Я. Чапляк, М. Комісарик [147]; О. Шароватова [149]; А. Едмондсон [167], А. Маслоу [191] та ін.) розглядає психологічну безпеку як відчуття, що породжується суб'єктивним сприйняттям себе у світі, суб'єктивної оцінки стану життєдіяльності з точки зору його підконтрольності, реалізації потреб у безпеці, а також наявності необхідних можливостей для задоволення решти потреб.

Зрозуміло, що чим більше теорій, чим ширше поле пошуку, тим більше незвіданих реалій включається до сфери наукового дослідження. Різноманітні підходи породжують нові ідеї та погляди на проблему психологічної безпеки. Але для того, щоб виявити відмінності між такими поглядами, необхідно мати поняття, усталені та прийняті більшістю вчених як основні.

Проблема психологічної безпеки особистості стає першочерговою у зв'язку зі збільшенням кількості екстремальних подій, включаючи загальні (локальні) збройні конфлікти, терористичні акти, техногенні та природні катастрофи, транспортні аварії, міжнаціональні й релігійні чвари, незадоволення умовами життя багатьох людей та інше, що спонукає людину до процесів виживання і протидії [35; 160].

В роботі А. Едмондсон [167] зроблено спробу проаналізувати поняття психологічної безпеки з точки зору його змісту в контексті вивчення детермінант: психологічні фактори небезпеки – безпеки середовища (особливості міжособистісних взаємин, стильові та просторово-часові особливості тощо); особистісні детермінанти захищеності людини від негативних впливів середовища (індивідуально-психологічні, психофізіологічні властивості особистості); способи підвищення психологічної стійкості, захищеності; види негативних психологічних впливів та способи захисту від них (тут зазвичай використовується термін «інформаційно-психологічна безпека»); людський фактор (психологічні умови) безпеки діяльності (характер праці, зміст, цілі, інтенсивність, напруженість, шкідливість, відповідальність); вплив надзвичайних ситуацій, складних та небезпечних умов на психіку й

особистість; суб'єктивне сприйняття ситуації як небезпечної або безпечної; переживання безпеки, ступінь задоволеності потреб у безпеці тощо.

Питання психологічної безпеки особистості відображено у працях: з аналізу психологічної безпеки професійного середовища (М. Фрейзер, С. Файншмідт, Р. Клінгер, А. Пезешкіан, В. Врачева [173]; Е. Сімсен, А. Рот, С. Баласубраманіан, Г. Ананд [208], С. Ванлесс [212] та ін.); з розвитку і трансформації змісту професійної діяльності в особливих умовах (М. Варій [16], В. Абрамов, Г. Ситник, В. Смолянчук [24], О. Ілляк [53], В. Оверчук [84], І. Приходько [101], Г. Аранзамендес, Д. Джеймс, Р. Томс [156] та інших); з визначення морфологічних, психоемоційних, соціально-економічних констант професійного здоров'я (Л. Бутузова [15], Ж. Вірна [35], С. Максименко, В. Зливков, С. Кузікова [86] та ін.); з вивчення стану психологічної захищеності, здатності людини і середовища відбивати несприятливі зовнішні та внутрішні впливи (Б. Кормич [64], І. Галецька, Т. Сосновський [22], Л. Потапчук [96], Ю. Примак [98], Т. Панченко [110], Н. Савелюк [117] та ін.); з вивчення здатності психіки особистості до захищеності від дій різноманітних інформаційних факторів, що перешкоджають або утруднюють формування і функціонування адекватної інформаційно-орієнтованої основи соціальної поведінки людини у суспільстві, адекватної системи суб'єктивного (особистого) ставлення до оточуючих і самого себе (В. Голубєв [26], Г. Грачов [30], Ю. Гундєртайло [32], Я. Жарков, М. Дзюба, І. Замаруєва [40], Н. Кулікова [69], Л. Елдор, М. Ходор, П. Каппелли [169], Е. Холлнагель [170] та інших); з вивчення складного структурованого психологічного формування, що передбачає розгляд психологічної безпеки як сукупність процесів, результатом яких є відповідність потреб, цінностей, можливостей суб'єкта відображеним характеристикам реальної дійсності (О. Корнієнко [65] О. Лазорко [70] та ін.); з вивчення багаторівневої динамічної системи, що визначає рівень захищеності психіки людини, її здатність витримати тиск емоційних, психологічних або фізичних труднощів, не втрачаючи здатності функціонувати ефективно (Ю. Примак [98], І. Приходько [99], О. Проданова [104] та ін.); з вивчення

положення, при якому реакція людини на загрози є індивідуальною, одні й ті самі умови можуть по-різному сприйматися і чинити вплив на різних людей, а сукупність раціональних і чуттєвих якостей особистості дає можливість успішно долати негативний інформаційно-психологічний вплив під час повсякденної життєдіяльності та у надзвичайних ситуаціях (М. Варій [16], О. Кокун, В. Клочков, В. Мороз, І. Пішко, Н. Лозінська [42], Ю. Зінченко, Р. Шилко [48], О. Золотар [49] та ін.).

У деяких працях поняття «психологічна безпека» розкривається через категорію «психологічне здоров'я», а поняття «загроза» сприймається як такий стан, при якому неможливий успішний та надійний розвиток особистості й адекватне відбиття внутрішніх і зовнішніх загроз її психічному здоров'ю. Подібні ідеї знайшли відображення у працях про психологічно здорову людину, орієнтовану на гармонізацію стосунків із власною сутністю (А. Маслоу [191]); про людину, котра віддана певній справі, про світоглядне сприйняття реальності, про схильність до всього підходити творчо (Е. Фромм [170] та ін.); про людину, котра прагне до створення конструктивних, справжніх стосунків з оточуючими (В. Франкл, О. Зінченко, О. Стуліка [47] та інші вчені [138]).

В теорії та на практиці прийнято вважати, що гарантією безпеки для людини виступає забезпечення цієї безпеки. Проблеми забезпечення безпеки, що виникають, реалізуються в різних сферах життя та діяльності людини [23].

Комплексним об'єктом дослідження забезпечення безпеки виступає така взаємодія між живими й неживими об'єктами, що потребують захисту, між суб'єктом, котрий забезпечує цей захист, і, власне, небезпеками, при яких вказані об'єкти отримують можливість існувати, повноцінно функціонувати, розвиватися й удосконалюватися без зовнішніх або внутрішніх перешкод чи загроз [111].

Забезпечення безпеки належить до однієї із найважливіших проблем сучасної науки та практики. Вона має міждисциплінарний характер. Під міждисциплінарністю варто розуміти синтез теорій, методологій, процедур вивчення, що детермінується реально існуючим комплексним об'єктом

дослідження. Ставлення до небезпек, в межах міждисциплінарної парадигми, розглядається як здатність індивіда своєчасно виявляти сигнали небезпеки (сензитивність до загроз) і здійснювати вибір адекватних чи неадекватних способів реагування на неї [49; 74; 79; 109].

Традиційно психологічна безпека частіше розглядається в рамках: 1) національної безпеки; 2) соціального корпоративного середовища; 3) життя людини [21]. У всіх видах безпеки (національній, соціальній, військовій, інформаційній, політичній, економічній, правовій тощо) присутня психологічна безпека, у якій головну роль відіграє особистість [70; 99].

Більшість авторів [24; 53; 65; 70; 84; 99] при оцінці психологічної безпеки особистості використовують трирівневий підхід: високий, нестійкий (граничний) та низький.

Таким чином, аналізуючи поняття психологічної безпеки, можна відмітити, що до даного феномену дослідники відносять широке коло питань, що пов'язані одночасно з іншими проблемами: «небезпека – безпека – захищеність» і «людина – психіка – особистість». Ймовірно, такий аналіз демонструє, що у психології не стільки вивчається феномен психологічної безпеки, скільки розробляється специфічне проблемне поле (або галузь) – психологія безпеки. Психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю розглядатимемо як складний конструкт, що відображає стан захищеності психіки від руйнівного, деструктивного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. Захищеність особистості дає змогу зберігати оптимальний рівень функціонування та зберігати на достатньо стійкому дієздатному рівні виконання задач діяльності. Зміст поняття «безпека» неодмінно виходить за межі розгляду індивідуально-психологічних ресурсів і чинників особистості. Психологічна безпека є станом, похідним від ситуації, що виникає у процесі взаємодії особистості та середовища. Психологічний підхід до проблеми безпеки має самостійне значення і знаходить своє когнітивне й емоційне відображення у свідомості людини.

1.2. Загроза, небезпека, ризик: диференціація понять

Розгляд феномену «психологічна безпека» неможливий без аналізу ключових понять «загроза» і «небезпека», оскільки прагнення до безпеки найбільше актуалізується у ситуаціях небезпеки і слабо або взагалі не проявляється під час відсутності такої. Концепти, які становлять семантичне поле конструкту психологічної безпеки, часто не мають чіткого визначення і частково використовуються як взаємозамінні. Зокрема, поняття небезпеки та загрози можуть сприйматися як синоніми, або ж можуть бути замінені поняттям «тривожність». Поняття «безпека» і «небезпека» когерентні між собою, відрізняються лише полярністю, водночас поняття «загроза», швидше за все, має власний зміст.

Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» визначає загрозу «як можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, тяжкого для кого-небудь; те, що може спричинити яке-небудь зло, деяку неприємність; загрозовий – такий, що містить в собі загрозу, небезпеку» [18, с. 387]. Небезпека ж трактується, «як можливість якої-небудь біди, нещастя, якої-небудь катастрофи, шкоди тощо; стан, коли кому-небудь щось загрожує; професійна небезпека – це небезпека, що може виникнути в процесі виконання роботи і призвести до травми; тобто потенційне джерело шкоди [18, с. 747].

У військовій політології стверджується, що загроза – крайній ступінь небезпеки (безпосередня небезпека), а небезпека – можлива (потенційна) загроза в обмежених масштабах. Крім того, підкреслюється персоніфікований, адресний характер загрози. Небезпека ж має гіпотетичний, часто безадресний характер, її суб'єкт та об'єкт явно не є вираженими. Інакше кажучи, загроза – це небезпека, що переживається як ймовірність її переходу з можливості в дійсність, висловлений намір або демонстрація готовності одних суб'єктів завдати шкоди іншим [37].

Зокрема Г. Ложкін [75] пропонує такі визначення загрози й небезпеки. Загроза сприймається як потенційно можлива або реальна дія чи тиск, здатний завдати моральної чи матеріальної шкоди. Небезпека трактується як можливі або реальні явища, події та процеси, які можуть завдати шкоди людині, соціальній групі, суспільству, державі, людському суспільству й Землі або, навіть, знищити їх, нанести шкоду їхньому благополуччю, зруйнувати матеріальні, духовні й природні цінності, викликати деградацію, зупинити розвиток.

О. Лазорко вважає, що загроза – це конкретна форма небезпеки, яка створює загрозу інтересам громадян, суспільства та держави, а небезпека – об’єктивна можливість негативного впливу на об’єкт безпеки [70].

Інше джерело [73] тлумачить загрозу (від лат. *metus*; англ. *threat*) як один із видів психічного насилля над особистістю; вираження усно, письмово, дієво чи в інший спосіб упродовж здійснення фізичної, матеріальної або іншої шкоди людині чи її правам та інтересам, що охороняються законом.

Поняття «небезпека» і «загроза», на думку І. Приходька [99] доцільно розглядати як синонімічні, втім для визначення критеріїв оцінки психологічної небезпеки особистості доцільніше їх розглядати окремо, поняття загрози – як потенційної небезпеки (не завжди може бути наявна психологічна небезпека для особистості), а психологічна небезпека – як неминучі або невідворотні для особистості наслідки; різниця між психологічною загрозою та небезпекою визначається перетворенням першого із джерела потенційного в реальний фактор, із ризиком вірогідності шкоди для психіки людини.

Аналізуючи поняття «небезпека», В. Заплатинський [46] відмічає, що це сукупність умов і факторів, які спричиняють порушення нормального функціонування і розвитку людини. На думку вченого, для розкриття суті небезпеки необхідно визначити конкретні умови та фактори. Автор здійснив вдалу спробу класифікувати небезпеку за джерелами її виникнення (за сферами виникнення, швидкістю розвитку, потенційною деструктивністю, що закладена у небезпеку); об’єктами небезпеки (за рефлексією, сприйняттям, ступенем

поінформованості про небезпеку, здатністю усунути небезпеку, ступенем готовності до реакції на небезпеку, ступенем усвідомленості об'єктом можливих наслідків у результаті дії даної небезпеки, ступенем загрози для об'єкта небезпеки, що йому загрожують); за засобами дії небезпеки (структурної організації, можливості протидії цим засобам); за ціллю джерела небезпеки (за наявністю цілі, її направленістю); за кількістю об'єктів, на які спрямовано дію джерела небезпеки; за процесами впливу небезпеки на об'єкт (за способом, часом дії); за результатами впливу небезпеки на об'єкт (за ступенем допустимого впливу на об'єкт).

І. Приходько [101] розглядає небезпеку як наявність дії різноманітних сил (або факторів), які є дисфункціональними, дестабілізаційними та деструктивними щодо будь-якої системи.

О. Тушина, розглядаючи психологічну безпеку освітнього середовища, запропонувала всі небезпеки та загрози поділяти за наявністю мети, процесу і результату впливу, за рефлексією, сприйняттям, ступенем поінформованості, засобами впливу, структурною організацією, можливостями протидії [136].

Своєю чергою, О. Лазорко [70] під загрозою психологічної безпеки суб'єкта професійної діяльності розуміє сукупність перепон у процесі задоволення потреб суб'єкта в діяльності, своєрідність якої обумовлена наявністю численних факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища суб'єкта діяльності.

Загрози можуть мати статус повсякденних чи екстремальних [1]. Загрози чинять на людину різнорідні впливи та пов'язані з різноманітними детермінантами, що мають руйнівний вплив на існування людини. Наприклад, у випадку з терористичним актом їх можна об'єднати в такі сфери [59]:

1. Ціннісна сфера. Руйнування віри або ілюзій про справедливу будову світу, пов'язаних, вірогідно, з вірою у благополуччя, щастя та благоденство, які дають змогу протидіяти життєвим негараздам, що відбуваються при масовому знищенні людей у терористичному акті.

2. Смысловая сфера. Социальные факторы актуализации у личности деструктивных сил (спостерігається при геноциді, масових знищеннях людей), що при певних умовах проявляються у вигляді ненависті, зла, з одного боку, та віри у справедливую будову світу, з іншого, що проявляється в девальвації жертв, смысловому здвоєнні тощо.

3. Базові потреби. Потреби, пов'язані з турботою про близьких, сімейними цінностями, що штовхають людину, котра перебуває під впливом терористичної загрози, до прояву надмірного хвилювання про благополуччя членів родини, близьких, дітей.

4. Емоційно-афективна сфера. Тероризм у широких масах населення актуалізує страх, депресію, паніку, дезорганізацію, злість, безпомічність, втрату віри в себе, може створювати базисну тривогу, пов'язану з фундаментальним переживанням страху смерті, руйнування.

5. Проблеми фізичного здоров'я, значною мірою пов'язані з психосоматичними установками. Страх, гнів, депресія стають основою для актуалізації базисних конфліктів і тригерів запуску біологічної вразливості. Водночас позитивні установки створюють основу для більш високої стійкості до загроз терору.

6. Когнітивна сфера. Порушення адекватної оцінки ступеня ризику, пов'язаного з терористичною загрозою, породжує втрату контролю над страхом, жахом, підриває довіру до засобів масової інформації.

Апріорі можна припустити, що активація страху збільшуватиме оцінку загрози, а посилення агресивних установок її зменшуватиме як в оцінці майбутніх, так і минулих ризиків.

І. Приходько [33] запропонував розглядати структуру процесу впливу небезпеки у двох основних аспектах: статичному і динамічному. На думку вченого, статичний аспект складається із джерела (суб'єкта) небезпеки; об'єкта, який зазнає небезпеки; засобу, яким джерело небезпеки впливає на об'єкт. А динамічний аспект передбачає: мету, яку висуває джерело небезпеки щодо об'єкта; процес самого впливу джерела небезпеки на об'єкт; результат цього

впливу. Поза сумнівами, небезпека нерозривно пов'язана з безпекою. Там, де існують будь-які небезпеки, завжди існують ризики виникнення будь-яких загроз. А загроза – це вже суб'єктивна ознака, що викликає в особистості необхідність захищатися від можливих негативних наслідків.

При виникненні небезпеки «Его» оцінює її як загрозу. Виникає тривога, що сигналізує про небезпеку, і актуалізуються процеси захисту. Р. Лазарус, відкинувши фрейдівський термін «тривога», проводить прямий зв'язок між загрозою та захистом у термінах оцінки небезпеки (або невідповідності вимог оточення особистісним ресурсам) і стратегій подолання [171].

Серед джерел небезпеки можуть бути природні процеси, об'єкти та явища, техногенне середовище й людські дії. Небезпека об'єктивно сформована у просторі та часі й реалізується у впливах на людину.

Класифікація небезпек за джерелами походження є однією з основних і широко використовується в різних галузях науки, в тому числі у психології. Наприклад, природні небезпеки (тайфуни, урагани, торнадо, землетруси, повені, смерчі, цунамі тощо); техногенні небезпеки (хімічні аварії – витоки токсичних речовин, вибухи на хімічних підприємствах; ядерні аварії – вибухи на атомних електростанціях, витоки радіації; транспортні аварії – авіаційні катастрофи, зіткнення поїздів, аварії на автотранспорті); інформаційні небезпеки (кіберзагрози – хакерські атаки, крадіжки інформації, віруси; дезінформація – розповсюдження неправдивої інформації, фейків, маніпуляції даними); соціальні небезпеки (конфлікти – війни, революції, етнічні чи релігійні конфлікти; тероризм – терористичні акти, злочини проти громадської безпеки; економічні кризи – фінансові кризи, збої економічних систем); економічні ризики (фінансові ризики – банкрутство, кризи валют, фінансові колапси; економічні кризи – загальні економічні спади, збої в економічних системах); небезпеки для здоров'я та життя (епідемії та пандемії – розповсюдження захворювань; небезпеки організаційного середовища – промислові аварії, хімічні чинники, важка фізична праця).

Забезпечення безпеки та аналіз небезпек включає чотири рівні впливу: глобальний, національний, соціальний та індивідуальний. На такому підході будується й відповідна класифікація небезпек: глобальні, національні, соціальні та індивідуальні. На світовому та глобальному рівнях розглядаються небезпеки, що мають потенціал впливати на весь світ. Це включає глобальні проблеми, такі як пандемії, кліматичні зміни та інші міжнародні виклики. Світовий рівень передбачає співпрацю та заходи, спрямовані на розв'язання глобальних проблем і забезпечення загального благополуччя. На рівні окремих держав вивчаються національні небезпеки та питання безпеки, пов'язані з терористичними загрозами, економічними кризами та внутрішніми викликами. Це включає в себе розробку національних стратегій, законодавчих заходів і координацію дій для забезпечення внутрішньої безпеки та стабільності. На соціальному рівні аналізуються небезпеки для конкретних соціальних груп. На індивідуальному рівні розглядаються загрози для здоров'я, фінансів, освіти та інших аспектів життя, а також особисті заходи безпеки, які кожна особистість може використовувати для забезпечення своєї безпеки і благополуччя.

Розглянемо класифікацію небезпечних ситуацій, що побудовані на суб'єктивних уявленнях про них. Відповідно все різноманіття небезпек, які існують в уявленнях людей, можна класифікувати у такий спосіб: непереборні особисті небезпеки (виникають як неодмінна частина життя, такі види небезпек людина не може повною мірою контролювати – старість, смерть, зміна влади); повсякденні небезпеки (стосуються щоденного життя і можуть виникати регулярно, але зазвичай не представляють великої загрози для життя); ситуації, в яких особистість винна сама (виникають унаслідок особистих рішень та вчинків, що можуть впливати на самопочуття та безпеку); глобальні, фатальні небезпеки як ситуації, що характеризуються великим потенціалом руйнівного впливу на життя та безпеку багатьох людей (землетруси, катастрофи літака, пожежі та ін.) [6].

Концепція загрози дає змогу більш деталізовано класифікувати можливі небезпеки, враховуючи такі ракурси аналізу як: 1) об'єкт (людина: здоров'я –

пандемія COVID-19; суспільство: терористична загроза – теракт; держава: політичний конфлікт – війна); 2) величина збитку: (граничний: природні катастрофи – землетрус; значний: пандемія – втрати людей та економіки; незначний: перебої в електропостачанні – тимчасові незручності); 3) ймовірність виникнення (дуже ймовірні: кібератаки – хакерські атаки на комп’ютерні системи; малоїмовірні: авіакатастрофи – рідкісні інциденти; ймовірні: аварії на виробництві – нещасні випадки на заводах); 4) причини (стихійні – природні катастрофи, такі як землетруси, урагани, або виверження вулканів, що виникають без прямого втручання людини; навмисні – терористичні акти, наприклад, підірвання будівель або кібератаки на важливі інформаційні системи, здійснені з метою завдання шкоди; техногенні – аварії на технічних об’єктах, такі як авіакатастрофи або витoki небезпечних речовин із промислових підприємств; 5) сфери безпеки (економічні – збитки та кризи у фінансовій системі; екологічні – забруднення довкілля та природних ресурсів; соціальні – конфлікти в суспільстві, наприклад, політичні або расові; інформаційні – загрози для кібербезпеки та витoki конфіденційної інформації; психологічні – вплив на масову свідомість та психічне благополуччя тощо); 6) типи збитку (матеріальні економічні збитки; моральні – психологічний вплив); 7) ставлення до об’єкта (зовнішні – міжнародні конфлікти; внутрішні – внутрішні політичні проблеми); 8) характер впливу (активні – напади, конфлікти; пасивні – природні катастрофи); 9) просторово-часовий розмах (глобальні – зміни клімату; регіональні – локальні війни; локальні – дорожньо-транспортні пригоди; місцеві – пожежі в будинках).

Для того, щоб уникнути небезпеки, люди можуть йти на ризик. Поняття ризику пов’язується як із характеристиками дій людини, так і з об’єктивними обставинами її життя та діяльності [172]. Ризик диференціюється від небезпеки та загрози й частіше приписується суб’єкту або процесу взаємодії суб’єкта з небезпечними ситуаціями. Тобто ризик належить до суб’єкта, а небезпека – до середовища. Ризик як небезпека втрат виражається у вимірах шкоди. Люди уникають ризику залежно від образу ситуації, що передбачає як позитивні, так і

негативні наслідки. Якщо вони орієнтовані на негативний результат, то вони набуватимуть ймовірних умов ризику і не уникатимуть небезпеки.

Оцінка моделі значущих чинників здійснюється на підставі визначення існуючих загроз широкого спектра: втрати контролю над ситуацією, страху, жаху, ступеня довіри, вигоди, а також від різної атрибуції [190].

У сучасному суспільстві кількість джерел страху постійно зростає. Надмірна концентрація засобів масової інформації на існуючих та потенційних загрозах сприяє формуванню уявлень про те, що жити небезпечно. Зростання впливу інформаційних технологій та соціальних мереж створює підвищений ризик для психічного благополуччя, впливає на формування громадської думки, і може призвести до негативних психологічних наслідків для особистості та суспільства в цілому. Інтенсивність взаємодії інформаційного середовища й сучасної людини обумовлює появу проблеми інформаційно-психологічної безпеки, у науці йде пошук ефективного механізму збереження і захищення основних психологічних характеристик особистості.

Показниками наявності небезпек для людини є несприятливі ситуації чи події у її житті. Поки ці показники небезпек не набули ознак загроз, існує лише ризик заподіяння шкоди особистості. Отже, загроза – це суб'єктивний атрибут, що зумовлює необхідність захищатися від несприятливих подій. За наявності таких небезпек як руйнування ідентичності, самооцінки, втрата самоконтролю, втрата моральних орієнтирів, соціальна дезорганізація, виникають умови, за яких виявляються психологічні загрози. Кількість і сила дії небезпечних факторів на свідомість людини впливають на рівень психологічної загрози. Що більше таких факторів, то швидше небезпека переростає у психологічну загрозу, унаслідок чого виникає деструктивна поведінка особистості.

Загрозами для людини також виступають маніпуляції суспільною свідомістю, руйнування єдиного інформаційного та духовного простору держави, традиційних основ суспільства й моралі, а також порушення життєво важливих інтересів особистості тощо [173; 183; 188; 192 та ін.].

Будь-яка людина може опинитися у складній ситуації, де виникає вплив різних загроз, таких як фізичні, емоційні або фінансові. Важливо визначати ці загрози та реагувати на них, використовуючи власний досвід і ресурси. Ці загрози можуть включати в себе різноманітні компоненти, такі як зміна цілей особистості, деформація цінностей, порушення мотивації, спотворення мети, деструкція сенсу тощо.

За своєю природою не кожна небезпека для особистості є загрозою, але, перебуваючи під загрозою, особистість наражається на небезпеку.

Під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх негативних чинників, психічні якості та спрямованість особистості можуть стати вразливими і незахищеними [200; 212]. Наявність фізичних і психічних небезпек, а також екстремальних ситуацій створюють для особистості умови загрозової ситуації, які можуть вплинути на зміну спрямованості особистості.

Отже, трансформація спрямованості особистості – це не лише зміна, а й перетворення однієї із якостей та підструктур особистості [206]. Такий компонент психологічної загрози, як «трансформація спрямованості», є вразливим перед впливом різних небезпек і здатний піддавати психологічну безпеку особистості ризику.

Однією з умов успішного розвитку особистості є наявність цінностей. За відсутності цінностей можна вважати особистість несформованою, нестійкою і неповноцінною. Д. Кислинська, Н. Мілорадова, зосереджуючись на вивченні цінностей, підкреслювали єдність трьох взаємопов'язаних форм реального існування: суспільних ідеалів, предметних та особистісних цінностей [61]. Т. Полухтович розглядає цінність як сприйняття «бажаного», що явно чи неявно притаманне кожній окремій людині чи групі та впливає на вибір доступних способів, засобів чи цілей дій [95]. На думку О. Москаленко, психологічна цінність – це мета, що задовольняє потребу [82]. А. Очеретяний вказує, що цінність – це фіксоване у свідомості людини ставлення до певного об'єкта. За його словами, для кожної людини цінності складаються з тих предметів, які приносять позитивні емоції, такі як задоволення, радість чи

насолюда. Це те, що вона цінує і бажає мати, оскільки це викликає в неї приємні відчуття та емоції. Вбачаючи позитивний потенціал у цінностях, людина прагне до них. Водночас цінність об'єкта багато в чому залежить від його властивостей, але визначається ставленням людини до нього [87].

У процесі свого розвитку кожна людина формує власні ціннісні орієнтації – уявлення, що допомагають їй орієнтуватися у світі цінностей та визначати, які з них мають для неї більшу значущість [28]. Кожна особистість, свідомо чи несвідомо, прагне організувати свої ціннісні орієнтації та систематизувати їх у логічну і впорядковану ієрархію. Це прагнення виступає способом упорядкування свого світогляду, визначенням пріоритетності цінностей, які особистість вважає найважливішими у своєму житті [47]. Система ціннісних орієнтацій особистості складається із пріоритетних цінностей, що домінують у суспільних уявленнях. Унаслідок вроджених та набутих особливостей кожен індивід, залежно від його унікальних рис та впливу життєвих обставин, самостійно структурує ці цінності [29]. Різноманіття потреб та інтересів як окремої особистості, так і суспільства назагал, виражається складною системою та різними видами цінностей, які класифікуються за різними критеріями.

Л. Панченко запропонував один із варіантів класифікації цінностей, а саме: 1) вітальні – життя, здоров'я, безпека, добробут тощо; 2) соціальні – сім'я, дисципліна, працьовитість, підприємливість, багатство, рівність, патріотизм та ін.; 3) політичні – громадянські свободи, законність, конституційні принципи, мир та інші аспекти; 4) моральні цінності – такі як добро, любов, честь, порядність, повага до старших, любов до дітей тощо; 5) релігійні – орієнтовані на Бога, Святе Письмо, віру тощо; 6) естетичні – охоплюють красу, стиль, гармонію та інші аспекти естетичного сприйняття [88].

Т. Полухтович виокремлює такі класи цінностей: 1) матеріальні – ті, які задовольняють актуальні потреби людини (потреби здебільшого належать до матеріальної сфери життєдіяльності); 2) духовні – ті, які відроджують особистість у певній новій якості (це сфера суспільної свідомості, яка тяжіє до духовної сфери суспільного життя). Ціннісні орієнтації, за словами дослідниці,

є не лише відображенням основних цінностей та корінних інтересів у контексті моральної свідомості, а і формулюють уявлення людини про сенс життя, гуманність та співчутливість через призму її суб'єктивного сприйняття [95].

Серед ціннісних орієнтацій особистості розрізняють: фінальні, інструментальні та похідні цінності. Фінальні цінності найчастіше асоціюються з високими цілями та ідеалами. Вони представляють собою кінцеві цілі людських прагнень і виступають основними орієнтирами життя. Спрямованість на такі цінності визначає головні інтереси особистості та сутність її життя. Щодо інструментальних цінностей, то вони, як правило, пов'язані з ресурсами та умовами, необхідними для досягнення та збереження фінальних цінностей. Вони також є цінними, оскільки використовуються для досягнення визначеної мети. Щодо похідних цінностей, то вони переважно відображають наслідки або вияви інших цінностей, набуваючи значущості як ознаки та символи.

У суспільстві у процесі діяльності та дій кожній людині притаманно відхилятися від осі свого буття, розвитку та способу життя [51; 52]. Зміни у житті, такі як кризові ситуації, стреси або зміна соціального статусу, можуть спричиняти переосмислення цінностей та їх деформацію задля відповідності новим умовам. Причини таких змін можуть приховуватися у взаємозв'язку людини із соціальним оточенням, особистими взаєминами та іншими аспектами навколишнього світу. Деформація цінностей може виникати з різних причин і приймати різні форми. Цей складний внутрішній процес відбувається, коли особистість чи група поступається своїми основними принципами, змінює свої переконання та цінності під впливом зовнішніх факторів, суспільного тиску або особистих обставин. Це може включати в себе відмову від засвоєних раніше моральних чи етичних норм на користь інших, менш конгруентних цінностей, або відхід від основних принципів.

Мотиви діяльності та дій не лише відображають цілі, а часто передують їм. Т. Титаренко, вивчаючи питання мотивації та цілепокладання, наголошує на системному характері мотивів та цілей. Таким чином формується стан, який стає інтегральною формою психічного відображення. Л. Сердюк розглядає

мотив як досконалий образ, пронизаний енергією та значущістю предмета у свідомості людини, який, водночас, відрізняється від бездоганного уявлення [120].

У психології та науках про людину існують дискусії щодо того, чи завжди поведінка людини мотивована. Багато експертів погоджуються, що поведінка людини є мотивованою, тобто має конкретні причини або цілі. Однак, є ситуації, коли поведінка може бути спонтанною, несвідомою або випадковою, і тут мотивація може бути менш очевидною. Мотивація – це внутрішня або зовнішня сила, яка спонукає особистість до вчинків або досягнення мети. Іноді важко визначити чіткий мотив, що стоїть за певною поведінкою, іноді вона може бути результатом різноманітних та взаємодіючих чинників. Якщо мотивація порушується, це може негативно вплинути на поведінку особистості, представляючи потенційну загрозу. Порушення мотивації може впливати на критичне мислення та процеси сприйняття тощо, що може мати певні наслідки для особистості. Це може проявлятися у спотворенні оцінок власних дій, відображаючи некритичне ставлення до своїх почуттів, побоювань та переживань. Даний компонент психологічної загрози – «порушення мотивації», може стати вразливим під впливом різноманітних небезпек, що загрожують психологічній безпеці особистості [105; 115].

Вивчення особистості невід’ємно пов’язане з аналізом мети – цього внутрішнього образу бажаного результату діяльності, який людина прагне реалізувати через дії із прагненням його об’єктивізації. Мета – це своєрідний відображений у свідомості суб’єктивний образ завершення або результату дій. Через ціль особистість розпізнає та оцінює свою діяльність, визначаючи, чи йде вона у правильному напрямку, чи відхиляється від нього. Ціль завжди присутня у свідомості, визначаючи прийнятий особистістю напрям дій, незалежно від глибини мотивації чи зв’язку із внутрішніми та зовнішніми стимулами, глибинними чи поверхневими мотивами [128].

Як вважає Г. Ложкін, ціль є компонентом психологічної структури діяльності та дій як відображення об’єктивної мети [75]. За Т. Антоненко,

поняття «мотив» як ціль (або як предмет) пояснюється тим, що прийняття самої цілі (або цього предмета) як мотиву відповідає на запитання «навіщо?» і «для чого?». Мотив пояснюється цілеспрямованим і довільним характером поведінки людини [152].

Питання про цілі – це означення того, чого саме людина прагне досягти, в той час як питання про мотиви розкриває, чому саме вона прагне цього досягти. Людина може діяти у прямій манері, виконуючи лише те, що вона відразу хоче, безпосередньо задовольняючи свої бажання. Коли особистість реалізує свої найбільші потреби, від чого отримує задоволення, мета збігається з мотивом. Однак проблема мети, що відрізняється від мотиву, виникає, коли особистість віддає перевагу діям, які не мають безпосереднього зв'язку із задоволенням її потреб (на даний момент), але в кінцевому підсумку приводять до корисних результатів. Мета завжди орієнтована на майбутнє, відрізняючись від мотиву, який може бути пов'язаний із миттєвими прагненнями. Цілеспрямованість, на відміну від імпульсивних бажань, потребує усвідомленості та уявлення майбутнього [4].

Відстежуючи шлях до досягнення цілей та спрямовуючи увагу на майбутній результат, людина усвідомлює важливість зв'язку між цими результатами та своїми потребами в майбутньому. Ця усвідомленість є ключовою для розуміння суті будь-якої поставленої цілі, надаючи їй сенс та значення в контексті особистого розвитку і задоволення потреб [17].

Ціль може мати різний характер – бути близькою чи віддаленою, більш загальною або конкретною, частковою або елементарною, тобто найближчою та нерозкладною. Проте важливо розуміти, що ціль не завжди може відповідати реальності. Інколи ціль може стати ілюзією, оскільки ілюзія – це спотворене відображення реальності. Тому важливо розрізняти об'єктивну ціль, яка відображає реальність, і ціль як внутрішнє психічне явище, яке може мати ілюзорний характер [27]. Отже, спотворення цілі у свідомості особистості полягає у зміні внутрішнього образу кінцевого результату. З цієї причини

компонент психологічної загрози – «спотворення цілі», може підлягати впливу небезпек і здатний загрожувати психологічній безпеці особистості.

Водночас, не менш важливим є розуміння впливу сенсу на поведінку та діяльність (дії) особистості [145]. По-перше, сенс для особи може відтворювати сутність того, що вона сприймає – бути смислом побаченого, почутого, сказаного або написаного. По-друге, розуміння сенсу (здорового) полягає у формі мислення, що склалася унаслідок повсякденної практичної діяльності та досвіду особистості. Кожен сенс у навколишньому середовищі людини має своє значення, проте для кожної окремої особистості він набуває унікальної важливості [146].

У працях Т. Титаренко [132] розроблена і презентована концепція сенсу як виключно людського механізму регуляції процесів діяльності та свідомості. В. Франкл [138] розглядає сенс як різновид «значних переживань», що, на його думку, є основним предметом психології. У трансперсональній теорії свідомості В. Налімова сенс постає як нескінченний непрявлений континуум, певні фрагменти якого відбираються та оформляються зануреною в цей континуум особистістю. На думку М. Боришевського, сенс – це «перероблене особистістю значення чогось, що відображється» [12]. У його концепції міститься положення про сенсові утворення, що функціонують у системі. При цьому гранично узагальненим поняттям, на його думку, є поняття «сенсова сфера особистості». Автор стверджує, що «сенсові утворення» можна розглядати як складову частину сфери, яка визначається через відношення більш загального мотиву до менш загальних мотивів, а також ширшої діяльності до менш загальних дій [12].

Прийнято вважати, що у психологію поняття особистісного сенсу було уведене О. Леонтьєвим ще у 40-вих роках ХХ століття. Це поняття вже давно і продуктивно використовується як одне з основних пояснювальних понять, причому не тільки у психології, а й у інших суміжних наукових дисциплінах. Хоча К. Платонов стверджував, що різні особистості мають різний сенс, оскільки вони відрізняються вибірковістю сприйняття.

Деструкцію сенсу в особистості варто розглядати як руйнування складних і значущих складників її інтелектуального надбання [114]. Це означає, що індивід піддає себе іншому пізнанню та вибору іншої поведінки, яка не відповідала раніше обраній.

Поняття «сенси» значно ширше за «значення». Сенси постає через взаємозв'язок менших елементів із більшими (наприклад, слово – фраза, фраза – абзац тощо) та є відносно автономним. Сенси слова – це динамічний та складний утвір. У внутрішній мові сенси слова переважає його значення, він має свої власні правила взаємодії з іншими сенсами [14]. Можна сміливо сказати, що деструкція сенсу особистості – це процес руйнації результату мислення і реалізації нового цілепокладання. Унаслідок цього компонент психологічної загрози – «деструкція сенсу», також може підлягати впливу небезпеки і здатний загрожувати психологічній безпеці особистості.

Психологічні загрози як компонент безпеки особистості відіграють значну роль у забезпеченні життєдіяльності кожної людини [183; 185]. Зміни психологічних небезпек здатні сприйматися особистістю як загрози. Готовність індивіда до психологічного протистояння означає його здатність психологічно захищатися [78]. Однак для виконання цієї захисної функції індивід повинен бути як теоретично, так і практично готовим.

Отже, несприятливі обставини або події для людини – це лише показник наявності небезпеки. Поки ці показники не трансформувалися у критерії загроз, існує лише ризик того, що буде заподіяно шкоду чи збиток особистості. Поява загроз впливає на психічний стан і формує поведінку особистості в екстримальних умовах. За своєю природою, неабияка небезпека є загрозою для людини, проте, знаходячись під загрозою, особистість наражається на небезпеку. Психологічні загрози як компонент безпеки особистості відіграють велику роль у забезпеченні життєдіяльності кожної людини.

1.3. Індивідуально-психологічні особливості сприйняття небезпек та загроз

Потреба в безпеці є базовою потребою людини, задоволення якої вимагає постійного зусилля з боку особистості, котра перебуває як у проблемних ситуаціях різної інтенсивності, так і у штатних, що не мають істотного впливу [43]. Незважаючи на універсальність переживань, пов'язаних із порушенням безпеки, не можна ігнорувати різноманітність загроз і, відповідно, варіативність реакцій на небезпеку. Ця варіативність зумовлена сукупністю загроз і, насамперед, уявленнями про ступінь небезпеки тієї чи іншої ситуації у свідомості людини. У суб'єктивному сприйнятті ситуації відображаються загрози, ступінь небезпеки, а також дії, які необхідно здійснити в реальному житті для забезпечення безпеки [81].

Людина відчуває себе в безпеці тоді, коли немає загрози її здоров'ю та самозбереженню. Потреби в самозбереженні та в безпеці є семантично схожими унаслідок того, що вони переживаються людиною як прагнення до збереження життя, здійснення конкретних дій, які дозволили б їй досягти стану рівноваги та впевненості [70].

Потреба в безпеці асоціюється з різними загрозами й лише однією із них є загроза життю. Потреба в безпеці передбачає потребу в самозбереженні, але не обмежується нею. Вона по-різному оцінюється людиною залежно від особистісних особливостей [7]. Мабуть, не варто розуміти порушення безпеки як локальний стан, що виникає в окремих життєвих ситуаціях, пов'язаних із конкретними небезпеками. Загроза може бути не настільки реальною, а людина тим не менш буде відчувати себе дискомфортно й небезпечно, швидше за все, через наявний у неї життєвий досвід. І навіть у тому випадку, коли цей досвід цілком вдалий, переживання із приводу власної безпеки час від часу з'являються.

Під час аналізу проблемних ситуацій, пов'язаних із конкретними загрозами, варто уточнити розуміння потреби в безпеці, стану небезпеки/безпеки й уявлення про безпеку. Потреба в безпеці – це міра бажання людини

зберігати цілісність власної індивідуальності як системи особистісних, суб'єктних та індивідуальних рис або прагнення їх досягти. Стан небезпеки /безпеки – це оцінка і переживання актуально існуючої ситуації, що реально представляє або не представляє загрозу для суб'єкта.

Уявлення про безпеку доцільно розглядати як ментально вибудовані образи, через які здійснюється суб'єктивна репрезентація та категоризація окремих параметрів або всього патерна ситуації (середовища, умов) як безпечних/небезпечних для конкретної людини чи соціальної групи. Уявлення про безпеку – це суб'єктивний образ певних обставин, що є значущими для людини у зв'язку з необхідністю долати загрози зовнішнього та внутрішнього світу. Інакше кажучи, уявлення про безпеку – це суб'єктивний образ життєвих умов, що виникає на основі оцінювання їх безпеки або небезпеки, ставлення до цих умов, готовності до їх подолання. Уявлення про безпеку змінюється залежно від актуального стану людини та її життєвого досвіду, особистісних та інших змінних, хоча, безумовно, низка психологічних характеристик, що асоціюються з безпекою, не залежить від статі й віку, адже вони є універсальними.

Між людиною та умовами її життя існує нерозривний зв'язок. Це означає, що поведінка особистості визначається її психологічної конституцією, ситуацією та їхньою взаємодією [57]. Ситуація – система зовнішніх щодо особистості умов, що спонукають та опосередковують її соціальну активність. Ситуація обов'язково повинна розглядатися у відповідності з властивостями та особливостями того, хто в цій ситуації діє, та власне його діяльністю. У цьому відношенні можна виокремити, щонайменше, три аспекти. Суб'єкт, представлений в умовах ситуації, є: 1) системою своїх внутрішніх спонукань; 2) власними індивідуально-психологічними та особистісними властивостями; 3) діяльнісними характеристиками [68].

Будь-яка ситуація має об'єктивні та суб'єктивні сторони, залежно від того, який її елемент переважає: зовнішні обставини чи особистість. Об'єктивна сторона ситуації передбачає дійових осіб, здійснювану ними діяльність, її

соціальні, часові та просторові аспекти. Середовище – об’єктивне; для нього властиві відносна стійкість, стабільність на певному проміжку часу.

Суб’єктивну сторону ситуації складають міжособистісні взаємини, соціально-психологічний клімат, групові норми, цінності, стереотипи свідомості. Ситуація – суб’єктивна і короткочасна, вона розглядається крізь призму залучення людини. Вона представлена суб’єкту живою дійсністю, в якій одночасно присутнє загальне та особливе, випадкове та закономірне, сутність та явище, причина та наслідок, тотожне та суперечливе, єдність, взаємодія та боротьба.

Уявлення про ситуацію у свідомості людини складається із двох компонентів:

- 1) сприйняття ситуації як елемента системи (під образом ситуації розуміється її суб’єктивна картина, що утворюється у психіці особистості);
- 2) формування цілісної системи картини світу [142].

Поведінка людини в тій чи іншій ситуації зумовлена інтерпретацією цих компонентів. Дотепер не існує єдиної класифікації різновидів ситуацій, хоча створено чималу їх кількість, і кожна з них є досить оригінальною. Способів класифікацій ситуацій може бути стільки, скільки буде запропоновано для них підстав.

Найбільш загальна класифікація заснована на принципі сили дестабілізуючого впливу на індивіда та соціум, що виводить людину з нормального стану:

- штатні ситуації – характеризує традиційне, відоме і підконтрольне індивіду співвідношення обставин та умов; їх вирішення забезпечується застосуванням відомих алгоритмів;
- проблемні ситуації – характеризуються суперечливим співвідношенням обставин та умов, у яких розгортається діяльність індивіда; рішення не має відомого алгоритму;
- соціально-напружені ситуації – для них притаманне гостре протиставлення особистісних і міжгрупових інтересів різних соціальних груп;

- екстремальні ситуації – припускають незвичайні умови існування людини, до відображення яких її психофізіологічна організація або природа не готові [3].

Проблемні соціально-психологічні ситуації зумовлені дією внутрішніх та зовнішніх факторів фрагментів дійсності, що на суб'єктивному рівні сприймається особистістю як психологічне ускладнення [36]. Це можливо завдяки переживанню ситуації, що представляє собою одиницю людського досвіду, пов'язану з минулим, теперішнім і майбутнім особистості. Переживання визначає якісний характер суб'єктивного досвіду людини. В актуальну ситуацію людина привносить ніби «згусток» усієї своєї індивідуальної історії. Суб'єктивні фактори завжди включені в ситуацію як її невід'ємний елемент. Про екстремальні ситуації говорять як про ситуації «на межі людських можливостей», або як про «ті, що перевищують людські можливості». Основний акцент в екстремальних ситуаціях ставиться на фізичних та психічних витратах людини. Кожна екстремальна ситуація є складною і такою, що вимагає від людини максимальної мобілізації сил та можливостей.

Вирішення потребують також такі складні ситуації повсякденного буття людини як зміна місця роботи або місця проживання, незадоволення стосунками із близькими та друзями, професійні, особистісні та міжособистісні конфлікти, зміна соціального статусу в сім'ї у зв'язку зі зміною обставин, наприклад шлюбом, народженням дитини або розлученням. Усі ці ситуації викликають у людини труднощі, пов'язані як зі зростанням стресу, зумовленого будь-якою перерахованою проблемою, так і з неоднозначністю та складністю самої ситуації. Успішне вирішення перерахованих вище повсякчасних ускладнень залежить як від адекватності оцінки людиною ситуації та визначення її значущості, так і від психологічної логіки її подальшої поведінки [89; 90].

Ситуацію, коли існує значна ймовірність нещасного випадку, зазвичай характеризують як небезпечну або аварійну. Якщо аварія призводить лише до

пошкоджень техніки, вона приносить шкоду лише економічного та морального характеру. Але якщо ця аварія стає причиною тілесних ушкоджень людей, маємо говорити про нещасний випадок. А коли неполадки в техніці викликають нещасні випадки із загибеллю хоча б однієї людини, така подія (іноді, наприклад, в авіації) вже кваліфікується як катастрофа.

І. Приходько [102] визначає аварійну ситуацію як ускладнення умов трудової діяльності, що унеможливають її виконання за раніше окресленим планом через загрозу аварії. Причинами виникнення такої ситуації можуть бути неправильні дії людини, відмова техніки, порушення необхідної організації трудової діяльності або комплекс цих факторів.

Під час визначення небезпечної ситуації зазвичай виходять із міркування, що основним її показником є висока ймовірність виникнення нещасного випадку [106]. Тут виникає питання: яку можливість треба вважати високою – коли ймовірність нещасного випадку становить 0,01 або 0,1 чи вона повинна бути більшою, меншою? Можна припустити, що такі оцінки значною мірою залежать і від характеру самого нещасного випадку, а головне, пов'язаних із ним наслідків. До того ж ці оцінки, швидше за все, повинні бути обумовлені суб'єктивним фактором – ставленням людини до безпеки, що виникла.

Перед тим як аналізувати, як у людей формуються уявлення про небезпечні ситуації, важливо визначити міру, яка дозволяє оцінювати їх ставлення до подібних ситуацій. Показник цього ставлення можна вивести із загальноприйнятих у психології понять значення та сенсу.

Уявлення про значення того чи іншого явища, предмета, дії формується у відповідному соціальному середовищі, відображаючи його найбільш істотні властивості, зв'язки й відносини (наприклад, кожен водій розуміє значення в його роботі гальм) [128]. Однак, поряд із загальноприйнятими уявленнями про явища, предмети, дії, можна говорити про суб'єктивне відображення цих реальностей в індивідуальній свідомості людини – про той сенс, який вони набувають для неї. Саме в сенсі загальноприйняте значення певного явища, предмета отримує свою індивідуальну інтерпретацію, зазнає заламів під кутом

психічних особливостей даної особистості, її переважаючих потреб, мотивів, інтересів. Тому сенс гальм для водія, котрий побував у аварії через їх відмову, буде істотно відрізнятися від сенсу, який вбачає у цьому ж понятті той водій, котрий не зазнав подібних ситуацій. Ключем до розуміння поведінки людини, її вчинків є виявлення тих смислів, які вона вкладає у свої дії. Для виявлення ставлення людини до різних завдань і ситуацій, що виникають у будь-якій діяльності, необхідно встановити зміст, котрий вона вбачає у цих завданнях і ситуаціях, тобто те, як у її свідомості відбивається їхній зміст, і які переживання є супутниками цього змісту [107; 130].

Виокремлюють дві головні основи переживання: емоції, обумовлені успішним перебігом процесу діяльності, успішним досягненням мети, та емоції, пов'язані з труднощами, перешкодами, що виникли на шляху до мети, спричинені різними небезпеками для людини, загрозами для її цінностей.

Виходячи з цих міркувань, І. Приходько увів поняття значущості як міру рівня емоційної реакції людини на сенс ситуації, що виникла. Виокремлюють два виміри значущості: значущість-цінність – показник переживань, викликаних очікуваним або досягнутим успіхом у діяльності, та значущість-тривожність – показник переживань, породжених небезпеками цієї діяльності та її наслідками. Значущість-тривожність визначається, з одного боку, важкими наслідками, а з іншого – їх впливом на розвиток ситуації [100].

Важливим напрямом у руслі вивчення сприйняття загроз є звернення до особистісних властивостей [134]. Значне місце в ньому займають дослідження толерантності до невизначеності, під якою розуміють терпимість до неясності, двозначності, багатозначності стимулів, складності їх інтерпретації. Толерантність до невизначеності характеризує когнітивний стиль, систему вірування, установки, міжособистісне та соціальне функціонування, поведінки, а також поширюється на сприйняття [142]. Люди по-різному ставляться до невизначеності, яка так само, як і загроза/небезпека, викликає тривогу і занепокоєння унаслідок усвідомлення людиною своєї вразливості.

Вперше особистісні риси толерантної та інтолерантності особистості визначив Г. Оллпорт. Наприклад, для толерантної особистості характерні відповідальність, внутрішній локус контролю, орієнтація на себе, менша схильність до порядку, здатність до емпатії, почуття гумору. Інтollerантність до невизначеності притаманна авторитетним особистостям.

Уявлення про загрозу і небезпеку – надзвичайно важлива складова в картині світу людини. Від відчуття наявності потенційної небезпеки залежить світовідчуття людини, рівень її тривожності. Виокремлюються ситуації, що об'єктивно становлять загрозу, і ситуації, які оцінюються людиною як загрозові, але не є такими об'єктивно. У цьому випадку ми говоримо про два стани, в яких перебуває людина – це страх і тривога.

Міркування про роль індивідуально-психологічних особливостей особистості у сприйнятті загроз, про залежність психічних процесів, властивостей та якостей особистості від її потреб, про індивідуальні прагнення, установки, засоби досягнення поставленої мети тощо, досить популярні й широко відображені у багатьох наукових працях.

Наприклад, у працях І. Приходько [33] представлено спосіб кількісної оцінки ступеня переживань людиною своєї особистої безпеки, вивчено взаємозв'язок низки характеристик потенціалу суб'єкта екстремальної діяльності (осмисленості життя, цілеспрямованості, соціально-психологічної адаптивності) зі суб'єктивним сприйняттям себе та світу і, як результат, переживанням психологічної безпеки, досліджено її динаміку в суб'єктів, котрі знаходяться у різних умовах, а також вплив відчуття безпеки на успішність діяльності. На думку авторів [65; 67; 108; 111; 168], відчуття психологічної безпеки має суб'єктивне змістове наповнення, що сприяє психічній стабільності людини та її успішності у житті, а також є важливою умовою особистісного розвитку.

Стає очевидним, що неможливо охопити єдиним поглядом, адекватно представити людину, психіку, діяльність, соціальні та інші процеси, розглядаючи їх тільки з однієї точки зору.

У психологічному аспекті різними вченими здійснювалися спроби виявити природу сензитивності до небезпек, а також вибору способів реагування у ситуаціях загроз. Але вперше механізм сензитивності (підвищеної чутливості) до небезпек було описано К. Хорні.

Суб'єктивне ставлення людини до власної психологічної безпеки неодноразово поставало як предмет дослідження у працях Н. Волянюк, Г. Ложкіна [21], Т. Єжевської [38], Т. Цюман, О. Нагула [143], О. Чуйко [148] та ін. Аналіз наукових публікацій засвідчує, що в цих працях не повністю розкриті всі аспекти небезпек та загроз для психологічної безпеки людини. Ще залишаються не до кінця вивчені наступні питання: як сприймаються небезпеки та загрози; як небезпеки та загрози психічно впливають на пізнавальну, вольову, емоційну і мотиваційну сфери особистості, її поведінку тощо.

О. Квасова [59], розглядаючи психологічні аспекти безпеки людини в умовах інформаційно-психологічного впливу на особистість і суспільство, також звернула увагу, що немає достатньо обґрунтованої та докладної загальної класифікації загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості за видами їх джерел. На її думку, це пов'язано з новизною та складністю даної проблематики, а також залежністю процедури та результату класифікації задач, які необхідно вирішити, та критеріїв, що використовуються для класифікації.

Внутрішні джерела загроз інформаційно-психологічній безпеці особистості закладені в самій біосоціальній природі психіки людини, в особливостях її формування і функціонування, індивідуально-особистісних характеристиках індивіда [207]. В результаті цих особливостей люди відрізняються ступенем сприйнятливості до різноманітних інформаційних впливів, можливостями аналізу та оцінки інформації, що надходить, тощо. Крім індивідуальних особливостей, існують і певні загальні, властиві більшості людей, характеристики та закономірності функціонування психіки, які позначаються на ступені вразливості до інформаційно-психологічного впливу [20].

Г. Ложкін, аналізуючи поняття інформаційно-психологічної безпеки особистості як стану захищеності від впливів, викликаних інформаційною дією на суб'єкта, здатних змінити психічні властивості та індивідуальні психічні процеси людини, відмічає, що іноді замість поняття «небезпека» доцільно використовувати термін «загроза» і розглядати інформаційні впливи не як безпосередню небезпеку, а як потенційну загрозу, називаючи їх інформаційно-психологічними факторами ризику [74; 75]. Під факторами ризику варто розуміти, з одного боку, характеристики інформації або інформаційні впливи, що потенційно небезпечні для нормальної життєдіяльності суспільства у зв'язку із причинами обумовленості, тобто психологічними закономірностями виникнення, передавання, сприйняття інформації, та, з іншого боку, психологічні ефекти, викликані цими впливами. Дослідникам вдалося типологізувати інформаційні впливи на людину за видами інформації, в результаті впливу якої можуть виникати різні психологічні реакції [135].

При цьому дослідники визначили несприятливі, потенційно небезпечні для окремих громадян, груп і населення в цілому психологічні ефекти інформаційних впливів [131]. Це такі як: порушення виконання громадянами соціальних, виробничих або побутових функцій унаслідок помилкового чи неадекватного сприйняття та інтерпретації інформації; зміни психічного та фізіологічного стану окремих індивідів, груп і мас людей – ріст напруженості, тривожності, надмірної ейфорії, або ж навпаки – депресії, збільшення частоти та інтенсивності ризикованих соціально-психологічних ситуацій; зниження здатності людей до особистісного самовизначення, самореалізації, самостійного прийняття життєво важливих рішень; збільшення психіатричних чи психогенно обумовлених соматичних захворювань, зростання кількості граничних нервово-психічних розладів; зниження психологічного потенціалу населення за рахунок зміщення в негативний бік статистичного розподілу в суспільстві осіб різного психологічного типу (за критеріями продуктивності характеру, акцентуацій особистості, лідерських якостей, рівня інтелекту, пасіонарності тощо).

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що актуальність вивчення індивідуальних психологічних особливостей особистості у сприйнятті загроз визначається, в першу чергу, значимістю виявлення механізмів і факторів, які обумовлюють існування того чи іншого типу ставлення людей до небезпек і лише потім пошуком конкретною особистістю шляхів і засобів формування у себе адекватного ставлення до небезпек [209; 211].

І. Приходько [100] стверджує, що ставлення до небезпечної ситуації складається з її значення, яке приписується суспільством, та особистісного змісту конкретної людини. Своєю чергою, ставлення людини до небезпеки складається із двох станів: сензитивності до небезпек і вибору способів реагування в ситуаціях загроз [21].

Більшість людей сприймає небезпеку як можливі або реальні явища, події та процеси, здатні завдати втрат людині, соціальній групі, суспільству, державі, чи знищити та заподіяти шкоду їх благополуччю, зруйнувати матеріальні, духовні або природні цінності, спричинити деградацію [70].

Так, наприклад, Т. Грігер зі співавторами провів дослідження терористичної загрози як фактору зниження відчуття безпеки жертв теракту 2001 року в Пентагоні [155; 161]. Отримані дані про особливості сприйняття безпеки упродовж семи місяців після теракту мали підвищений рівень емоційних реакцій та яскраво виражені дисоціації. У респондентів із більшою вірогідністю розвивався ПТСР та алкогольна залежність. Також було отримано важливий результат щодо статевих відмінностей: жінки перевершували чоловіків за ступенем вираження всіх виокремлених ознак. Подібні дані щодо підвищення рівня збудженості через переживання загрози життю були отримані і в дослідженні Д. Симеона зі співавторами.

Наскільки би по-різному не трактувалось ставлення індивіда до небезпечної ситуації, очевидно, що психологічно ситуація небезпеки має бути розкрита як ситуація загрози. Для того, щоб реагувати на небезпеку, людина повинна сприймати її як загрозу. В мотиваційній ієрархії потреб А. Маслоу [191] потреба у безпеці займає друге місце за значенням після фізіологічних

потреб. Максимально розширюючи зміст потреб у безпеці (у стабільності, у залежності, у структурі та порядку тощо), А. Маслоу зводить виокремлену ним комплексну потребу до реакції на загрозу. Саме вона спонукає організм мобілізувати всі сили для боротьби із загрозою. Таким чином, гомеостатичні моделі мотивації пов'язані з редукцією напруження, а не з організацією поведінки, спрямованої на самозбереження та виживання. У моделях гомеостазу небезпека трактується як граничне напруження системи, яка потребує розрядки [191].

1.4. Види, критерії та структура психологічної безпеки особистості

Психологічна безпека особистості може розглядатися на різних рівнях і в різних площинах. Виокремлюють різноманітні види безпеки: промислова, економічна, енергетична, військова, соціальна, національна, екологічна, техносферна, інформаційна, технологічна та багато інших. Технічна діяльність людини сама по собі є потенційно небезпечною, оскільки неминуче пов'язана з використанням ядерної, електричної, вуглеводної, теплової та інших видів енергії, речовин, а також інформації [164; 174].

З поміж різних видів безпеки виокремлюють безпеку, пов'язану з діяльністю людини: авіаційну безпеку, безпеку дорожнього руху, безпеку руху на залізничному транспорті, безпеку польотів, біологічну безпеку, військову безпеку, державну безпеку, безпеку систем управління, інформаційну безпеку, комп'ютерну безпеку, національну безпеку, безпеку життєдіяльності, пожежну безпеку, статеву безпеку, промислову безпеку, радіаційну безпеку, техносферну безпеку, транспортну безпеку, економічну безпеку, екологічну безпеку, електричну безпеку, енергетичну безпеку, ядерну безпеку, безпеку військової служби, кадрову безпеку та інші; у залежності від функціональної спрямованості виокремлюють психологічну безпеку, що вивчає соціопсихологічні явища та процеси, що виникають у ситуації небезпеки.

Більшість дослідників під час визначення безпеки базуються на уявленні про існування залежності між величиною впливу будь-якого шкідливого фактору на даний об'єкт та ефектом від такого впливу, що спостерігається як зміна функцій об'єкта, його складу і структури.

Групу основних критеріїв безпеки складають:

- індивідуальні (й навіть медичні або санітарно-гігієнічні), покликані обмежувати вплив на будь-яку людину. Для вимірювання ступеня безпеки людини повинні використовуватися показники, які характеризують стан її здоров'я;
- генетичні, що зберігають генофонд та обмежують збільшення частоти генетичних хвороб у першому і наступних поколіннях нащадків;
- соціальні, що обмежують дію небезпечних факторів на групу індивідуумів;
- психологічні, що відображають ступінь неприйняття суспільством та окремими індивідуумами рівня техногенного ризику або стихійного лиха;
- економічні, покликані забезпечувати стійкий довгостроковий економічний розвиток;
- технічні, які накладають обмеження на можливість виникнення аварій та катастроф;
- біологічні, покликані забезпечити збереження екосистем, обмежуючи вплив на екологічні процеси з метою збереження структурної стійкості екосистеми.

До обмежувальних критеріїв зараховують такі:

- географічні обмеження впливу на водозбірні басейни, ґрунти й деякі інші географічні елементи у просторі кліматичних параметрів;
- демографічні обмеження на темпи збільшення народонаселення, що виступають головним критерієм рівня економічного розвитку;
- ресурсні обмеження й регулювання інтенсивності використання поновлюваних і невідновлюваних природних ресурсів.

До критеріїв безпеки, крім того, можна зарахувати такі:

- політико-інформаційні, що відображають інформованість та участь населення у процесі прийняття рішень щодо потенційно небезпечних технологій, доступність будь-якої інформації про них;
- моральні та правові, в яких відображено формування нових моральних категорій та цінностей, пов'язаних із розумінням необхідності довгострокового існування цивілізації.

Існують значні відмінності в розумінні критеріїв психологічної безпеки. Так, О. Лазорко [70], розглядаючи психологічну безпеку як проблемне поле, основним критерієм виділяє цілісність людини, функціонування організму та психіки у відповідності до існуючих норм, адекватність відображення і ставлення до світу, адаптивність функціонування, захищеність свідомості від змін її стану проти волі людини.

Також, як критерії стану психологічної безпеки розглядаються: задоволеність сучасним і впевненість у майбутньому [149]; не зменшення вірогідності досягнення життєвих цілей [150]; захищеність цінностей, з якими суб'єкт ототожнює своє життя [141]; інтереси, позиції, ідеали [133]; можливість розвитку особистості [157].

Беззаперечним є той факт, що існують значні відмінності в розумінні критеріїв психологічної безпеки. Розробка науково обґрунтованих критеріїв безпеки є довгостроковим завданням і вимагає значних витрат на проведення великого комплексу науково-дослідних робіт [192]. Однак, уже зараз можна досягти певного ефекту, дотримуючись у повному обсязі існуючих норм і правил, позаяк вони спираються на наявний практичний досвід розробки та експлуатації небезпечних виробництв, науковий досвід у галузі теорії надійності досліджень аварійних процесів.

Наступний крок теоретичного пошуку передбачав осмислення наявних моделей психологічної безпеки особистості. Т. Ексакусто, представляючи структуру моделі психологічної безпеки, запропонувала три модуси: гармонійність взаємин (когнітивний компонент), задоволеність ними (емоційно-мотиваційний компонент) і захищеність (поведінковий компонент).

На цій базі соціально-психологічна безпека розглядається як стан динамічного балансу внутрішнього потенціалу суб'єкта та загрозливих умов різного генезу, що проявляється в наявності гармонічних взаємин, які приносять задоволення та характеризуються захищеністю (відсутністю деформацій, порушень і труднощів, а також толерантністю у взаєминах).

У моделі психологічної безпеки визначальним для гармонізації взаємин, задоволеності ними та захищеності суб'єкта стає його потенціал, який допомагає враховувати весь шлях виникнення, підтримки та розвитку соціально-психологічної безпеки від стійких особистісних особливостей до характеристик суб'єкта міжособистісних взаємин, їх взаємозв'язків і до його соціально-психологічної безпеки.

Психологічна безпека, на думку Т. Ексакусто, вивчена в контексті адаптованості та суб'єктивної задоволеності, а такі феномени, як психічне вигорання, професійний стрес, посттравматичний синдром можна інтерпретувати як порушення психологічної безпеки. Представлена автором модель соціально-психологічної безпеки особистості орієнтована на вивчення балансу співвідношення активності та задоволеності. Надалі прагнення визначити психологічну безпеку суб'єкта як поняття, що відображає самостійний психологічний феномен, привело Т. Ексакусто до думки про необхідність розгляду проблемного поля психології безпеки і відокремлення того, що прямо до даного феномену не належить, а саме: психологічних аспектів безпечної діяльності та психологічно безпечного середовища.

Запозичивши одну з ідей Т. Ексакусто, Х. Чуйко, Й. Чаплак, М. Комисарик у своїх дослідженнях віднайшли у стійкості характеристику – гнучкість. Однак, на їх думку, для вибору відповідної моделі дійсності, адекватної нестандартній ситуації, самої лише стійкості недостатньо – необхідні характеристики «варіативності», що дозволяють швидко перелаштовуватися адекватно ситуації, що виникла [163].

Як вважають І. Пістун та Ю. Кіт [93], гнучкість є поєднанням певних характерологічних властивостей психологічної безпеки, що належать

темпераментально-характерологічним інтегральним характеристикам: вони взаємодіють одне з одним у структурі особистості педагога. Важливою умовою психологічної безпеки педагога є готовність до безпечної взаємодії (педагогічного спілкування) та безпечної професійної (педагогічної) діяльності. Особливо виокремлюється спрямованість педагога на безпечну взаємодію (педагогічне спілкування).

У дослідженні О. Лазорко [70] представлена концепція забезпечення психологічної безпеки педагога, де були закладені такі принципи: 1) особистість розглядається як цілісне формування, що включає у себе множину взаємопов'язаних характеристик і частин; 2) принцип ієрархічного упорядкування рівнів за ступенем представленості в них біологічних і соціальних сторін особистості; 3) професіоналізація особистості веде до формування особливих якостей та рис, властивих представникам даної професії.

На думку Н. Єфімової [39], особистісні характеристики стабільності (стійкості) сучасного педагога підпадають під вплив психологічних загроз: в інтелектуальній сфері, в емоційній сфері та в поведінковій сфері. А наявність особистісної психологічної безпеки [39] забезпечує педагогу: 1) високий рівень емоційної стійкості та сприятливу психологічну атмосферу, самостійність і стійкість пізнавальної потреби, соціальну нормативність поведінки; 2) зберігає психічне та фізичне здоров'я, тобто забезпечує психологічну збереженість.

Концептуальною та евристично важливою в контексті даного дослідження є «трансформаційна модель» психологічної безпеки особистості І. Приходько, до складу якої входять: чотири шкали та інтегративний показник – індекс [33].

При аналізі психологічної безпеки особистості, на думку автора, треба враховувати такі характеристики, як: морально-комунікативний, що відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості як вільне використання морально-комунікативних норм для підтримки необхідного комфортного рівня стосунків, їх гнучка контрольованість і відкритість,

міжособистісна толерантність; мотиваційно-вольовий (життєстійкість), що відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості як гнучка перебудова відносин із навколишнім середовищем, що дає змогу завжди бути головним у цих відносинах (активність як типологічна властивість), розвинене цілепокладання, активне планування як уміння вписати нові завдання у вже створений план, а також здатність його змінювати під впливом несприятливих обставин, ініціативність у постановці цілей та гнучкість у їх корекції та засобах досягнення; ціннісно-смысловий, що відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості як осмисленість життя, що за потреби дає змогу піднятися над конкретною екстремальною травматичною ситуацією і не бути афективно поглиненою нею, знайти додатковий психологічний ресурс в інших сферах свого життя для подолання наслідків травматичної ситуації; блок внутрішнього комфорту, що відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості, як пошук ситуацій психологічного комфорту, відчуття благополуччя, відсутність тривоги, відображає упевненість у собі, у власних силах, у тому, що подобається оточуючим [184].

На підставі теоретичного аналізу праць учених [38; 41; 42; 45; 50; 55; 56; 58; 65; 70; 71; 83; 99 та ін.], розроблено відкриту і, разом із тим, достатню пояснювальну структурну модель для адекватного тлумачення феномена психологічної безпеки особистості. Модель є завершеною, якщо побудувати її за допомогою морально-комунікативного, мотиваційно-вольового, ціннісно-смыслового компонентів і компонента внутрішнього комфорту, які відтворюють процес розгортання та перебігу психологічної безпеки особистості (рис.1.1):

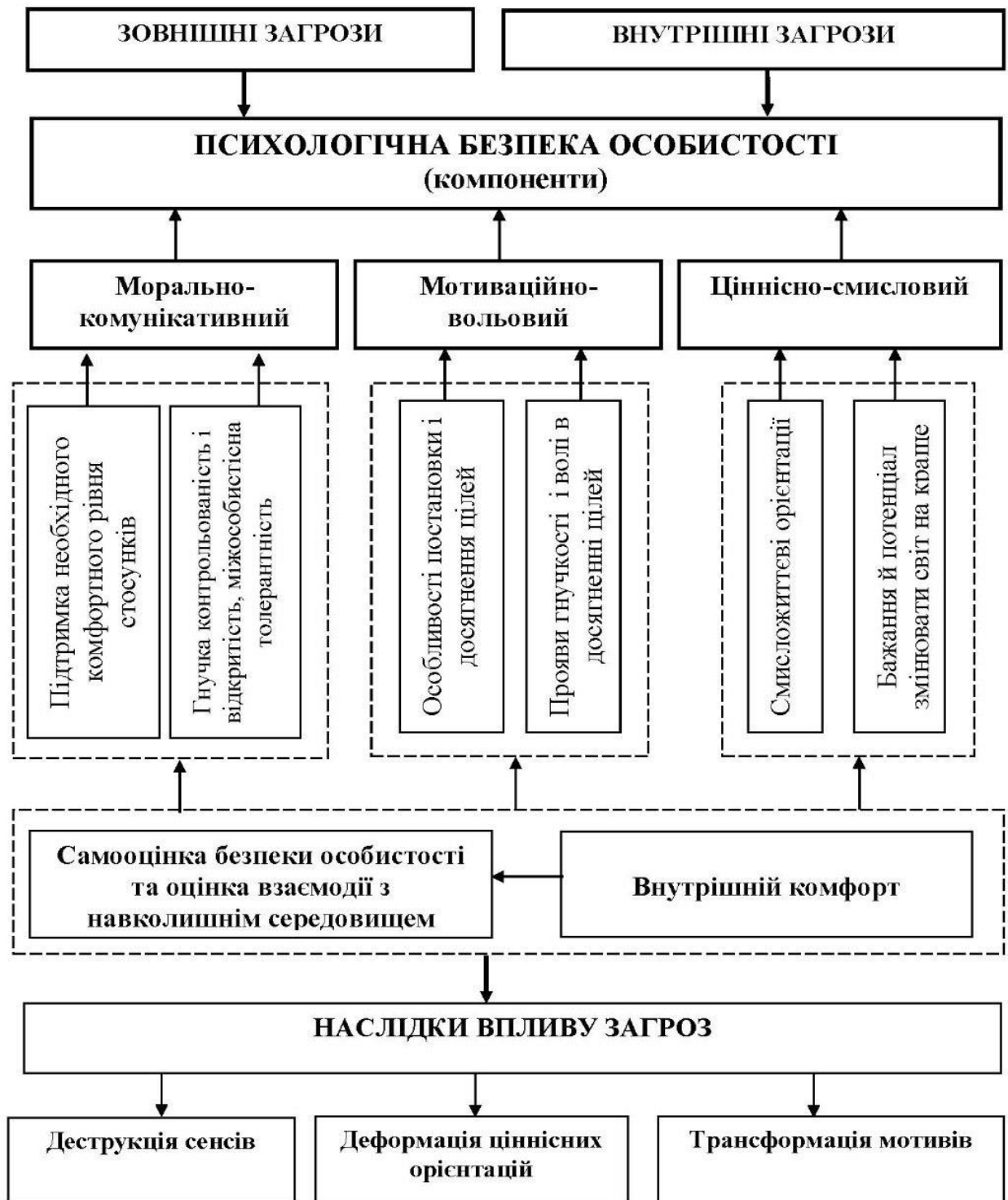

Рис. 1.1. Модель психологічної безпеки особистості

Центром психологічної безпеки можна вважати суб'єкта як цілісну, активну, рефлексивну, відповідальну, здатну вирішувати життєві протиріччя та саморозвиватися систему [12]. Констатувальну характеристику суб'єкта складають ставлення (до світу, до себе, до інших): саме у ставленнях

концентруються взаємозв'язки людини і світу, тому вони можуть розглядатися як базова характеристика психологічної безпеки особистості. Однак їх розгляд поза діяльною активністю та суб'єктивним планом веде до «виродженої» моделі [70]. Ставлення, що проявляються у взаємозв'язках людини з об'єктивною та суб'єктивною реальністю, забезпечують певний рівень соціальної активності людини та визначають разом із результатами активності задоволеність суб'єкта. Взаємовідповідність (баланс) ставлення, активності та задоволеності і є, на наш погляд, свідченням психологічної безпеки людини, оскільки такий баланс можливий, тільки якщо вони відповідають оточуючим умовам, вимогам і «викликам» середовища.

Психологічна безпека особистості належить до категорії стану, який враховує, з одного боку, динамічність змін, з іншого, – цілісність і відносну стабільність системи [43]. Однак, говорячи про психологічну безпеку суб'єкта, варто вказати на стійку особистісну основу такого стану – потенціал суб'єкта, який включає сукупність ціннісно-сміслових орієнтацій та особистісних якостей та визначає як самі характеристики психологічної безпеки, так і досягнення їх взаємовідповідності за різноманітних зовнішніх умов. Такий потенціал може розглядатися: у статичному аспекті, який проявляється в сукупності особливостей ціннісно-смісловій сфері людини, її моральності та духовності; у динамічному аспекті, який забезпечує особистісний розвиток, самореалізацію; в аспекті результативності, ефективності особистості, що відображає можливість адаптації особистості до заданих обставин та їх подолання.

Інтенсивність діяльності впливає не лише на особливості формування системи психологічної безпеки особистості, а і на сформований механізм її відновлення після негативних впливів [201]. Ефективність функціонування системи психологічної безпеки особистості залежить від балансу між небезпечністю діяльності та створеними для її нівелювання умовами. Це співвідношення і стало підставою розглядати психологічний феномен безпеки людини як загальну захищеність від небезпек фізичного та психічного

функціонування особистості. Тут захищеність представляється як потенційна можливість психіки людини протидіяти небезпекам, її можна розглядати як один із можливих, але не обов'язково гарантованих варіантів реагування на небезпеку, вона є результатом вже практичної реалізації цих можливостей.

Для розвитку системи психологічної безпеки особистості необхідно забезпечити створення безпечних умов для її життєдіяльності та здійснення вибору, що буде визначати напрямок подальшої самореалізації особистості та її безпеку. Ефективним механізмом формування системи психологічної безпеки особистості виступає її соціалізація, що вносить певні обмеження у можливості самореалізації особистості. А обійти такі обмеження допоможе механізм рефлексії. Тут рефлексія виступає як джерело трансформації системи психологічної безпеки особистості, в тому числі, при її реалізації в екстремальних умовах діяльності. Для означення здатності до відновлення системи психологічної безпеки особистості було запропоновано використовувати термін «пружність системи психологічної безпеки особистості», який відображає процес динаміки та трансформації зазначеної системи при взаємодії екстремальних факторів зовнішнього середовища.

Визначальними критеріями й одночасно умовами психологічної безпеки особистості є: цілісність людини (фізична, психологічна, духовно-моральна тощо), можливість розвитку (як передумова та результат подолання різного роду небезпек і збереження цілісності), можливість досягнення життєвих цілей, здійснення свого призначення [133]. Виходячи з цього, функціональна роль психологічної безпеки особистості проявляється в тому, що вона є необхідною (а разом із потенціалом – і достатньою) умовою для особистісного розвитку та самореалізації.

Висновки до розділу 1:

1. За результатами теоретичного аналізу літератури виявлено, що за своєю природою будь-яка небезпека для особистості є загрозою, але, перебуваючи під загрозою, особистість наражається на небезпеку. Рівень психологічної загрози

значною мірою залежить від кількості та сили дії небезпечних факторів на свідомість людини. Що більше таких факторів, то швидше небезпека переростає у психологічну загрозу, унаслідок чого виникає деструктивна поведінка особистості. Ризик відрізняється від небезпеки й загрози тим, що він іманентно притаманний суб'єкту або процесу взаємодії суб'єкта з небезпечними ситуаціями.

2. Виокремлено чотири основні напрями дослідження психологічної безпеки. Перший напрям – це психологія безпечної діяльності, що вивчає людину в обставинах різноманітних видів діяльності, в тому числі на об'єктах високого ризику та в екстремальних і надзвичайних ситуаціях. В центрі другого напрямку перебуває психологічна безпека середовища, її інформаційні, соціальні, предметно-просторові та інші характеристики, які здатні впливати на свідомість особистість, на її поведінку, порушуючи тим самим її безпеку. У третьому напрямі розглядаються об'єкти захисту, що забезпечують розвиток усіх сфер життєдіяльності особистості та суспільства. Четвертий напрям розглядає людину як суб'єкта безпеки, котрий може стати й організатором, і руйнівником як власної, так і суспільної, державної безпеки.

3. Уявлення про безпеку доцільно розглядати як ментально вибудовані образи, через які здійснюється суб'єктивна репрезентація та категоризація окремих параметрів або всього патерна ситуації (середовища, умов) як безпечних/небезпечних для конкретної людини чи соціальної групи. Уявлення про безпеку – це суб'єктивний образ певних обставин, що є значущими для людини у зв'язку з необхідністю долати загрози зовнішнього та внутрішнього світу.

4. З'ясовано, що до основних критеріїв психологічної безпеки особистості дослідники зараховують: цілісність людини, функціонування організму та психіки у відповідності до існуючих норм, адекватність відображення і ставлення до світу, адаптивність функціонування, захищеність свідомості від змін її стану проти волі людини.

5. Психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю розглядатимемо як складну багаторівневу динамічну систему, що відображає стан захищеності психіки від руйнівного, деструктивного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ЗАГРОЗ НА ПСИХОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Теоретико-методологічне дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутніх фахівців технічного профілю, здійснене у першому розділі, дає можливість провести емпіричне дослідження з окресленої проблеми. У даному розділі, відповідно до визначених показників психологічного благополуччя та імпліцитних уявлень про небезпеки і загрози особистості, розроблено методичну базу емпіричного дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості. Зокрема, викладено аналіз результатів дослідження рівнів психологічної безпеки майбутніх фахівців технічного профілю, її динаміку упродовж трьох років (2021-2023 рр.). Подано результати дослідження імпліцитних уявлень загроз психологічній безпеці за характером їх походження. Представлено аналіз особистісних деремінант психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю, зокрема, ціннісні орієнтації та їх динаміку, мотиви та їх трансформацію, особливості зміни сенсів особистості під впливом загроз психологічній безпеці. Проаналізовано кореляти психологічної безпеки особистості та її детермінант під впливом загроз.

2.1. Організація та методика дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю

Проведений теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури щодо особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю, визначення динаміки зміни загроз упродовж трьох років (зауважимо, що упродовж емпіричного дослідження відбулась пандемія COVID-19 та розпочалась повномасштабна війна росії проти України) та їх впливу на психологічну безпеку дає можливість

спланувати констатувальний етап нашого дослідження. Програма дослідження, розроблена з метою отримання емпіричних даних, містить підготовчий етап, етап збору емпіричних даних та етап аналізу, якісної інтерпретації та узагальнення отриманих даних.

Підготовчий етап передбачав аналіз психодіагностичного інструментарію, представленого у наукових літературних джерелах із проблеми дослідження, він надав можливість дослідити особливості психологічної безпеки, імпліцитні уявлення про загрози психологічній безпеці особистості за характером їх походження, особливості детермінант психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю. Наявний методичний апарат у контексті досліджуваної проблематики включає стандартизовані методики та анкету авторської розробки щодо визначення загроз психологічній безпеці (табл. 2.1).

Констатувальний етап збору емпіричних даних, метою якого було визначення особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю, містив декілька етапів, відбувався упродовж 2021 – 2023 рр., здійснювався у відповідності з розробленою методичною базою дослідження.

Дослідженням було охоплено у 2021 р. – 420, у 2022 р. – 410, у 2023 р. – 412 (серед яких 52,2 % чоловічої статі, 47,8 % – жіночої) здобувачів вищої освіти технічного профілю віком від 17 до 22 років (Додаток В-1). Констатувальний етап збору емпіричних даних відбувався на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського».

Дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю передбачало виявлення та аналіз рівнів сформованості морально-комунікативного, мотиваційно-вольового, ціннісно-сміслового компонентів, внутрішнього комфорту та індексу психологічної безпеки особистості; ієрархічної динаміки ціннісних орієнтацій; рівнів сформованості мотивації загальної або творчої активності, прагнення до спілкування, забезпечення почуття комфорту; рівнів сформованості смисложиттєвих орієнтацій упродовж трьох років.

Таблиця 2.1.

**Методична база емпіричного дослідження особливостей впливу загроз на психологічну безпеку
особистості майбутнього фахівця технічного профілю**

Емпіричне дослідження психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю		
Компоненти	Критерії	Методика дослідження
Морально-комунікативний	Моральний регулятор взаємодії особистості з соціальним середовищем	Опитувальник психологічної безпеки особистості І. Приходько [33]. <i>Шкали:</i> <ul style="list-style-type: none">• морально-комунікативна;• мотиваційно-вольова;• ціннісно-смілова;• внутрішнього комфорту; <i>Загальний показник:</i> індекс психологічної безпеки особистості.
Мотиваційно-вольовий	Особливості постановки і досягнення поставлених цілей; прояви гнучкості та волі в досягненні цілей	
Ціннісно-смісловий	Смисложиттєва складова психологічної безпеки; бажання і потенціал змінювати світ на краще	
Внутрішнього комфорту	Самооцінка безпеки особистості або оцінка взаємодії із навколишнім середовищем	
Загрози психологічній безпеці особистості		
Загрози	Складові загроз	Методика дослідження
Природні Техногенні Політичні Соціальні Комбіновані	Загрози психологічній безпеці особистості природнього, техногенного, політичного, соціального та комбінованого характеру їх походження, які майбутні фахівці технічного профілю пережили особисто	Анкета загроз психологічній безпеці особистості (авторська розробка). Блоки «Природні загрози психологічній безпеці особистості»; «Техногенні загрози психологічній безпеці особистості»; Політичні

		загрози психологічній безпеці особистості»; «Соціальні загрози психологічній безпеці особистості»; «Комбіновані загрози психологічній безпеці особистості»
<i>Зміни в базовій складовій особистості майбутнього фахівця технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці</i>		
	<i>Показники</i>	<i>Методики дослідження</i>
Ціннісні орієнтації та їх динаміка	Динаміка позитивного потенціалу ціннісних орієнтацій (термінальних та інструментальних); втрата значущості ціннісного смислу деяких цінностей; розмитість впорядкованості ієрархічної системи ціннісних орієнтацій	Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [Додаток Б-1]. <i>Діагностичні показники:</i> термінальні цінності, інструментальні цінності
Мотиви та їх трансформація	Трансформація мотиваційної структури особистості; розуміння особистістю внутрішнього спонукання до того чи іншого виду активності, що проявляється на рівні мотиваційної спрямованості на «робочий» або «загальножиттєвий» профіль особистості	Методика діагностики мотиваційної структури особистості В. Мільмана [Додаток Б-2]. <i>Шкали:</i> комфорт, соціальний статус, спілкування, загальна активність, творча активність, соціальна корисність. <i>Загальні показники:</i> «робочий» мотиваційний профіль, «загальножиттєвий» мотиваційний профіль.
Особливості зміни сенсів особистості	Осмисленість життя; смисложиттєві орієнтації (цілі у житті, насиченість життя, задоволеність самореалізацією), локус контролю життя (спрямованість на фаталізм або віру в свої сили досягати цілей); усвідомленість спонукань щодо побудови свого життя	Методика «Смисложиттєвих орієнтацій особистості» (СОЖ) [Додаток Б-3]. <i>Шкали:</i> цілі у житті, процес життя, результат життя, локус контролю Я, локус контролю життя. <i>Загальний показник:</i> осмисленість життя

Етап аналізу, якісної інтерпретації та узагальнення отриманих результатів емпіричного дослідження містив математичну обробку даних у програмі SPSS (версія 21.0) за критерієм Колмогорова-Смірнова з метою встановлення критеріїв розподілу вибірки, що в результаті дало можливість визначити необхідні параметричні та непараметричні критерії для подальшого аналізу результатів емпіричного дослідження – такі як: *хі-квадрат Пірсона*, критерій Манна-Вітні, *t-критерій Стюдента*, ранговий кореляційний аналіз за Спірменом, однофакторний дисперсійний аналіз із наступною їх якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням. Графічна презентація результатів емпіричного дослідження здійснювалась за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм Excel MS.

Методики констатувальної частини, що лягли в основу емпіричного дослідження, дали можливість виявити особливості впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю. Психологічна безпека відображає стан захищеності психіки майбутніх інженерів від деструктивних зовнішніх і внутрішніх впливів, здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, зберігати на достатньо стійкому дієздатному рівні виконання задач діяльності.

Тому був застосований опитувальник «Діагностика психологічної безпеки особистості» І. Приходька [99].

Доцільно зазначити, що в контексті нашого дослідження концептуальною та евристично важливою є *«трансформаційна модель»* психологічної безпеки особистості І. Приходько, до складу якої входять чотири шкали та інтегративний показник – індекс.

Аналізуючи психологічну безпеку особистості, на думку автора, необхідно враховувати такі компоненти як: *морально-комунікативний* (він відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості як вільне використання морально-комунікативних норм для підтримки необхідного комфортного рівня стосунків, їх гнучку контрольованість і відкритість, міжособистісну толерантність); *мотиваційно-*

вольовий (життєстійкість) (відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості як гнучка перебудова відносин із навколишнім середовищем, що дає змогу завжди бути головним у цих відносинах (активність як типологічна властивість), розвинене цілепокладання, активне планування як уміння вписати нові завдання у вже створений план, а також здатність його змінювати під впливом несприятливих обставин, ініціативність у постановці цілей та гнучкість у їх корекції та засобах досягнення); *ціннісно-смисловий* (відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості як осмисленість життя, що за потреби дає змогу піднятися над конкретною екстремальною травматичною ситуацією і не бути афективно поглиненою нею, знайти додатковий психологічний ресурс в інших сферах свого життя для подолання наслідків травматичної ситуації); *блок внутрішнього комфорту* (відображає дію такого механізму забезпечення психологічної безпеки особистості як пошук ситуацій психологічного комфорту, відчуття благополуччя, відсутність тривоги, відображає впевненість у собі, у власних силах).

Отримані результати дослідження за методикою «Діагностика психологічної безпеки особистості» І. Приходько дали можливість здійснити розподіл досліджуваних відповідно з низьким, середнім і високим рівнями сформованості індексу психологічної безпеки (табл. 2.2.):

Таблиця 2.2.

Норми методики «Діагностика психологічної безпеки особистості»

Рівень	Шкали				
	Морально-комунікативна	Мотиваційно-вольова	Ціннісно-смилова	Внутрішнього комфорту	Індекс психологічної безпеки
Низький	0–69	0–81	0–79	0–74	0–308
Середній	70–107	82–121	80–118	75–119	309–463
Високий	108–120	122–138	119–138	120–132	464–528

Таким чином, за допомогою опитувальника психологічної безпеки особистості було визначено рівні сформованості (низький, середній, високий)

морально-комунікативного, мотиваційно-вольового, ціннісно-смыслового компонентів і компоненту внутрішнього комфорту трансформаційної моделі психологічної безпеки особистості та проаналізовано динаміку їх змін упродовж трьох років.

З метою визначення *загроз психологічній безпеці*, які пережили майбутні фахівці технічного профілю, було застосовано «Анкету загроз психологічній безпеці особистості» (авторська розробка) (Додаток А-1). Розроблена анкета складається із п'яти окремих блоків, кожен з яких мав на меті визначити загрози психологічній безпеці особистості за характером їх походження: природні, техногенні, політичні, соціальні та комбіновані.

Складові загрози психологічній безпеці особистості:

Блок 1 – «*Природні загрози психологічній безпеці особистості*», містить такі явища як погані погодні умови, землетрус, шторм, каменепад, повінь, буревій, злива, пожежа, посуха, руйнування, природні стихії.

Блок 2 – «*Техногенні загрози психологічній безпеці особистості*», включає в себе такі події техногенного характеру як ДТП, блекаут, автокатастрофа, відсутність світла, відсутність інтернету, відсутність тепла, відсутність мобільного зв'язку, відсутність газу, відсутність їжі, відсутність WI-FI, відсутність води.

Блок 3 – «*Політичні загрози психологічній безпеці особистості*», передбачає, що особистість пережила переслідування, сигнали тривоги, ракетні обстріли, застосування ядерної зброї, застосування хімічної зброї, обстріли, наступ військ, вибухи, окупацію, війну.

Блок 4 – «*Соціальні загрози психологічній безпеці особистості*», включають такі події як крадіжка майна, темрява, замах на вбивство, пограбування, жебрацтво, розбійний напад, насильство, бродяжництво, шахрайство, безробіття.

Блок 5 – «*Комбіновані загрози психологічній безпеці особистості*», містить такі події як аварія на Чорнобильській АЕС, СНІД, руйнування

Каховської ГЕС, епідемія, запаморочення, COVID, інфекційні захворювання, зневоднення, пандемія, наркоманія, голод.

Особистісні детермінанти психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю досліджувались за допомогою комплексу методик, спрямованих на визначення ціннісних орієнтацій та їх динаміки, трансформації мотивів, визначення особливостей трансформації особистісних сенсів особистості під впливом загроз психологічній безпеці.

Ціннісні орієнтації та їх динаміка при загрозах психологічній безпеці, що задовольняють потреби особистості, досліджувались за допомогою методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [Додаток Б-1]. Обрана методика дала можливість визначити динаміку позитивного потенціалу ціннісних орієнтацій, ієрархію значущості ціннісного смислу деяких цінностей; розмитість впорядкованості ієрархічної системи через «термінальні» цінності (цінності-цілі) та «інструментальні» цінності (цінності-засоби). Результати ієрархії ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю дали можливість визначити узагальнені категорії цінностей, угруповані за змістовими блоками, зокрема, у групу термінальних цінностей: конкретні цінності та абстрактні цінності, цінності професійної самореалізації та цінності особистого життя; групу інструментальних цінностей: етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи, індивідуалістичні цінності, конформістські цінності, альтруїстичні цінності, цінності самоствердження, цінності прийняття інших людей.

З метою дослідження *структури мотивів та її трансформації* за умов загроз психологічній безпеці ми скористались методикою «Діагностика мотиваційної структури особистості» (В. Мільмана) [Додаток Б-2]. Зазначена методика дала змогу виявити особливості розуміння особистістю внутрішнього спонукання до певного виду активності, що проявляється на рівні мотиваційної спрямованості на «робочий» або «загальножиттєвий» її профіль.

За допомогою методики «Діагностика мотиваційної структури особистості» (В. Мільмана) вдалося визначити багаторівневність і складність природи осмислення та усвідомлення своїх спонукань, прагнення до спілкування, забезпечення комфорту і соціального статусу, необхідності своєї активності з метою досягнення цілей, що є показниками стійкої тенденції особистості. Отримані результати дослідження за діагностичними шкалами «життєзабезпечення», «комфорт», «соціальний статус», «спілкування», «загальна активність», «творча активність», «соціальна корисність» були розподілені на 3 групи відповідно з високим, середнім і низьким рівнями сформованості мотиваційних тенденцій особистості.

Особливості зміни сенсів особистості майбутніх фахівців технічного профілю за умов впливу загроз психологічній безпеці встановлено за допомогою методики «Смисложиттєвих орієнтацій особистості» (СОЖ) – адаптованої версії тесту «Ціль у житті» (Purpose-in-Life Test, PIL) Джеймса Крамбо і Леонарда Махолика [Додаток Б-3]. Зазначена методика дала можливість визначити рівень осмисленості життя за загальним її показником. Градація балів наступна:

0 – 65 балів – низький рівень осмисленості життя;

66 – 115 балів – середній рівень осмисленості життя;

116 – 140 балів – високий рівень осмисленості життя.

Для нашого дослідження інтерес представляли наступні субшкали методики: «цілі у житті», «процес життя», «результат життя», «локус контролю Я», «локус контролю життя». За отриманими балами діагностичних субшкал результати досліджених осіб було розподілено на 3 групи відповідно з високим, середнім і низьким рівнями показників смисложиттєвих орієнтацій особистості з урахуванням середніх та стандартних відхилень зазначених субшкал.

До групи з *низьким рівнем осмисленості життя* увійшли здобувачі вищої освіти, котрі виявили незадоволеність своїм життям у теперішньому часі, вони сприймають своє життя як нецікаве та емоційно ненасичене;

виявили незадоволеність частиною прожитого життя, зневіру в свої сили контролювати події власного життя, спрямованість на фаталізм; переконаність у тому, що життя людини непідвладне її свідомому контролю.

Групу із *середнім рівнем осмисленості життя* сформували здобувачі вищої освіти з недостатнім рівнем усвідомленості спонукань щодо побудови власного життя; недостатньою вірою у свої сили досягати цілей; оцінкою свого минулого життя як недостатньо продуктивного; впевненістю, що позитивна емоційна насиченість життя залежить від суб'єктивних чинників і контексту ситуації і що не завжди плани на майбутнє підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. У досліджуваних осіб зазначеної групи зафіксовано середній рівень інтернальності локусу Я і локусу контролю життя.

До групи з *високим рівнем осмисленості життя* увійшли здобувачі вищої освіти, котрі проявили наявність цілей майбутнього, вони надають життю осмисленості, спрямованості та тимчасової перспективи; минуле життя оцінюють із точки зору продуктивності та результативності; мають достатню свободу вибору для побудови свого життя відповідно до мети та уявлень про сенс життя; водночас, вони здатні вільно приймати рішення і втілювати їх у життя.

Отже, обрані методики емпіричного дослідження дають можливість різнобічно визначити особливості впливу загроз на психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю.

2.2 Аналіз результатів дослідження рівнів психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю

Дослідження психологічної безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю проводилося за допомогою опитувальника психологічної безпеки особистості (І. Приходько) <https://forms.gle/HJAUk5EKZ46ETg1v6> При аналізі даних враховано такий поділ за рівнями сформованості

психологічної безпеки особистості: низький середній та високий. Результати дослідження психологічної безпеки у майбутніх фахівців технічного профілю подані в табл. 2.3., 2.4., 2.5.

Розгляд отриманих результатів варто розпочати з аналізу індексу психологічної безпеки, що складається з показників за чотирма шкалами методики. Індекс психологічної безпеки відображає дію механізму психологічної захищеності особистості, її здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні та внутрішні загрози, що виникають.

Таблиця 2.3.

Розподіл досліджуваних осіб за рівнем психологічної безпеки, (%) (2021 р.)

n= 420

Шкали	Рівні сформованості		
	Низький	Середній	Високий
Морально-комунікативна	49,6	34,3	16,1
Мотиваційно-вольова	28,1	49,5	22,4
Ціннісно-сміслова	27,9	41,7	30,4
Внутрішній комфорт	39,2	38,3	22,5
<i>Індекс психологічної безпеки</i>	45,6	33,8	20,6

Аналіз даних, представлених у табл. 2.3., засвідчує, що у 2021 році низький рівень загального інтегративного показника психологічної безпеки зафіксовано у 45,6 % майбутніх фахівців технічного профілю з першого по п'ятий курси. Низький рівень психологічної захищеності особистості свідчить про високу схильність до порушень у функціонуванні особистості, що може проявлятися у порушеннях поведінки та діяльності. На наш погляд, це можна пояснити тим, що у грудні 2019 року у м. Ухань (Хубей, КНР) розпочався спалах захворювання на COVID-19, що згодом (11 березня 2020 року) ВООЗ був визнаний пандемією. Пандемія коронавірусу COVID-19 офіційно тривала до 2023 року (коли головою ВООЗ Т. Гебрейєсус офіційно оголошено про

завершення пандемії), поширилася на усі континенти й охопила 80 % країн світу. Реальна загроза життю та здоров'ю, пов'язана із запровадженням карантинних заходів і, водночас, невисока інтенсивність прямого впливу на психіку, дає змогу віднести цю загальноцивілізаційну загрозу до розряду стресорів, дія яких недостатньо вивчена в сучасній психологічній літературі [53; 54].

Середній рівень або рівень нестійкої (граничної) психологічної безпеки особистості продемонструвала третина досліджуваних осіб (33,8 %), що свідчить про можливість під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів перейти в низький або високий рівні.

Високий рівень психологічної захищеності притаманний лише 20,6 % досліджуваних осіб і характеризує панівну стійкість особистості до зовнішніх і внутрішніх впливів.

Усвідомлення необхідності обмежити власну свободу пересування і спілкування для здобувачів вищої освіти стало значним випробуванням, що позначилося на зниженні комфортного рівня стосунків, їх контролюваності та відкритості. Зазначений факт підтверджують результати дослідження – для переважної більшості (49,6 %) респондентів притаманний низький рівень сформованості морально-комунікативної складової психологічної безпеки особистості. Вимушена ізоляція загострила їх залежність від інших осіб, актуалізувала почуття страху бути залежним від інших і, як наслідок, посилила прагнення до відгородженості, самотності. Отримані результати засвідчують, що респонденти переживають труднощі у побудові та підтримці взаємин, уникають близьких стосунків, залежні від норм, що регулюють соціальні відносини (соціальні норми сприймаються як обмежувачі).

Середній рівень показників за шкалою «морально-комунікативна» продемонстрували 34,3 % досліджуваних. Стратегія, яку вони обирають під час побудови та підтримки стосунків, – оптимальна дистанція та обмежена довіра. Обмеження у взаєминах і довірі близьким людям провокує недостатній

рівень комунікативної компетентності, обмежене використання соціальних норм для підтримки необхідних комфортних стосунків.

Високий рівень показників за шкалою «морально-комунікативна» виявлено у 16,1 % досліджуваних осіб, що свідчить про їх відповідальність за свої взаємини та довіру близьким людям, спроможність встановлювати і підтримувати тісні взаємини; гнучкий контроль стосунків з оточуючими: сприймання їх такими, якими вони є, толерантність у міжособистісних взаєминах, знання і використання соціальних норм для підтримки необхідних комфортних стосунків.

Зміст «мотиваційно-вольової» шкали найщільніше пов'язаний із самоконтролем поведінки, стану, емоцій, здатністю докладати вольові зусилля та проявляти сміливість для подолання життєвих негараздів, впевненістю у наявності ресурсів для такого подолання (у своїй компетентності) та з мотиваційною спрямованістю на майбутнє, з рухом до нового, із життєвим оптимізмом [33].

Низький рівень показників за шкалою «мотиваційно-вольова» зафіксовано у 28,1 % досліджуваних осіб, що свідчить про пасивність і залежність у прийнятті рішень, низький контроль власної життєдіяльності. З'ясовано, що для переважної більшості здобувачів вищої освіти домінуючими є середній (49,5 %) та високий (22,4 %) рівні показників за шкалою «мотиваційно-вольова». Майбутні фахівці технічного профілю здатні гнучко адаптуватися до змін в оточуючому середовищі, спроможні виявляти домінуючу позицію у цих відносинах (активність як типологічна властивість), у них розвинуте цілепокладання та активне планування як уміння вписати нові завдання у вже створений план.

Низький рівень показників за шкалою «ціннісно-смилова» виявлено у 27,9 % досліджуваних осіб, що свідчить про відсутність усвідомлення цінностей власного життя, його смислу, залежність від ситуації, підпорядкованість обставинам. Для майбутніх інженерів із низьким рівнем за означеною шкалою характерне використання непродуктивних стратегій

подолання стресових ситуацій, схильність до невиправданого «екстриму» та ризику як засобів пошуку відчуття осмисленості життя.

У 41,7 % досліджуваних осіб зафіксовано середній рівень показників за шкалою «ціннісно-смилова». Отримані результати свідчать про наявність у майбутніх фахівців технічного профілю проблем у визначенні власного смислу життя, труднощів у смисловій регуляції, помірної залежності від ситуацій та обставин. Труднощі вони долають повільно і не завжди здатні обрати продуктивні стратегії подолання стресових ситуацій.

Високий рівень показників за шкалою «ціннісно-смилова» виявлено у третини досліджуваних осіб (30,4 %). Отримані результати показників за ціннісно-смиловою шкалою свідчать про залученість у життя особистого соціального середовища, здатність піднятися над ситуацією (власними бажаннями та егоїстичними потребами). Для майбутніх фахівців технічного профілю, котрі увійшли до цієї групи, характерне активне подолання труднощів, застосування продуктивних стратегій подолання стресових ситуацій, вони здатні віднайти додатковий психологічний ресурс в інших сферах свого життя для подолання наслідків складної ситуації.

Виходячи з позиції, що психологічну безпеку потрібно розуміти як внутрішній комфорт (спокій, тепло), викликає занепокоєння той факт, що низький рівень внутрішнього комфорту був зафіксований у 39,2 % досліджуваних осіб. Це є свідченням того, що респонденти зазначеної групи переживають тривогу, невпевненість у собі та у власних силах.

Середній рівень внутрішнього комфорту продемонстрували 38,3 % досліджуваних осіб. Отримані результати дають підстави зробити висновок про наявність у респондентів цієї групи помірного рівня тривожності, нездужання, виникнення проблем зі своєю привабливістю для оточуючих, сумніви щодо впевненості у собі, початкові прояви астеничних реакцій.

Високий рівень показників за шкалою «внутрішній комфорт» засвідчує, відповідно, високий рівень впевненості у собі, у власній привабливості для оточуючих, задоволеність життям і своїми стосунками, прагнення до високої

якості життя, а також низьку тривожність. Цей рівень виявлено лише у 22,5 % досліджуваних осіб.

Аналіз кореляційних зв'язків між індексом психологічної безпеки та показниками за шкалами свідчить про те, що цей опитувальник цілком відповідає критерію внутрішньої погодженості.

Результати, що демонструють взаємозв'язок індексу психологічної безпеки особистості із показниками за окремими шкалами, подано на рис. 2.1:

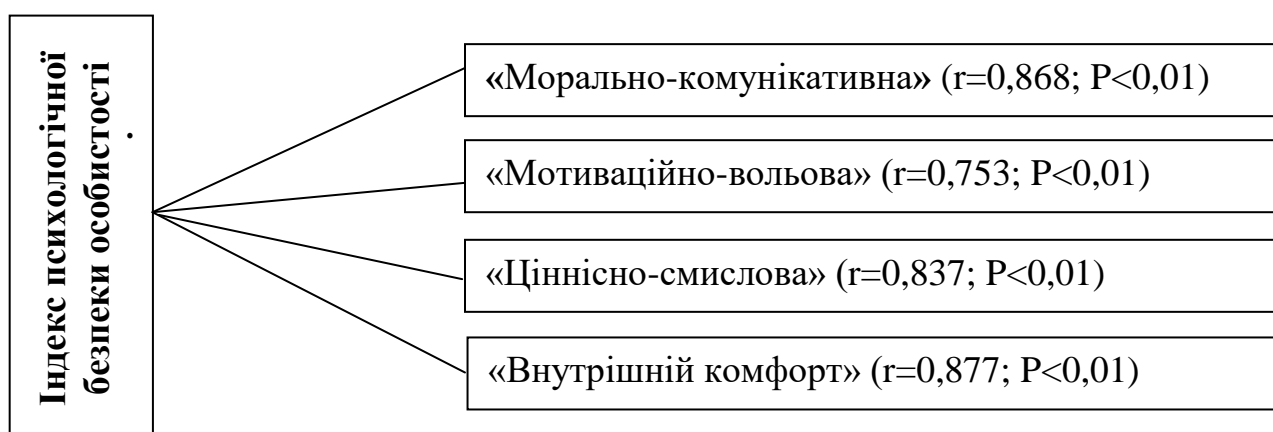

Рис. 2.1. Кореляційна плеяда між індексом психологічної безпеки особистості та показниками за шкалами у майбутніх фахівців технічного профілю (загальна вибірка)

Повторне дослідження, проведене у 2022 році на вибірці майбутніх фахівців технічного профілю (у загальній кількості 410 осіб), показало, що відбулося значне зменшення кількості осіб із високим рівнем психологічної безпеки та зростання кількості здобувачів вищої освіти, котрі мали низький рівень психологічної захищеності. Інакше кажучи, зафіксовано тенденцію до зростання кількості досліджуваних осіб із низьким рівнем психологічної захищеності, що ставить під сумнів ефективність їх психологічної стійкості у складних та напружених ситуаціях.

Різноманітність та численність різноспрямованих і різновидових загроз, що виникли із запровадженням воєнного стану, виступають тими об'єктивними факторами, які зумовлюють зниження психологічної безпеки

особистості. У нашому дослідженні не встановлено кореляційних зв'язків між курсом навчання та індексом психологічної безпеки особистості.

Таблиця 2.4.

Розподіл досліджуваних осіб за рівнем психологічної безпеки, (%) (2022 р.)

n= 410

Шкали	Рівні сформованості		
	Низький	Середній	Високий
Морально-комунікативна	46,9	44,7	8,4
Мотиваційно-вольова	48,4	46,3	5,3
Ціннісно-смилова	42,3	53,6	4,1
Внутрішній комфорт	49,2	47,6	3,2
<i>Індекс психологічної безпеки</i>	54,8	40,3	4,9

Як бачимо з даних, наведених у табл. 2.4., у переважної більшості досліджуваних осіб (54,8 %) зафіксовано низький рівень показників за індексом психологічної безпеки особистості. Цей факт дає змогу зробити висновок, що внутрішні ресурси респондентів є обмеженими або взагалі відсутні. За таких умов майбутні фахівці технічного профілю забезпечують стан захищеності особливими захисними механізмами (підсвідомими, свідомими й надсвідомими психологічними захистами). Основне завдання таких механізмів – зменшення або цілковите знищення негативних емоцій, у першу чергу, – страху. Водночас вони (захисні механізми) здатні завуалювати або спотворити дійсність. У такому випадку почуття страху змінюється почуттям незрозумілої тривоги, що теж є небезпечним [96].

Лише у 4,9 % респондентів зафіксовано високий рівень психологічної захищеності, що вдається досягнути завдяки наявності значущої прихильності та умінням вибудовувати емоційно-близькі стосунки завдяки успішній адаптації та психоемоційній стабільності або завдяки внутрішньому налаштуванню, що пов'язане з готовністю діяти певним чином.

Результати повторного дослідження, проведеного на вибірці майбутніх інженерів у 2023 році, подано у табл. 2.5.

Таблиця 2.5.

Розподіл досліджуваних осіб за рівнем психологічної безпеки, (%) (2023 р.)

n= 412

Шкали	Рівні сформованості		
	Низький	Середній	Високий
Морально-комунікативна	39,1	57,2	1,9
Мотиваційно-вольова	58,7	39,8	1,5
Ціннісно-смилова	52,9	46,4	0,7
Внутрішній комфорт	61,2	37,1	1,7
<i>Індекс психологічної безпеки</i>	61,9	36,7	1,5

Як видно із табл. 2.5., кількість осіб із низьким рівнем психологічної захищеності зросла у 2023 році до 61,9 %.

Наступний етап науково-пошукової роботи передбачав проведення порівняльного аналізу результатів опитування за методикою «Психологічна безпека особистості» (І. Приходько) у 2021, 2022, 2023 рр.

Узагальнюючи дані, зазначимо, що показник за шкалою «морально-комунікативна» (при порівнянні з нормативними) знаходиться на низькому рівні (рис. 2.2.):

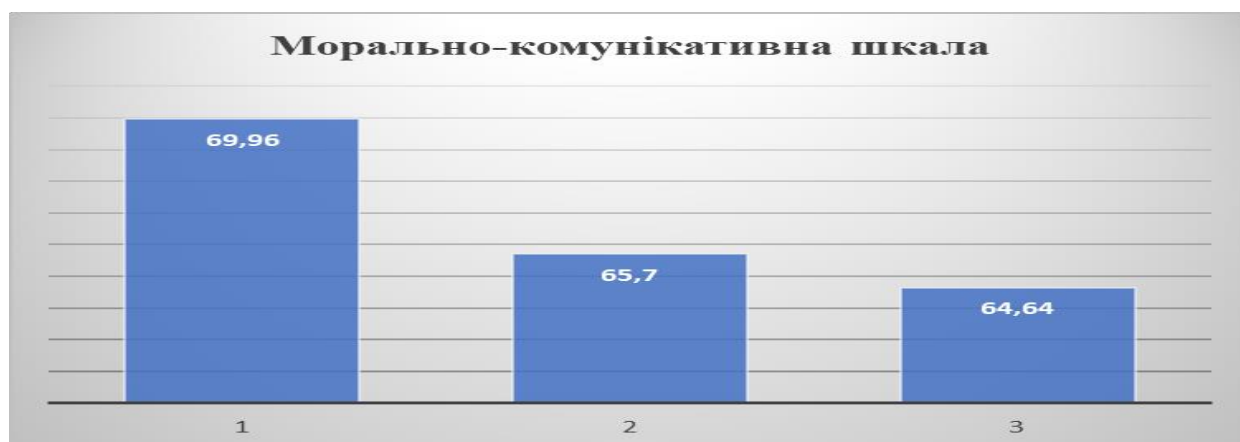

Рис. 2.2. Динаміка змін рівня показників за шкалою «Морально-комунікативна», (\bar{x})

Примітки: 1 – дані за 2021 рік; 2 – дані за 2022 рік; 3 – дані за 2023 рік.

Результати дослідження, відображені на рис. 2.2., засвідчують, що у період з 2021 по 2023 рр. відбувається невпинне зниження загального рівня показників за шкалою «морально-комунікативна». Запровадження дистанційного навчання, що розпочалось із 2020 року, обумовило необхідність оволодівати навчальним матеріалом самостійно. Але навіть найсучасніші комп'ютерні тренажери, нові способи взаємодії зі світом і соціальним оточенням не замінять майбутнім інженерам «живого», безпосереднього спілкування. Повноцінний розвиток соціально-комунікативної компетентності особистості, задоволення потреби у спілкуванні неможливі при лише дистанційній освіті. Водночас, для підтримки відчуття безпеки активна позиція у стосунках з оточуючим соціальним світом є найпродуктивнішою. Як зазначав А. Ленгле, «людина, яка спілкується зі світом лише у формі реакцій, залишається закритою, вона не вибудовує стосунки, а лише захищається» [99, с. 44]. Захисна позиція у кінцевому результаті не веде до відчуття безпеки. Лише ті стосунки, які особистість вибудовує, у яких проявляє активність, відіграє провідну роль, сприяють забезпеченню відчуття безпеки. Нестача досвіду соціальної взаємодії, недостатньо розвинені комунікативні якості та обмежені знання про норми, що регулюють соціальну взаємодію, зумовлюють зниження психологічної захищеності особистості.

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що головним призначенням мотиваційно-вольового компоненту є забезпечення реалізації обраної стратегії життєдіяльності особистості в різних за сприятливістю умовах. Ефективність функціонування цього блоку системи психологічної безпеки особистості уможлиблюється шляхом поєднанням волі, спрямованої на досягнення цілі, гнучкості, здатності переформулювати ціль – змінити спосіб дій, узагалі відмовитися від наміченого плану дій, але при цьому зберегти сенс життєдіяльності [100]. Аналіз результатів за шкалою «мотиваційно-вольова» дозволяє стверджувати, що ці показники (при порівнянні з нормативними) знаходяться на низькому рівні (рис. 2.3.):

*Рис. 2.3. Динаміка змін рівня показників за шкалою «Мотиваційно-вольова»
Примітки: 1 – дані за 2021 рік; 2 – дані за 2022 рік; 3 – дані за 2023 рік.*

Результати, наведені на рис. 2.3., наочно демонструють хвилеподібне, але все ж таки зниження здатності гнучкого та інтенсивного цілепокладання, вольових якостей, необхідних для досягнення цілей. Це дає змогу зробити висновок про психологічну незахищеність досліджуваних осіб та їх схильність до використання непродуктивних копінгів. Отримані результати щодо гнучкості та інтенсивності цілепокладання засвідчують обмежену здатність досліджуваних осіб розробляти ефективний оперативний план для досягнення особистих мотивів, враховуючи зовнішні умови (соціальні, фізичні) та власні ресурси (здібності, конституційні особливості, особистісні якості). Слабкі вольові зусилля не сприяють реалізації розробленого плану дій, переведення його з потенційного стану в актуальний.

Основною метою ціннісно-смыслового компоненту є створення центральної вісі свідомості, яка забезпечує стійкість особистості у важких умовах життєдіяльності та послідовність у самореалізації навіть за негативних обставин. Автор методики вважає, що формування цього компоненту розпочинається з інтеріоризації цінностей соціального оточення, у кінцевому вигляді він є результатом узагальнення попереднього досвіду розвитку, успішності взаємодії з оточуючим світом. Саме тому він є стабільним,

практично незалежним від ситуаційних факторів, що дає йому змогу виконувати роль вектору життєдіяльності людини [101].

Порівняльний аналіз даних, отриманих у різні роки (2021 – 2023 рр.) за шкалою «ціннісно-смилова», показав, що досліджуваним особам притаманний низький рівень вираження її показників (рис. 2.4.):

Рис. 2.4. Динаміка змін рівня показників за шкалою «Ціннісно-смилова»
Примітки: 1 – дані за 2021 рік; 2 – дані за 2022 рік; 3 – дані за 2023 рік.

Як провідну виявлено позитивну тенденцію до зростання рівня показників за шкалою «ціннісно-смилова». З метою якісної інтерпретації отриманих даних, доцільно згадати про концепцію «оптимального смислу життя» – характеристику смислу життя, яка поєднує реалістичність і конструктивність, відповідність смислу життя зовнішнім і внутрішнім факторам. Оптимальний смисл життя представляє собою динамічну структуру, що може істотно змінюватися під впливом різних умов і ситуацій, наприклад, під час війни, втрати близької людини, зміни місця проживання, різкої зміни соціального статусу. На кожному віковому етапі процес пошуку та становлення оптимального смислу життя змінюється залежно від вікових особливостей. Упродовж усього життя людини можна виокремити два типи змін смисложиттєвих орієнтацій – еволюційні та революційні. Поступові еволюційні зміни частково трансформують структуру смисложиттєвої ієрархії,

але не її основу. Головний компонент при цьому видозмінюється, але не зникає головна лінія життя. Вони поступово ведуть до якісного перетворення структурної ієрархії смислу життя. Революційні зміни у житті людини зумовлюють порушення та злам колишньої структурної ієрархії смислу життя, що можуть мати два наслідки: творення ієрархічної структури нового типу та появи нової головної лінії життя або зникнення основного смислу життя, його заміну на численні другорядні смисли [102].

Результати, наведені на рис.2.4., демонструють, що у досліджуваних осіб наскрізна лінія життя містить у собі як позитивні, конструктивні, так і деструктивні тенденції, що призводять до усвідомлення неадекватності смислу життя та втрати життєвої перспективи. Відсутність гармонії у структурній ієрархії смислу життя, своєю чергою, зумовлює неможливість відчутти емоційний комфорт, що проявляється у переживанні повноти життя та задоволеності ним.

Основне призначення шкали внутрішнього комфорту психологічної безпеки особистості полягає в оцінці досягнення внутрішньої узгодженості особистості, інтерпретації її досвіду та формуванні очікувань. У результаті функціонування цього блоку особистість переживає відчуття задоволеності/незадоволеності своїм життям, собою: негативні переживання призводять до змін напрямку активності, позитивні – закріплюють набутий досвід, консервують трансформовану структуру психологічної безпеки особистості [101]. До цього блоку характеристики психологічної безпеки особистості належать ті компоненти, які співвідносяться з відчуттями, притаманними фізичному «Я» (відчуття безпеки як забезпечення фізичної цілісності), проте, на думку І. Приходько, сюди мають бути включені усі рівні «Я» за концепцією В. Століна (фізичний, соціальний, особистісний).

Результати, наведені на рис.2.5., наочно демонструють поступове зниження у майбутніх фахівців технічного профілю рівня задоволеності своїм життям та собою упродовж трьох років – з 2021 по 2023 рр.:

*Рис. 2.5. Динаміки змін рівня показників за шкалою «Внутрішній комфорт»
Примітки: 1 – дані за 2021 рік; 2 – дані за 2022 рік; 3 – дані за 2023 рік.*

Значущим є той факт, що результати всеукраїнського опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни», проведеного у червні-липні 2022 року О. Кокуном, є суголосними до наших даних. Дослідником встановлено, що кількість симптомів ПТСР і соматичних скарг респондентів перебуває у прямій залежності від ступеня небезпеки для життя, якої вони зазнали під час війни, і погіршення стану здоров'я та емоційного стану. Також виявлено стійку тенденцію, що полягає у суттєвому погіршенні, разом із ступенем погіршення матеріального статусу респондентів, їх психофізіологічної стійкості, самооефективності та у зростанні у респондентів кількості симптомів ПТСР і соматичних скарг. Рівень психофізіологічної стійкості досліджуваних осіб також погіршується пропорційно до погіршення у них стану здоров'я та емоційного стану [62]. За результатами дослідження самооцінки змін стану власного здоров'я за час війни, він погіршився або істотно погіршився у 58,8 % респондентів. Емоційний стан погіршився або істотно погіршився ще у більшій кількості осіб – 86,7 %. Також 57,2 % респондентів відзначають погіршення або суттєве погіршення власних життєвих перспектив [63].

Подальший аналіз результатів нашого дослідження показав, що рівень загального інтегративного показника (індекса) психологічної безпеки

особистості майбутнього фахівця технічного профілю є низьким. Рівень зазначеного показника (індекса) відображає ступінь психічної захищеності, здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні та внутрішні загрози, що виникають. За ним, як і за всіма показниками 4 шкал психологічної безпеки особистості, зафіксовано тенденцію до неспинного зниження з 2021 по 2023 рр. (рис.2.6.):

Рис. 2.6. Динаміки змін рівня індексу психологічної безпеки

Примітки: 1 – дані за 2021 рік; 2 – дані за 2022 рік; 3 – дані за 2023 рік.

Війна в Україні призвела до порушення нормального життя, забезпечення базових життєвих потреб, зокрема і потреби у безпеці, викликала необхідність адаптації до нових обставин життя у ситуації невизначеності, постійної тривоги та стресу. Отримані дані переконливо засвідчують той факт, що у досліджуваних осіб украй низька актуалізація психологічних, поведінкових, фізичних і соціальних ресурсів. З усім тим, процес пошуку ресурсу відкриває для особистості нові можливості у зростанні її психологічної безпеки.

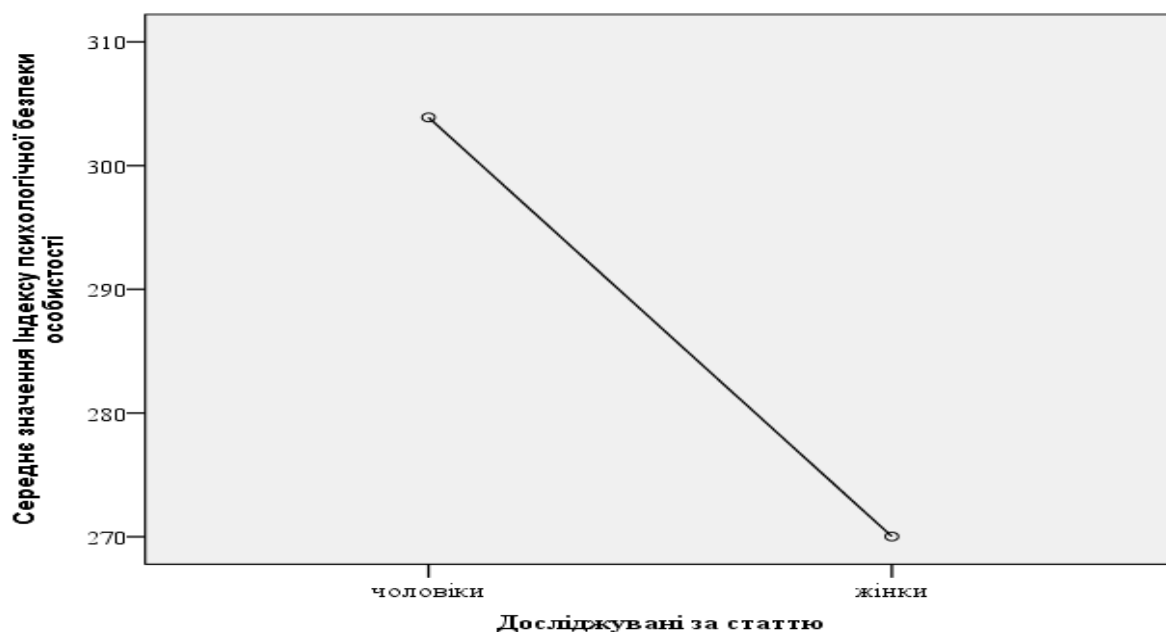

Рис. 2.7. Розподіл досліджуваних за статтю

Примітка: однофакторний дисперсійний аналіз, дані за 2023 р.

Примітними, на наш погляд, виявились результати дослідження щодо статевих відмінностей досліджуваної вибірки щодо інтегративного показника психологічної безпеки особистості (рис.2.7.). Виявилось, що між юнаками та юнками наявні достовірні відмінності ($p < 0,05-0,001$) за рівнем суб'єктивного відчуття психологічної захищеності. Для юнаків властивий вищий рівень індексу психологічної безпеки, а відповідно й вищі рівні показників за 4 шкалами. Отже, результати дослідження рівнів психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю за всіма показниками цих шкал мають тенденцію до зниження з 2021 по 2023 рр., що засвідчує недостатній ступінь психічної захищеності, здатності до ефективного функціонування, можливості долати зовнішні та внутрішні загрози і бути достатньо ефективними у реалізації своїх планів життєдіяльності.

2.3. Дослідження імпліцитних уявлень загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю за характером їх походження

Наступним етапом емпіричного дослідження стало вивчення та визначення кількості пережитих загроз майбутніми фахівцями технічного профілю за характером їх походження.

Плануючи наше дослідження, ми виходили з положень про імпліцитні уявлення загроз психологічній безпеці особистості за характером їх походження, що ґрунтуються на різноманітних імпліцитних теоріях. Імпліцитні теорії як своєрідні системи світорозуміння, що є базовими у сприйманні дійсності, особистості та інших людей, інтерпретації різноманітних подій, поставали в центрі наукових інтересів учених, котрі вивчають людське життя [27]. Формування імпліцитних теорій пов'язане з дією багатьох факторів, де головним виступає особистісний досвід.

Науковому середовищу відомі наступні дослідження імпліцитних теорій [27; 162]: особистісної атрибуції, інтелекту і здібностей, емоцій, етнічного світу. Наявність таких різнопланових наукових спроб указує на необмежені можливості вивчення людської свідомості, її відображувальні та регулятивні функції.

Основними функціями імпліцитних теорій є, в першу чергу, систематизація людських знань, що перебувають в основі сприймання та пояснення реальності, та, по-друге, прогнозування події та регуляція поведінки особистості. Так, Дж. Келлі вважав, що імпліцитні моделі дійсності – це суб'єктивні реалії, в яких перебуває людина.

З появою сучасних потенційно небезпечних технічних та різноманітних інформаційних систем [21], віртуальної реальності, спроб упровадження штучного інтелекту, ергономічного поєднання людини та комп'ютерних технологій, виникає необхідність створення та розробки не лише нових наукових поглядів, змін у світогляді, цінностях і настановах, а і забезпечення

захищеності свідомості особистості від негативних впливів, здатних змінити її психічний стан та психологічні характеристики.

Як відомо, на суб'єктивному рівні [21] стан психологічної безпеки кожна особистість переживає як життєстійкість, де відсутні загрози значущим цінностям і психологічному комфорту в конкретних умовах. Інтенсивність цих переживань визначається особливостями індивідуального обмірковування навколишніх реалій. На рівні взаємодії у суспільстві стан психологічної безпеки полягає у реалізації потреби в безпеці [119]. Незадоволені потреби особистості в безпеці та захисті, на думку А. Маслоу [191], можуть призводити до неврозів і втрати здатності до самоактуалізації.

У контексті вище зазначеного з метою визначення кількості пережитих загроз майбутніми фахівцями технічного профілю за характером їх походження було застосовано авторську анкету. Анкета розроблена нами на основі аналізу теоретичних та емпіричних джерел. Вона містить п'ять блоків: природні загрози психологічній безпеці, техногенні загрози психологічній безпеці, політичні загрози психологічній безпеці, соціальні загрози психологічній безпеці, комбіновані загрози психологічній безпеці. Кожен блок складається з 11 питань (всього 55), у яких відображено певні загрози. Відповідаючи на кожне питання, респондент указує: переживав він кожную із зазначених загроз чи ні.

Аналіз отриманих результатів дає змогу констатувати відмінність у переживанні кількості загроз психологічній безпеці в різні роки. Переважна більшість досліджуваних осіб у 2022 та 2023 рр. пережили політичні та техногенні загрози, пов'язані з початком повномасштабної війни, більшою мірою, аніж у 2021 році (рис.2.8., Додаток В-3).

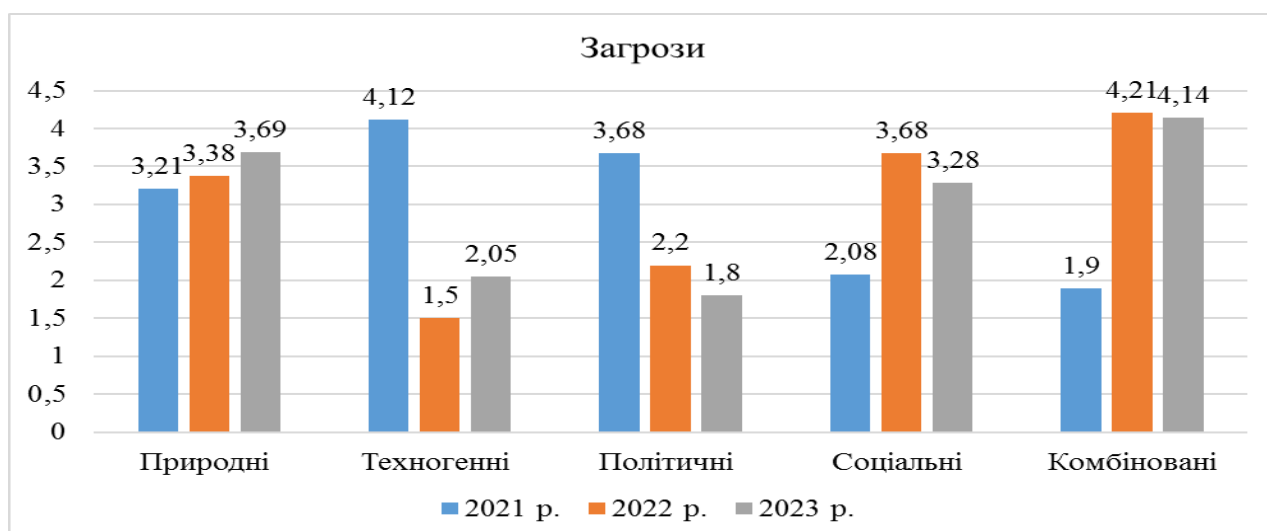

Рис.2.8. Показники пережитих загроз психологічній безпеці майбутніми фахівцями технічного профілю за характером їх походження

Як зазначено на рис. 2.8., у 2021 році переважна більшість досліджуваних осіб на перше місце за кількістю пережитих подій ставили комбіновані загрози психологічній безпеці – на це вказує середнє арифметичне 1,9 балів; на друге місце – соціальні загрози (2,08 балів), на третє – природні (3,21 балів), на четверте – політичні (3,68 балів), і на п'яте – техногенні (4,12 балів). Такі результати можна пояснити тим, що події комбінованих загроз, згідно з нашою класифікацією, включають у себе епідемію, пандемію, інфекційні захворювання тощо, що співпадає зі спалахом захворювання COVID-19, що згідно з ВООЗ визнаний пандемією.

Натомість результати дослідження загроз психологічній безпеці за характером їх походження у 2022 і 2023 рр. мають значні відмінності у зазначенні кількості пережитих подій, що обумовлено запровадженням із 24 лютого 2022 року воєнного стану і загальною мобілізацією в Україні унаслідок збройної агресії росії. Так, у 2022 році на першому місці розташувалися пережиті події техногенного характеру – середнє арифметичне 1,5 балів, на другому – політичного характеру (2,2 балів), на третьому – природнього характеру (3,38 балів), на четвертому – соціального характеру (3,68 балів) і на п'ятому – комбінованого (4,21 балів).

Результати дослідження загроз психологічній безпеці за характером їх походження у 2023 році дають змогу констатувати переважання політичних загроз, на що вказує середнє арифметичне 1,8 балів; на другому місці – техногенні загрози (2,05 балів), на третьому – соціальні загрози (3,28 балів), потім – природні (3,69 балів) та комбіновані загрози (4,14 балів).

Таким чином, у 2022 – 2023 рр. на майбутніх фахівців технічного профілю найбільший вплив здійснили події політичного та техногенного характеру, що включають війну, вибухи, ракетні обстріли, сигнали повітряної тривоги, відсутність світла, інтернету, мобільного зв'язку, тепла тощо.

Відомо, що вторгнення росії в Україну призвело до численних руйнувань, людських жертв, що не могло не вплинути на молодих людей. Водночас, унаслідок бомбардувань та обстрілів було частково зруйновано, між іншим, й освітню інфраструктуру, зокрема, постраждали 928 закладів освіти [79].

Суголосними з нашими результатами є результати дослідження М. Мельник щодо освітнього процесу в умовах воєнного стану, проведеного у березні 2022 року. Серед респондентів були представники педагогічної спільноти, здобувачі вищої освіти та їх батьки (усього 501 особа). З'ясовано, що 53,5 % учасників опитування сумнівалися у власній безпеці, водночас 53,9 % респондентів не переживали почуття безтурботності [79].

Назагал війна, як зазначає Т. Титаренко, – це невичерпне джерело перманентної та тотальної травматизації, оскільки вона розхитує, а інколи й руйнує базис, фундамент особистого буття, примусово вносячи у життєві світи всіх і кожного свої тектонічні зміни [63].

Психіка людини в умовах переживання війни реагує тотальною тривогою, довготривалими переживаннями, що, своєю чергою, впливає на її психічне та психологічне здоров'я [141].

За критерієм Манна-Вітні виявлено статистично значущі відмінності ($p < 0,01$) щодо техногенних та природніх загроз залежно від статі: зокрема, досліджувані жінки зазначили більше пережитих подій природнього

характеру, натомість у чоловіків переважають загрози техногенного характеру (табл. 2.6., Додаток В-3).

Наведені у таблиці 2.6. результати засвідчують, що, окрім природніх та техногенних загроз, статистично значущих відмінностей за статтю досліджуваних осіб щодо переживання подій політичного, соціального та комбінованого характеру не виявлено. У зв'язку з переважанням загроз політичного та техногенного характеру, що є об'єктивним чинником деструктивного впливу на особистість, статистично значущих відмінностей не виявлено також і щодо курсу навчання та віку респондентів.

Таблиця 2.6.

Показники загроз психологічній безпеці майбутніх фахівців технічного профілю залежно від статі за U-критерієм Манна-Вітні (2023 р.)

Загрози психологічній безпеці	Стать	U-критерій	P
Природні	ч	183,71	0,000**
	ж	224,19	
Техногенні	ч	276,36	0,000**
	ж	152,20	
Політичні	ч	209,88	0,573
	ж	203,88	
Соціальні	ч	199,74	0,261
	ж	211,74	
Комбіновані	ч	197,44	0,261
	ж	213,53	

*Примітка: статистична значущість на рівні * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$*

Варто зазначити, що рівень суб'єктивного сприйняття різних подій у якості загрози психологічній безпеці значно залежить від кількості та сили дії небезпечних факторів, з одного боку, а з іншого – мова йде про значущість для особистості порушених потреб, зокрема, в контексті отриманих результатів

нашого дослідження, потреб у безпеці та виживанні назагал. І чим більше подій травмувального характеру особистість переживає, тим швидше небезпека переростає у психологічну загрозу, внаслідок чого може виникати деструктивна поведінка [116].

На думку В. Татенко, психологічна безпека значною мірою залежить від того, як складається життя людини і яких змін набуває система впливів на неї, а саме: а) хто і що, з якою силою та наполегливістю на неї впливає, які з цих впливів є корисними, а які – шкідливими, від чого вона може захиститися сама чи за підтримки з боку інших, а від чого – не в силах; б) наскільки і в якому плані вона здатна впливати на свій життєвий світ, на інших людей та на саму себе в ситуації боротьби мотивів, при прийнятті доленосних рішень, виборі способів поведінки і здійсненні вчинків [124, с. 233].

Таким чином, система впливів на особистість формує її уявлення про життєвий світ назагал та її психологічну безпеку як багаторівневу динамічну систему, на яку впливають різноманітні події політичного, техногенного, природнього, соціального та комбінованого характеру, що, своєю чергою, відображає ступінь психічної захищеності особистості через суб'єктивну репрезентацію даних подій.

Водночас вибір поведінки особистості в таких ситуаціях залежить від суб'єктивного уявлення ситуації у свідомості людини. Ю. Загуменна, здійснивши аналіз поняття «психологічна безпека», вказує на важливість оцінки самою особистістю своїх можливостей щодо надійних і достатніх способів вирішення проблеми загрози, що може проявлятися у завищенні об'єктивної небезпеки. Таким чином, як стверджує авторка публікації, сама загроза ще не є джерелом психологічної небезпеки, вона визначається комплексом пізнавальних, емоційно-вольових і характерологічних особливостей особистості, її спрямованістю і світоглядом, що формуються у процесі соціалізації [43, с. 167]

Отже, здійснивши аналіз результатів дослідження імпліцитних уявлень загроз психологічній безпеці, можна зазначити наступне:

майбутні фахівці технічного профілю у 2021 році на перше місце за кількістю пережитих загроз поставили комбіновані; у 2022 році – техногенні; у 2023 році – політичні;

стать досліджуваних значуще впливає на визначення певних подій техногенного та природнього характеру у якості загроз, а саме: чоловіки зазначили більше пережитих подій природнього характеру, а жінки – техногенного.

2.4. Зміни в базовій складовій особистості майбутнього фахівця технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці

2.4.1. Ціннісні орієнтації та їх динаміка під впливом загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю

Наші подальші зусилля в межах емпіричного дослідження були зосереджені на аналізі системи термінальних та інструментальних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю та їх динаміці упродовж трьох років (2021 – 2023 рр.).

Ціннісні орієнтації та їх динаміка під впливом загроз психологічній безпеці, досліджувались за допомогою методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча.

Результати дослідження динаміки термінальних ціннісних орієнтацій (цінностей-цілей) упродовж трьох років засвідчують, з одного боку, сталість пріоритетності деяких цінностей, з іншого – наявність зміни їх рейтингових позицій (табл. 2.7., Додаток В-5).

Таблиця 2.7.

Динаміка рейтингу термінальних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців
технічного профілю за методикою М. Рокіча

Термінальні цінності	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	М	Р	М	Р	М	Р
Активне діяльнісне життя	8,21	4	8,32	5	8,84	7
Життєва мудрість	8,61	6	7,12	2	8,90	8
Здоров'я	6,78	1	6,87	1	6,79	1
Цікава робота	9,97	12	9,22	9	9,96	12
Краса природи і мистецтва	12,34	17	10,42	15	11,12	16
Любов	8,16	3	8,19	4	8,11	3
Матеріально забезпечене життя	8,9	8	8,92	8	8,32	5
Наявність хороших і вірних друзів	7,18	2	8,12	3	8,17	4
Суспільне покликання	10,36	13	10,36	14	10,40	15
Пізнання	9,54	11	9,94	12	9,68	11
Продуктивне життя	10,38	14	10,33	13	9,62	10
Розвиток	8,85	7	8,76	7	8,52	6
Розваги	10,46	15	13,32	18	9,24	9
Свобода	9,26	9	9,58	10	7,17	2
Щасливе сімейне життя	9,44	10	9,65	11	10,31	13
Щастя інших	11,14	16	11,14	16	12,42	17
Творчість	13,26	18	12,46	17	13,30	18
Впевненість у собі	8,38	5	8,53	6	10,37	14

Примітка: М – середнє значення; Р – рейтинг цінностей

Проаналізуємо результати дослідження найбільш значущих термінальних ціннісних орієнтацій (ЦО) майбутніх фахівців технічного профілю, їх динаміки упродовж трьох років. Як видно з табл. 2.7., така термінальна цінність як «здоров'я» є незмінною, займає першу позицію в рейтингу упродовж 2021-2023 рр. Також примітним є факт появи цінності-цілі «свобода» у першій п'ятірці ціннісних орієнтацій у 2023 році, хоча у 2021 році зазначена цінність була на 9 місці, а в 2022 році – на 10 місці (рис. 2.9., Додаток В-5).

Рис. 2.9. дає змогу більш детально проаналізувати динаміку ранжування значущих термінальних цінностей, що складають першу п'ятірку.

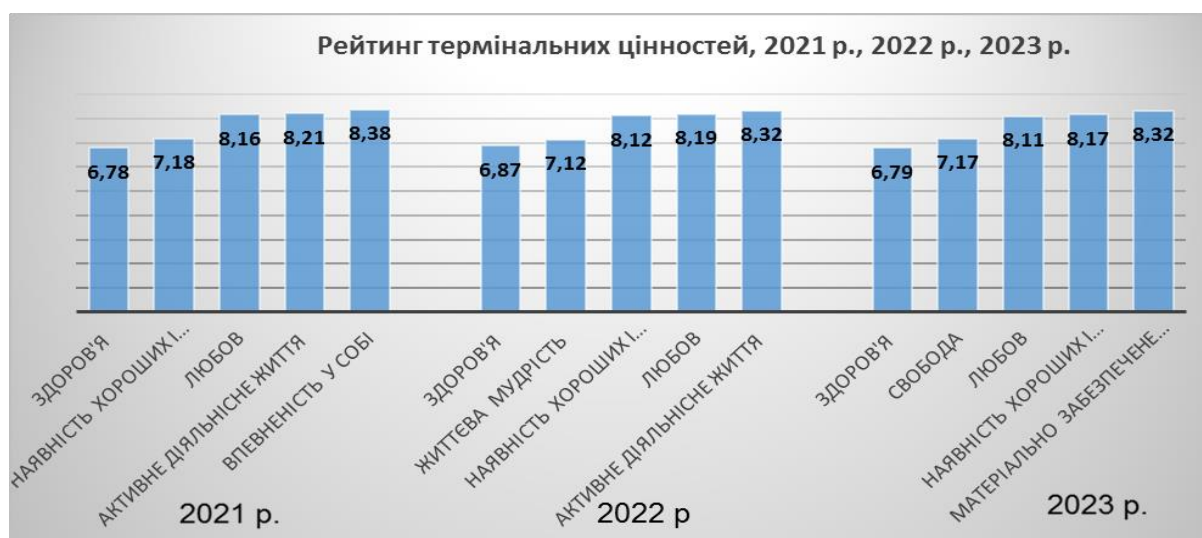

Рис. 2.9. Динаміка рейтингу найбільш значущих термінальних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю

Отже у 2021 році термінальна цінність «здоров'я» знаходиться на першому місці; на другому місці – наявність хороших і вірних друзів; третє місце посідає любов; четверте місце – активне діяльнісне життя; п'яте місце – впевненість у собі.

У 2022 році термінальні цінності проранжовані таким чином: перше місце – здоров'я; друге місце – життєва мудрість; третє місце – наявність хороших і вірних друзів; четверте місце – любов; п'яте місце – активне діяльнісне життя.

Рейтинг за 2023 рік: перше місце – здоров'я; друге місце – свобода; третє місце – любов; четверте місце – наявність хороших і вірних друзів; п'яте місце – матеріально забезпечене життя.

Аналізуючи дані, можна стверджувати, що певні термінальні цінності, хоча і змінюють своє рейтингове місце, залишаються актуальними упродовж трьох років для майбутніх фахівців технічного профілю: це здоров'я, наявність хороших і вірних друзів, любов. Упродовж двох років (2021-2022 рр.) у першій п'ятірці залишається і така ЦО як активне діяльнісне життя.

Термінальна цінність «життєва мудрість» із шостої позиції рейтингу в 2021 році переходить на другу в 2022 році (під час початку повномасштабної

війни), але займає вже восьме місце у рейтингу в 2023 році. Це свідчить про те, що з початком військової агресії росії така цінність як зрілість суджень і здоровий глузд, що є результатом життєвого досвіду, стала більш значущою у порівнянні з 2021 роком.

Також виявлена значуща динаміка рейтингу термінальної цінності-цілі «свобода»: зокрема, її значущість зросла в 2023 році та зайняла друге місце у рейтингу, що свідчить про зростання цінності свободи, самостійності, незалежності у судженнях і вчинках майбутніх фахівців технічного профілю у даний час.

Окрім того, спостерігається динаміка рейтингу «впевненості у собі», тобто внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів була більш значущою в 2021 і 2022 роках, відповідно, посіла п'яте та шосте місце в рейтингу на противагу чотирнадцятому місцю у 2023 році.

Така цінність-ціль як «цікава робота» виявилась більш значущою для майбутніх фахівців у 2022 році в порівнянні з 2021 і 2023 роками, що дало можливість висунути припущення про фрустрованість на деякий час можливості задовольнити таку потребу респондентами, що вони засвідчили у процесі пропроведення бесіди.

Примітними є результати дослідження динаміки рейтингу цінності «розваги». З різних причин, але у 2021 році вона займає п'ятнадцяте місце у рейтингу, у 2022 році – вісімнадцяте, а у 2023 році – вже дев'яте, що вказує на збільшення значущості для майбутніх фахівців технічного профілю необхідності приємного, необтяжливого проведення часу, відновлення ресурсів особистості при суттєвих політичних і техногенних загрозах.

Отже, упродовж трьох років для здобувачів вищої освіти зберігається значущість таких цінностей-цілей, як: здоров'я, любов, наявність хороших і вірних друзів. Активне діяльнісне життя було значущим у 2021 і 2022 роках, тоді як свобода і матеріально забезпечене життя – стало значущим тільки у 2023 році. Найменш значущими для майбутніх фахівців технічного профілю

упродовж усіх трьох років дослідження виявилися такі ціннісні орієнтації як (див. табл. 2.7.): краса природи і мистецтва, щастя інших і творчість.

Щодо результатів дослідження інструментальних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю, можна констатувати більш виражений динамічний рейтинг (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8.

Динаміка рейтингу інструментальних ціннісних орієнтацій
майбутніх фахівців технічного профілю за методикою М. Рокіча

Інструментальні цінності	2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	М	Р	М	Р	М	Р
Акуратність	9,91	11	10,38	13	10,79	14
Вихованість	7,13	1	10,96	16	9,14	8
Високі запити	12,23	18	11,37	17	9,57	9
Життєрадісність	7,39	2	8,14	4	7	1
Старанність	9,16	8	8,87	6	10,88	15
Незалежність	7,52	3	8,92	7	7,39	2
Непримиренність до недоліків у собі та інших	10,92	16	10,78	15	12,25	18
Освіченість	8,12	4	9,62	10	8,91	7
Відповідальність	8,53	5	7,48	3	8,16	4
Раціоналізм	8,85	6	7,37	2	8,46	5
Самоконтроль	9,63	9	7,11	1	7,41	3
Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	8,93	7	9,91	12	8,86	6
Тверда воля	9,98	12	9,56	9	9,78	11
Терпимість	11,14	17	12,28	18	9,83	12
Широта поглядів	10,69	14	10,69	14	10,93	16
Чесність	10,48	13	8,32	5	9,6	10
Ефективність у справах	10,87	15	9,72	11	10,42	13
Чуйність	9,76	10	9,16	8	11,23	17

Примітка: М – середнє значення; Р – рейтинг цінностей

Результати дослідження, відображені у табл. 2.8., засвідчують, що така інструментальна цінність як «вихованість» займає першу позицію в рейтингу в 2021 році, у 2022 році зазначена цінність знаходиться на шістнадцятому місці, а у 2023 році займає вже восьме місце. Отримані результати свідчать про назагал зменшення значущості гарних манер у майбутніх фахівців технічного профілю з початком військової агресії росії проти України. Інструментальна

цінність «освіченість» посідає четверте місце лише у 2021 році, а у 2022 та 2023 роках вона вже не входить у першу п'ятірку значущих інструментальних ЦО, оскільки посідає десяте та сьоме місце відповідно. Зміна рейтингової позиції освіченості (широта знань, висока загальна культура), ймовірно, свідчить про те, що, починаючи з 2022 року, основною задачею для українців стало збереження життя та здоров'я. Примітною є динаміка інструментальної ЦО «самоконтроль», яка у 2022 році посіла перше місце, у 2023 році – третє, тоді як у 2021 році – лише дев'яте, що вказує на підвищення значення цієї ЦО під впливом загроз, пов'язаних з війною в Україні. Такі ЦО як «чесність» і «чуйність» виявились більш значущими у 2022 році (п'яте та восьме місце).

Крім того, констатовано особливості динаміки рейтингу значущих інструментальних ЦО упродовж трьох років, зокрема, перші позиції рейтингу в зазначені роки зайняли різні цінності: «вихованість», «самоконтроль», «життєрадісність» (рис. 2.10.):

Рис.2.10. Динаміка рейтингу найбільш значущих інструментальних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю

Отже у 2021 році інструментальна ціннісна орієнтація «вихованість» знаходиться на першому місці; на другому місці – «життєрадісність»; третє

місце займає «незалежність»; четверте місце – «освіченість»; п'яте місце – «відповідальність».

У 2022 році інструментальні цінності проранжовані таким чином: перше місце – «самоконтроль»; друге місце – «раціоналізм»; третє місце – «відповідальність»; четверте місце – «життєрадісність»; п'яте місце – «чесність».

Рейтинг за 2023 рік на перших п'яти позиціях містить такі інструментальні цінності: перше місце – «життєрадісність»; друге місце – «незалежність»; третє місце – «самоконтроль»; четверте місце – «відповідальність»; п'яте місце – «раціоналізм».

Аналіз отриманих результатів щодо значущих інструментальних ЦО (перша п'ятірка позицій рейтингу) дає можливість зробити наступні висновки: «життєрадісність» і «відповідальність» упродовж трьох років займають перші позиції рейтингу; «самоконтроль» і «раціоналізм» виявились більш актуальними для 2022 і 2023 років; водночас, ЦО «незалежність» (здатність діяти самостійно і рішуче), була в пріоритеті майбутніх фахівців у 2021 та 2023 рр., натомість у 2022 р. замість «незалежності» в пріоритеті була «чесність»; «вихованість» і «освідченість», що були пріоритетними у 2021 р. не знаходять своє відображення у п'ятірці значущих ЦО у 2022 та 2023 рр.

Окрім того, у 2021 – 2022 рр. високі запити і терпимість посідали останні позиції рейтингу, натомість у 2023 році зазначені позиції обійняли чуйність і непримиренність до недоліків у собі та інших. Так, ЦО «високі запити» у 2021 і 2022 роках займали вісімнадцяту і сімнадцяту позицію відповідно, а у 2023 році – вже дев'яту, що засвідчує підвищення значущості високих вимог до життя і високих життєвих домагань.

Така інструментальна ціннісна орієнтація як старанність (дисциплінованість) у 2023 році розташовується на п'ятнадцятому місці, натомість у 2021 році вона була на восьмому, а у 2022 році – на шостому. ЦО «сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів» була більш значущою у 2021 і 2023 роках, менш значущою – у 2022 році (12 місце рейтингу).

Як зазначає Д. Подолянчук: «Ціннісні орієнтації студентської молоді – це особистісно-вибіркове ставлення студентів до актуальних на цей час матеріальних і духовних суспільних цінностей, що формують (визначають) світогляд (світобачення) людини, служать орієнтиром у житті та є основою для самооцінювання й оцінювання різноманітних подій, суспільних явищ і вчинків інших людей» [94, с. 268]. Тому під впливом загроз психологічній безпеці ЦО мають динамічний характер: змінюються деякі пріоритети, осмислюється значущість ЦО відповідно до контексту сучасних подій життя.

Подальший аналіз результатів динаміки термінальних та інструментальних ЦО майбутніх фахівців технічного профілю полягав у встановленні їх пріоритетності залежно від статі, що дало можливість констатувати статистично значущі відмінності ($p < 0,05$, $p < 0,01$) за *термінальними цінностями*: активне діяльнісне життя, життєва мудрість, здоров'я, цікава робота, матеріально-забезпечене життя, наявність хороших і вірних друзів, суспільне покликання, розваги, творчість, впевненість у собі (табл. 2.9.) та за *інструментальними цінностями*: акуратність, високі запити, життєрадісність, старанність, незалежність, раціоналізм, самоконтроль, сміливість, ефективність, чуйність (табл. 2.10., Додаток В-5).

Як видно з табл. 2.9., для чоловіків більш значущими виявились такі термінальні цінності як: здоров'я, матеріально забезпечене життя, наявність хороших і вірних друзів, свобода, самостійність і незалежність у судженнях, впевненість у собі (всі показники на рівні $p < 0,01$). Для жінок більш пріоритетними є такі термінальні цінності як: активне діяльнісне життя, життєва мудрість, цікава робота (всі показники на рівні $p < 0,01$), суспільне покликання ($p < 0,05$), пізнання, розширення кругозору ($p < 0,01$), розваги ($p < 0,01$) та творчість ($p < 0,01$):

Таблиця 2.9.

Показники пріоритетності термінальних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю залежно від статі за U-критерієм Манна-Вітні

Термінальні цінності	Стать	U-критерій	P
Активне діяльнісне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	ч	243,13	0,000**
	ж	178,08	
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	ч	223,71	0,009**
	ж	193,14	
Здоров'я (фізичне і психічне)	ч	174,88	0,000**
	ж	231,04	
Цікава робота	ч	227,53	0,002**
	ж	190,18	
Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі та в мистецтві)	ч	214,57	0,224
	ж	200,24	
Любов (духовна і фізична близькість із коханою людиною)	ч	194,98	0,082
	ж	215,44	
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	ч	182,75	0,000**
	ж	224,92	
Наявність хороших і вірних друзів	ч	166,83	0,000**
	ж	237,28	
Суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	ч	223,34	0,011*
	ж	193,44	
Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	ч	228,84	0,001**
	ж	189,16	
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)	ч	216,92	0,117
	ж	198,42	
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення)	ч	199,78	0,311
	ж	211,72	
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	ч	227,77	0,001**
	ж	190,00	
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	ч	169,81	0,000**
	ж	234,97	
Щасливе сімейне життя	ч	209,40	0,662
	ж	204,25	
Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	ч	203,96	0,702
	ж	208,47	
Творчість (можливість творчої діяльності)	ч	233,21	0,000**
	ж	185,78	
Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей; сумнівів)	ч	186,71	0,003**
	ж	221,85	

Примітка: статистична значущість на рівні * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$; дані за 2023 рік

Таблиця 2.10.

Показники пріоритетності інструментальних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю залежно від статі за U-критерієм Манна-Вітні

Інструментальні цінності	Стать	U-критерій	P
Акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах	ч	256,69	0,000**
	ж	167,56	
Вихованість (гарні манери)	ч	214,09	0,252
	ж	200,61	
Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	ч	222,93	0,013**
	ж	193,75	
Життєрадісність (почуття гумору)	ч	190,25	0,014**
	ж	219,11	
Старанність (дисциплінованість)	ч	191,09	0,020**
	ж	218,45	
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	ч	170,37	,000**
	ж	234,53	
Непримиренність до недоліків у собі та інших	ч	218,56	0,066
	ж	197,14	
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	ч	205,44	0,872
	ж	207,33	
Відповідальність (почуття боргу, уміння тримати своє слово)	ч	201,52	0,453
	ж	210,37	
Раціоналізм (уміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)	ч	187,44	0,004**
	ж	221,29	
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	ч	166,41	,000**
	ж	237,61	
Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	ч	186,54	0,003**
	ж	221,98	
Тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	ч	196,02	0,114
	ж	214,63	
Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їх помилки та омани)	ч	199,15	0,269
	ж	212,20	
Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	ч	201,29	0,432
	ж	210,54	
Чесність (правдивість, щирість)	ч	200,22	0,344
	ж	211,37	
Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)	ч	231,45	,000**
	ж	187,14	
Чуйність (дбайливість)	ч	243,58	,000**
	ж	177,73	

Примітка: статистична значущість на рівні * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$; дані за 2023 рік

У табл. 2.10. наведено статистично значущі відмінності пріоритетності інструментальних цінностей за статтю досліджуваних. Зокрема, для чоловіків більш значущими виявились: життєрадісність, старанність, незалежність,

раціоналізм, самоконтроль і сміливість у відстоюванні своєї думки. Для жінок пріоритетними є такі інструментальні цінності як: акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах, високі запити, ефективність у справах, чуйність (дбайливість).

У визначені особливостей спрямованості особистості, основних світоглядних позицій життєвої активності майбутніх фахівців технічного профілю, в основі яких закладена система ціннісних орієнтацій, для нашого дослідження інтерес представляли такі узагальнені показники пріоритетів цінностей: термінальних – конкретні та абстрактні цінності, цінності професійної самореалізації, цінності особистого життя; інструментальних – етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні, конформістські та альтруїстичні цінності.

Так, результати дослідження пріоритетності *категорій термінальних цінностей* вказують на переважання у здобувачів вищої освіти конкретних цінностей (активне діяльнісне життя, здоров'я, цікава робота, матеріальне забезпечення, наявність хороших і вірних друзів, продуктивне життя, щасливе сімейне життя тощо) у порівнянні з абстрактними (життєва мудрість, краса природи та мистецтва, любов, пізнання, розвиток, свобода, щастя інших тощо) (рис.2.11.).

Рис.2.11. Показник пріоритетності категорій термінальних цінностей: конкретних, абстрактних, у % (2023 р.)

На рис. 2.11. зображено пріоритетність *категорій термінальних цінностей*: 46,4 % досліджуваних осіб визначили пріоритетність конкретних цінностей, 21,4 % – абстрактних цінностей, а у 32,3 % респондентів виявлено розмитість упорядкованості зазначених цінностей. Такі дані свідчать про те, що третина майбутніх фахівців технічного профілю ще не визначились із пріоритетністю та значущістю для себе конкретних або абстрактних цінностей.

Аналіз результатів пріоритетності цінностей професійної самореалізації або особистого життя вказують на переважання другої категорії (рис.2.12.):

Рис.2.12. Показник пріоритетності категорій термінальних ціннісних орієнтацій: професійної самореалізації, особистісного життя, у % (2023 р.)

Як представлено на рис. 2.12., 50,5 % досліджуваних осіб визначили для себе як більш значущі та пріоритетні цінності особистого життя, тобто, любов, наявність хороших і вірних друзів, свободу, розваги, щасливе сімейне життя; 32,2 % респондентів визначили пріоритетними цінності професійної самореалізації, що вказує на значущість для них активного діяльнісного, продуктивного життя, цікавої роботи, суспільного покликання та розвитку; 15,3 % виявили невизначеність упорядкованості даних цінностей.

Аналіз пріоритетності *категорій інструментальних цінностей* майбутніх фахівців технічного профілю дає можливість визначити певні відмінності у значущості цінностей-засобів як інструментів для досягнення

поставлених цілей. Так, зокрема, встановлено, що у третини досліджуваних осіб нечітко визначені пріоритети цінностей справи, спілкування, етичні цінності (рис. 2.13.):

Рис.2.13. Показник пріоритетності категорій інструментальних ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю, у % (2023 р.)

Результати дослідження, наведені на рис. 2.13., демонструють, що 46 % здобувачів вищої освіти визначили для себе цінності самоствердження як більш значущі та пріоритетні, 34,3 % надають перевагу цінностям прийняття інших людей, а у 19,7 % респондентів виявлено розмитість упорядкованості даних інструментальних ЦО.

Серед альтруїстичних, конформістських та індивідуалістичних цінностей у досліджуваних осіб переважають конформістські (34,2 %); у 8,5 % виявлена розмитість зазначених цінностей. У 28,6 % респондентів констатуємо розмитість, невпорядкованість між таким інструментальними ЦО як цінності справи, цінності спілкування, етичні цінності, які в цій категорії виявились найбільш пріоритетними для 37,6 % осіб.

Результати дослідження категорій термінальних ціннісних орієнтацій під впливом загроз психологічній безпеці вказують на статистично значущі відмінності їх впливу ($p < 0,01$). Зокрема, всі види загроз вплинули на

формування переважно конкретних ЦО порівняно з абстрактними (табл. 2.11., рис. 2.14.):

Таблиця 2.11.

Розподіл досліджуваних осіб за категоріями термінальних цінностей
під впливом загроз психологічній безпеці

Термінальні цінності	Загрози психологічній безпеці (кількість досліджуваних осіб, у %)					
	Природні	Техногенні	Політичні	Соціальні	Комбіновані	Всього
Конкретні цінності	77,5	44,7	44,1	39,3	30,4	46,4
Абстрактні цінності	2,5	12,8	31,3	14,3	-	21,4
Розмитість упорядкованості даних цінностей	20	42,6	24,7	46,4	69,6	32,3
Всього	100	100	100	100	100	100
Цінності професійної самореалізації	-	37,2	42,3	35,7	-	34,2
Цінності особистісного життя	80	54,3	39,6	42,9	100	50,5
Розмитість упорядкованості даних цінностей	20	8,5	18,1	21,4	-	15,3
Всього	100	100	100	100	100	100

Результати дослідження, наведені у табл. 2.11., доводять, що переважання пережитих загроз природнього характеру вплинули на формування конкретних ЦО – для 77,5 % здобувачів вищої освіти; техногенні загрози вплинули на пріоритетність як конкретних термінальних ЦО (у 44,7 % осіб), так і на розмитість упорядкованості даних цінностей (у 42,6 % осіб); соціальні загрози вплинули переважно на розмитість упорядкованості конкретних та абстрактних цінностей (у 46,4 % осіб); пережиті події комбінованих загроз зі значним переважанням (69,6 % осіб) вплинули на розмитість упорядкованості даних цінностей. На формування цінності професійної самореалізації відчутним є вплив техногенних (у 37,2 % осіб),

політичних (у 42,3 % осіб) і соціальних загроз (у 35,7 % осіб), а на формування пріоритетності цінностей особистого життя найбільший вплив здійснили більшість пережитих подій комбіновано (100% осіб) та природнього характеру (80% осіб).

Варто зазначити, що ціннісні орієнтації – це завжди процес і результат відображення цінностей як соціальних феноменів у свідомості особистості або групи; у структурі особистості вони є своєрідним центром координації її поведінки та ставленням до соціального середовища [94, с. 265], а враховуючи наявність пандемії у 2021 році, воєнного стану в Україні з 2022 року, ці події, безперечно, впливали на формування свідомості молодих людей, систему їх ціннісних орієнтацій.

Розглянемо показники конкретних, абстрактних цінностей та їх розмитість у майбутніх фахівців технічного профілю у контексті впливу на них найбільшої кількості пережитих загроз психологічній безпеці (рис.2.14.):

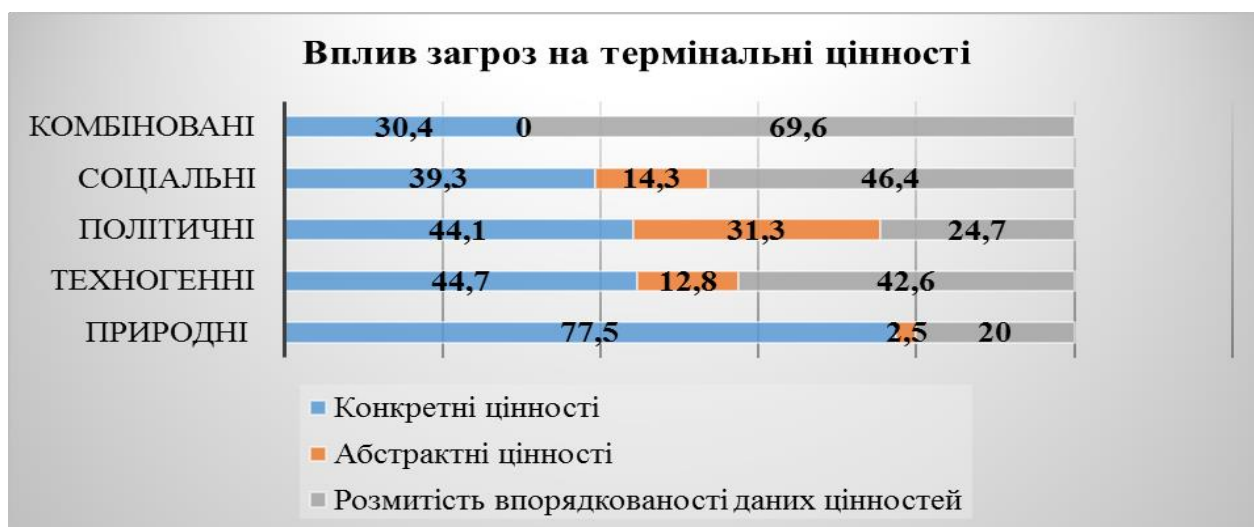

Рис.2.14. Динаміка конкретних та абстрактних термінальних ЦО майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці, у %

Аналіз результатів, наведених на рис. 2.14., засвідчує, що всі види пережитих загроз здійснили вплив на формування пріоритету ЦО. Водночас, комбіновані, соціальні й техногенні загрози найбільше вплинули на

невпорядкованість конкретних та абстрактних цінностей, натомість політичні та природні – найменше.

На рис. 2.15. проілюстровано результати дослідження цінностей професійної самореалізації, цінностей особистого життя та розмитість даних цінностей у здобувачів вищої освіти. Аналіз результатів дає змогу встановити відмінність впливу різних категорій загроз на їх пріоритетність на рівні статистичної значущості ($p < 0,01$).

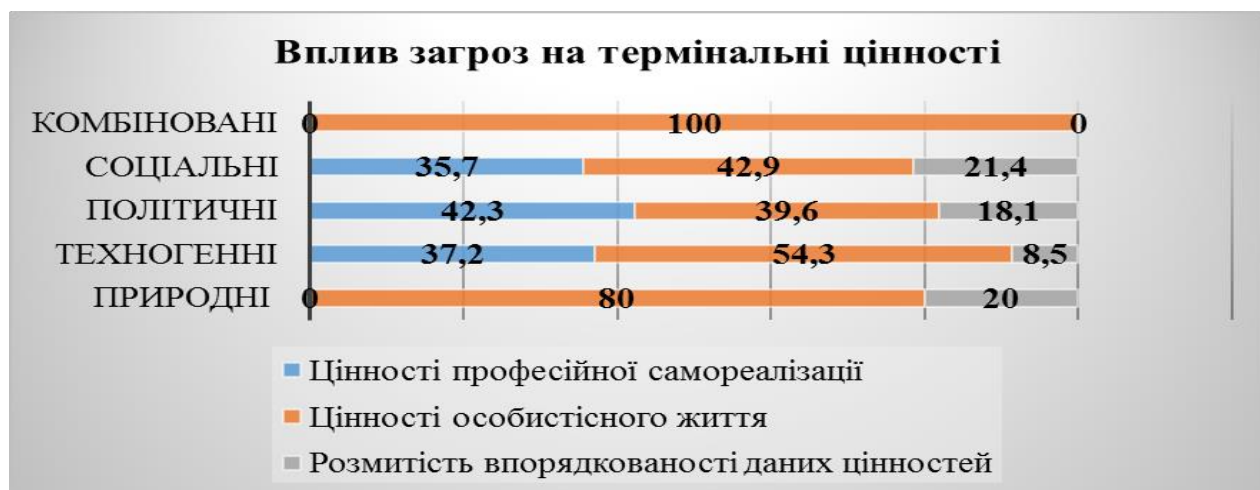

Рис.2.15. Динаміка цінностей професійної самореалізації, особистісного життя майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці, у %

Як видно з рис. 2.15., досліджувані особи, котрі зазначили більшість пережитих подій комбінованого і природнього характеру, орієнтовані на цінності особистого життя – любов, друзів, щасливе сімейне життя, розваги; у 54,3 % респондентів, котрі пережили більше загроз техногенного характеру, цінності особистого життя також є більш пріоритетними; соціальні та політичні загрози психологічній безпеці здійснили майже однаковий вплив (із незначними відмінностями) на майбутніх фахівців технічного профілю щодо розподілу цінностей професійної самореалізації та особистого життя.

Метою наступного етапу емпіричного дослідження є аналіз категорій інструментальних цінностей під впливом загроз психологічній безпеці. Так, на рівні статистичної значущості ($p < 0,01$) встановлено відмінності у розподілі

показників ЦО, що відображають динамічний нерівнозначний характер зазначеного впливу (табл. 2.12.):

Таблиця 2.12.

Розподіл досліджуваних осіб за категоріями інструментальних цінностей під впливом загроз психологічній безпеці

Інструментальні цінності	Загрози психологічній безпеці (кількість досліджуваних осіб, у %)					
	Природні	Техногенні	Політичні	Соціальні	Комбіновані	Всього
Етичні цінності	27,5	17	44,1	46,4	65,2	37,6
Цінності спілкування	-	27,7	26,4	-	4,3	21,1
Цінності справи	-	17	12,8	21,4	4,3	12,6
<i>Розмитість упорядкованості даних цінностей</i>	72,5	38,3	16,7	32,1	26,2	28,6
<i>Всього</i>	100	100	100	100	100	100
Індивідуалістичні цінності	37,5	20,2	29,1	50	30,4	29,4
Конформістські цінності	35	29,8	37	50	4,3	34,2
Альтруїстичні цінності	27,5	31,9	26,4	-	60,9	27,9
<i>Розмитість упорядкованості даних цінностей</i>	-	18,1	7,5	-	4,3	8,5
<i>Всього</i>	100	100	100	100	100	100
Цінності самоствердження	62,5	40,4	43,8	71,4	30,4	46
Цінності прийняття інших людей	25	40,4	31,9	21,4	65,2	34,3
<i>Розмитість упорядкованості даних цінностей</i>	12,5	19,1	24,3	7,1	4,3	19,7
<i>Всього</i>	100	100	100	100	100	100

Дані, відображені у табл. 2.12., засвідчують, що політичні, соціальні та комбіновані загрози сприяли пріоритетності етичних цінностей, натомість під впливом природніх загроз 72,5 % досліджуваних осіб виявили розмитість та невпорядкованих цих цінностей. Соціальні загрози розділили вибірку навпіл за характером свого впливу на визначення пріоритетності індивідуалістичних і

конформістських цінностей; водночас, альтруїстичні цінності були визначені як більш пріоритетні у респондентів під впливом більшої кількості пережитих загроз комбінованого характеру. Також варто відмітити, що природні (62,5 %) і соціальні (71,4 %) загрози психологічній безпеці найбільше вплинули на пріоритетність цінностей самоствердження (незалежність, сміливість, тверда воля тощо), тоді як комбіновані – на цінності прийняття інших (65,2 %).

Також встановлено, що серед категорій інструментальних цінностей – етичних, спілкування, справи – виявлено найбільші показники розмитості їх упорядкованості ($p < 0,01$) у порівнянні з іншими категоріями, такими як індивідуалістичні, конформістські, альтруїстичні, цінності самоствердження і прийняття інших людей (рис. 2.16., 2.17., 2.18.):

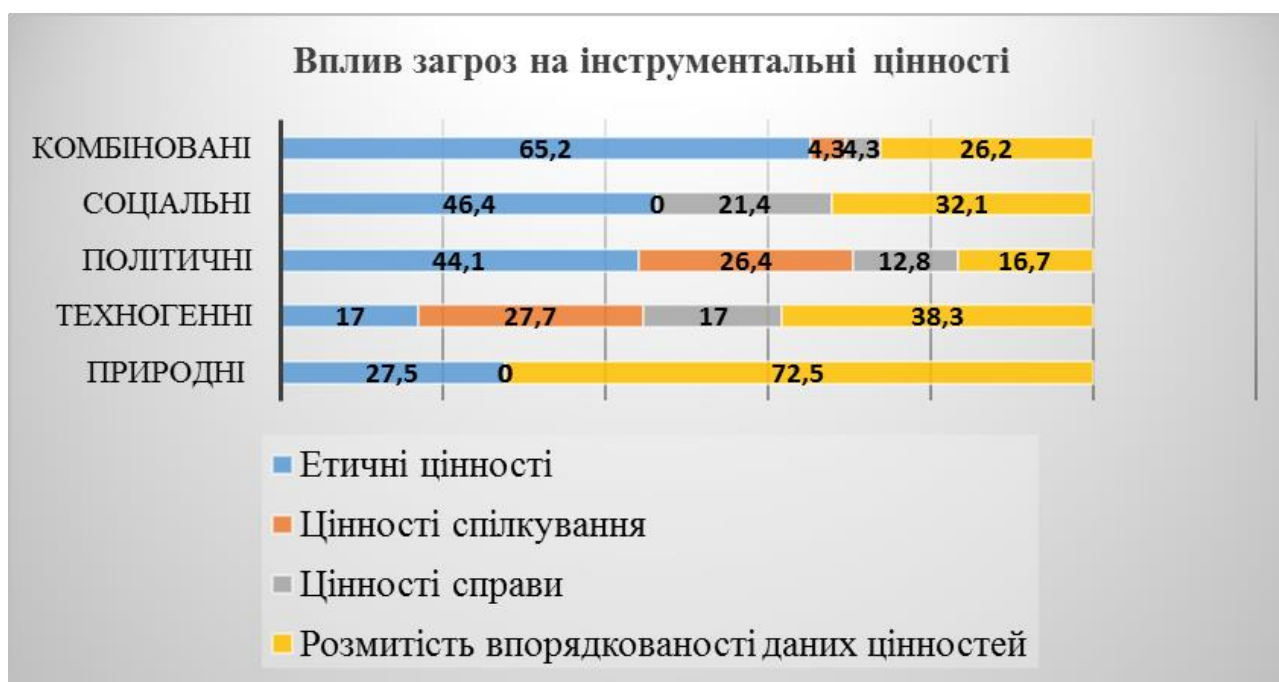

Рис.2.16. Динаміка етичних цінностей, цінностей спілкування та справи майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці, у %

На рис.2.16. наведено результати дослідження щодо впливу загроз на інструментальні цінності. Так, у 72,5 % здобувачів вищої освіти, котрі визначили найбільшу кількість пережитих загроз природнього характеру, виявлено розмитість упорядкованості даних цінностей, їх значення у житті; 38,3 % досліджуваних осіб під впливом пережитих подій техногенного

характеру мають показник невпорядкованості цих цінностей; 32,1 % респондентів під впливом соціальних та 26,2 % – під впливом комбінованих загроз також виявили розмитість зазначених цінностей; водночас, під впливом політичних загроз цей показник найменший – у 16,7 % осіб. На цінності спілкування (життєрадісність, терпимість, чуйність тощо) соціальні та природні загрози не виявили впливу, а комбіновані загрози мають незначний вплив.

На рис. 2.17. відображено результати дослідження щодо показника розмитості упорядкованості індивідуалістичних, конформістських та альтруїстичних цінностей. Так, зокрема, 4,3 % респондентів під впливом загроз комбінованого характеру продемонстрували цей показник; 7,5 % виявили зазначений показник під впливом загроз політичного характеру, а 18,1 % – показник розмитості упорядкованості індивідуалістичних, конформістських та альтруїстичних цінностей під впливом загроз техногенного характеру:

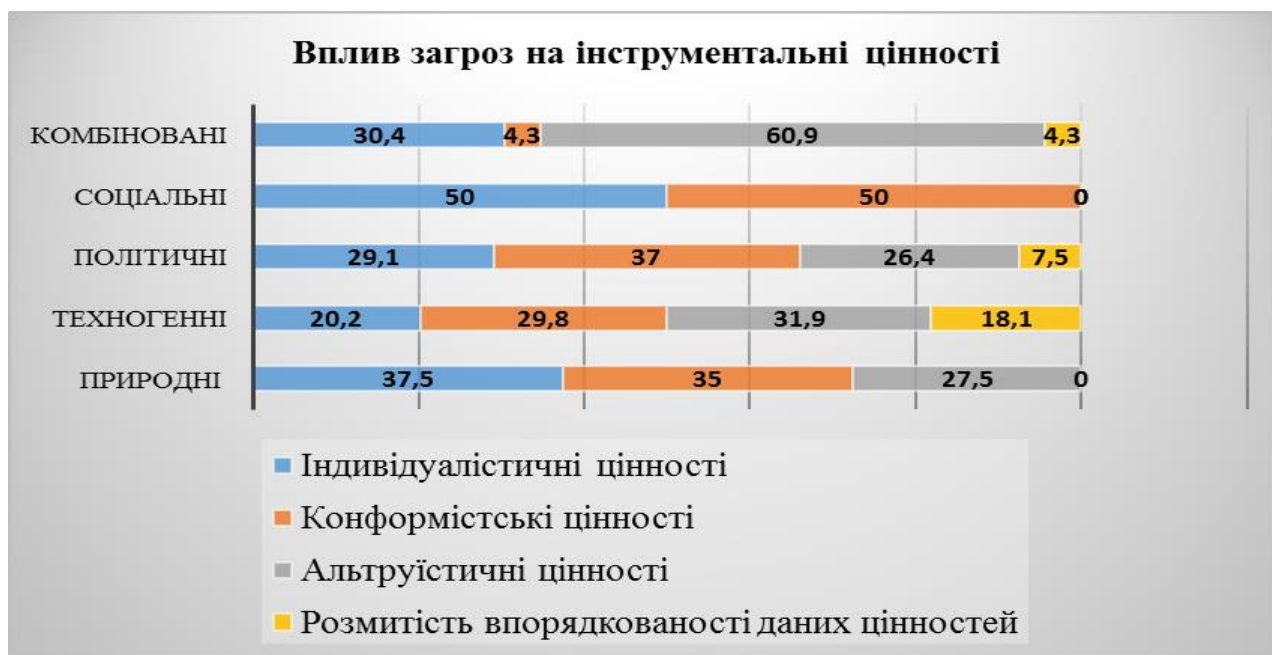

Рис. 2.17. Динаміка індивідуалістичних, конформістських, альтруїстичних цінностей майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці, у %

Таким чином, відсутність звичних умов життя (наявності стабільних світла, тепла, мобільного зв'язку тощо) для близько 20 % майбутніх фахівців технічного профілю детермінують визначення пріоритетності індивідуалістичних, конформістських та альтруїстичних цінностей. Отримані результати дають змогу припустити, що, з одного боку, їх значущість у структурі особистості знаходиться у процесі свого становлення, з іншого – залежно від контексту ситуації або суб'єктивної значущості життєвих подій можна спостерігати гнучку динамічну систему їх прояву.

В контексті нашого дослідження значущими є результати щодо динаміки альтруїстичних цінностей під впливом різних загроз: 60,9 % респондентів мають цей показник за кількістю пережитих подій, під впливом загроз комбінованого характеру, 31,9 % – техногенного, 27,5 % – природнього, а 26,4 % – політичного; натомість соціальні загрози такого впливу не здійснили.

Рис.2.18. Динаміка цінностей самоствердження, прийняття інших у майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці, у %

Аналіз динаміки цінностей самоствердження, прийняття інших у майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній

безпеці, що відображено на рис. 2.18., дає змогу зробити наступні висновки. На розмитість упорядкованості цінностей самоствердження та прийняття інших людей найбільший вплив здійснили політичні загрози – у 24,3 % осіб; 12,5 % респондентів виявили розмитість упорядкованості цінностей самоствердження та прийняття інших людей під впливом природних загроз, 19,1 % – під впливом техногенних загроз, 7,1 % – під впливом соціальних загроз, натомість найменший вплив здійснили комбіновані загрози – у 4,3 %.

Таким чином, визначення пріоритетності інструментальних ЦО під впливом загроз відображає їх широку палітру, має характер динамічності, антиномічності, діалектичності й відображає гнучку систему змін їх пріоритетності в сучасних умовах.

Аналіз результатів дослідження ціннісних орієнтацій та їх динаміки під впливом загроз психологічній безпеці дає змогу зробити висновок про наявність особистісно-вибіркового ставлення студентської молоді до термінальних та інструментальних цінностей, що відображають актуальні духовні та матеріальні категорії цінностей, формують світогляд, систему оцінювання різноманітних подій життя, під впливом яких відбувається становлення системи ціннісних орієнтацій. Події сучасного світу, пандемія, військова агресія росії проти України призвели до переживання різноманітних загроз психологічній безпеці та сприяли як визначенню пріоритетності ціннісних орієнтацій молоді, так і розмитості їх упорядкованості.

2.4.2. Мотиви та їх трансформація під впливом загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю

Формування мотивації – це складний процес, що визначає та змістовно насичує поведінку людини і включає у себе комплекс взаємозв'язків між особистістю та зовнішнім середовищем. Мотивація поведінки людини виникає на основі її потреб. Мотиви та потреби мають тісний системний зв'язок між собою, тонку грань дотику. Змінюючи потреби, людина змінює і мотиви своїх

учинків. У психології прийнято вважати, що сукупність мотивів поведінки та діяльності сприймається як мотиваційна сфера, що має певну ієрархію із вираженою спрямованістю особистості [120]. Ця сфера динамічна та видозмінюється залежно від багатьох обставин. Тому одна з цілей нашого дослідження – аналіз мотиваційних профілів майбутніх фахівців, аналіз стійких тенденцій, спонукань, прагнень та їх трансформації упродовж трьох років через використання методики діагностики мотиваційної структури особистості В. Мільмана.

Аналіз результатів дослідження мотиваційної структури дає можливість констатувати трансформаційні процеси мотиваційних потреб майбутніх фахівців упродовж трьох років (табл. 2.13.):

Таблиця 2.13.

Розподіл досліджуваних осіб за рівнем мотиваційної структури

Діагностичні шкали	2021 р. n=420	2022 р. n=410	2023 р. n=412
	Середнє арифметичне (М)		
Підтримка життєзабезпечення	13,8	11,8	8,33
Комфорт	18,3	9,3	19,78
Соціальний статус	12,9	8,23	8,62
Спілкування	23,2	15,8	22,17
Загальна активність	15,7	10,6	12,26
Творча активність	21,4	19,32	20,38
Соціальна корисність	14,3	17,4	18,83
«Робочий» мотиваційний профіль	52,18	48,46	52,33
«Загальножиттєвий» мотиваційний профіль	59,3	46,14	60,04

Згідно з отриманими даними відповідного дослідження, що відображені у табл. 2.13., прослідковується певна тенденція зміни мотиваційного профілю у 2021–2023 рр.

Так, у 2021 році у структурі мотиваційного профілю статистично значуще нижчими є показники таких мотивів як: соціальний статус ($M = 12,9$), підтримка життєзабезпечення ($M = 13,8$), соціальна корисність ($M = 14,3$).

У структурі мотиваційного профілю у 2022 році на статистично значуще нижчому рівні – показники мотиву комфорту (зручні умови навчання або праці, розваги, відпочинок, розмови про те, як гарно можна провести час тощо) ($M = 9,3$), статусно-престижна мотивація ($M = 8,23$), мотивація загальної активності ($M = 10,6$), мотивація спілкування ($M = 15,8$).

У 2023 році спостерігаються такі зміни у структурі мотиваційного профілю: статистично значуще нижчими є показники мотиву підтримки життєзабезпечення ($M = 8,33$), соціального статусу ($M = 8,62$) та загальної активності ($M = 12,26$).

Результати дослідження дають змогу констатувати істотне зниження показника такого мотиву як соціальний статус (порівняно з 2021 роком). У 2022 році цей показник дещо зростає, проте несуттєво. Вочевидь, зниження зазначеного показника пов'язане з початком повномасштабної війни, оскільки першочерговою задачею у цей період часу стало збереження життя і здоров'я. Також упродовж 2021 – 2023 рр. спостерігається зниження показника такого мотиву як підтримка життєзабезпечення, що також є наслідком загроз психологічній безпеці особистості у зазначених складних умовах.

З усім тим, упродовж 2021 – 2023 р.р. спостерігається підвищення показника такого мотиву як соціальна корисність. Таке статистичне зростання зазначеного показника ($p < 0,01$) з 2022 року по 2023 рік є свідченням того, що студентська молодь усвідомлює необхідність у певних діях та вчинках, які є корисними (бажаними), а інколи і необхідними для нормального функціонування суспільства в умовах війни.

Також примітними є результати дослідження, що свідчать про зниження у 2022 році (порівняно з 2021 та 2023 роками) потреби у сприятливих фізичних умовах діяльності; у визнанні заслуг; організованій діяльності, зворотнього зв'язку та інформації про власну діяльність, що знижує ступінь невизначеності, пов'язаний із функціональними обов'язками; спілкування з широким колом людей на рівні повсякденного спілкування; підвищення кваліфікації, самовдосконалення себе. У 2023 році ці потреби стають більш актуальними: це відображають результати дослідження за зазначеними шкалами мотиваційного профілю, але рівень їх усе одно нижчий, ніж у 2021 році.

Щодо окремих проявів досліджуваного явища було встановлено, що творча активність, а саме – потреби у широті поглядів та креативності, хоч і мала тенденцію до зниження у 2022 році, але, все ж таки, залишилась на достатньому рівні сформованості.

Також проведений аналіз мотиваційних профілів майбутніх фахівців засвідчує зміни їх власної життєвої активності: у 2021 та 2023 роках статистично переважає «загальножиттєвий» мотиваційний профіль, натомість у 2022 році – «робочий» мотиваційний профіль. Мотиваційний профіль у своїй основі втілює інтерпретацію ієрархії мотивів А. Маслоу, що дає змогу виявити відносну цінність мотиваційних потреб особистості [144].

Наступний етап у вивченні мотиваційної структури майбутніх фахівців технічного профілю передбачав виявлення відмінностей показників залежно від статі.

За допомогою U-критерія Манна-Вітні було встановлено статистично значущі відмінності певних структур мотиваційного профілю: життєзабезпечення, комфорту та загальної активності (табл. 2.14., Додаток В-6):

Таблиця 2.14.

Показники мотиваційної структури майбутніх фахівців технічного профілю залежно від статі за U-критерієм Манна-Вітні

Мотиваційна структура	Стать	U-критерій	P
Життєзабезпечення	ч	187,34	0,002**
	ж	221,37	
Комфорт	ч	235,22	0,000**
	ж	184,22	
Соціальний статус	ч	194,91	0,064
	ж	215,49	
Спілкування	ч	202,47	0,528
	ж	209,63	
Загальна активність	ч	175,82	0,000**
	ж	230,30	
Творча активність	ч	214,27	0,180
	ж	200,47	
Соціальна корисність	ч	204,07	0,705
	ж	208,39	

Примітка: статистична значущість на рівні * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$; дані за 2023 рік

У табл. 2.14. відображено, що потреби життєзабезпечення, достатніх матеріальних коштів для життя, матеріальних благ вищі у жінок, аніж у чоловіків ($p < 0,01$); потреби у сприятливих фізичних умовах діяльності, комфорті, спокої, відпочинкові, розвагах вищі у чоловіків ($p < 0,01$); натомість мотивація загальної активності, потреби у самовдосконаленні вищі у жінок ($p < 0,01$).

Аналіз результатів дослідження мотиваційної сфери майбутніх фахівців залежно від статі передбачав виявлення досліджуваних осіб із відсутністю чітко визначеного пріоритету профілів (рис. 2.19., Додаток В-6):

Рис.2.19. Мотиваційний профіль майбутніх фахівців технічного профілю залежно від статі (2023 р.)

З даних, наведених на рис. 2.19., бачимо, що у більшості частини досліджуваних осіб – 69,8 % жінок та 60,9 % чоловіків – переважає «загальножиттєвий» мотиваційний профіль; 36,7 % чоловіків та 25,9 % жінок віднесено до категорії респондентів із відсутнім чітко визначеним пріоритетом мотиваційного профілю ($p=0,054$).

Такі результати дають можливість припустити, що третина здобувачів вищої освіти перебувають у процесі формування чітко визначених пріоритетів у сфері життєзабезпечення – комфорту та безпеки – причетності до соціуму – самоствердження в соціумі – способів самоактуалізації.

У процесі емпіричного дослідження також було передбачено аналіз мотиваційних профілів під впливом загроз психологічній безпеці (табл. 2.15., рис. 2.20., Додаток В-6):

Таблиця 2.15.

**Мотиваційний профіль досліджуваних осіб
залежно від кількості пережитих загроз психологічній безпеці**

Загрози психологічній безпеці	Мотиваційний профіль особистості (кількість досліджуваних осіб, у %)			
	Пріоритет «робочого» мотиваційного профілю	Пріоритет «загально- життєвого» мотивацій- ного профілю	Відсутність чітко визначеного пріоритету мотиваційного профілю	Всього
Природні	2,5	75	22,5	
Техногенні	6,4	83	10,6	
Політичні	3,1	59	37,9	
Соціальні	3,6	21,4	75	
Комбіновані	-	100	-	
<i>Всього</i>	<i>3,6</i>	<i>65,5</i>	<i>30,6</i>	

Примітка: дані за 2023 рік

У табл. 2.15. наведені дані на рівні статистичної значущості ($p \leq 0,01$) про те, що за умов сформованого «робочого» мотиваційного профілю досліджувані особи зазначали найбільше загроз техногенного характеру (6,4%); за умов сформованого «загальножиттєвого» мотиваційного профілю – комбінованого характеру (100 %), техногенного (83 %), природнього (75 %) та політичного (59 %) характеру; з нечітко визначеним пріоритетом мотиваційного профілю найбільше респондентів визнали соціальні загрози (75%) психологічній безпеці.

На рис. 2.20. графічно відображено особливості мотиваційних профілів майбутніх фахівців технічного профілю. Аналіз результатів дає підстави стверджувати, що соціальні загрози психологічній безпеці найменше вплинули на формування пріоритету «загальножиттєвого» мотиваційного профілю, натомість вони найбільше вплинули на нечіткість визначення пріоритету мотиваційної сфери. Політичні загрози посіли друге місце за впливом на формування невизначеної мотиваційної спрямованості, проте значною мірою вплинули на формування пріоритету «загальножиттєвого»

мотиваційного профілю. Респонденти, котрі вказували на найбільшу кількість пережитих загроз комбінованого характеру, продемонстрували сформований «загальножиттєвий» мотиваційний профіль.

Техногенні загрози психологічній безпеці суттєво вплинули на формування пріоритету «загальножиттєвого» мотиваційного профілю, проте їх вплив на формування невизначеного та «робочого» мотиваційного профілів незначний. Природні загрози психологічній безпеці посіли третє місце за впливом на формування пріоритету «загальножиттєвого» мотиваційного профілю, але їх вплив на формування «робочого» мотиваційного профілю незначний.

Рис.2.20. Показники пріоритетності мотиваційного профілю досліджуваних осіб залежно від загроз психологічній безпеці

Примітка: 1 – «Робочий» мотиваційний профіль; 2 – «Загальножиттєвий» мотиваційний профіль; 3 – мотиваційний профіль чітко не визначений; дані за 2023 рік

Отже, здійснений аналіз результатів емпіричного дослідження мотиваційної структури майбутніх фахівців технічного профілю дає змогу констатувати наявність трансформаційних процесів мотиваційної сфери залежно від статі та під впливом загроз психологічній безпеці особистості. Жінки більш спрямовані на життєзабезпечення та загальну активність,

чоловіки – на мотивацію комфорту. Імовірно, це пов'язано з бажанням знизити рівень негативного впливу на емоційну сферу в результаті дії стрес-факторів війни.

У 2021 та 2023 роках, порівняно із 2022 роком, більшою мірою виражені наступні мотиваційні тенденції: мотивація комфорту, спілкування, загальної активності та соціальної корисності. У 2022 році превалює мотивація підтримки життєзабезпечення, що обумовлено актуалізацією необхідності задоволення базових потреб особистості у виживанні. Це підтверджує і той факт, що у 2022 році спрямованість на «робочий» мотиваційний профіль вища у майбутніх фахівців технічного профілю, аніж у 2021 та 2023 роках, коли переважає спрямованість на «загальножиттєвий» профіль.

2.4.3. Особливості зміни сенсів особистості майбутнього фахівця технічного профілю при загрозах психологічній безпеці

Наступний етап емпіричного дослідження полягав у виявленні особливостей особистісних змін сенсів майбутніх фахівців технічного профілю упродовж трьох років (2021 – 2023 рр.), внаслідок загроз психологічній безпеці, що неминуче впливали на їх осмисленість життя, реалізацію життєвого задуму. На рівні статистичної значущості ($p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$) констатовано зміну показників осмисленості життя досліджуваних осіб від його більш високих значень у 2021 році, зниженням його у 2022 році та подальшим зростанням у 2023 році (табл. 2.16.).

У табл. 2.16. наведено результати дослідження усієї вибірки упродовж трьох років за методикою «СЖО». Результати дослідження засвідчують, що у 2021 році майбутні фахівці технічного профілю показали більш високі бали щодо цілеспрямованості, цікавості та насиченості життям, свободи вільно приймати рішення відповідно до своїх цілей та уявлень про сенс життя, водночас це не стосується шкали «результативність життя»:

Таблиця 2.16.

Динаміка сенсожиттєвих орієнтацій майбутніх фахівців
технічного профілю за період 2021 – 2023 рр.

Шкали	2021 р. n=420	2022 р. n=410	2023 р. n=412
Цілі життя	32,5	26,7	29,83
Процес життя	28,65	25,3	27,7
Результативність життя	24,94	22,82	25,04
Локус контролю Я	21,91	18,34	20,67
Локус контролю життя	32,88	24,6	30,5
<i>Осмисленість життя</i>	103,64	91,32	96,54

Примітка: результати дослідження подано у середніх значеннях (М) за шкалою

У зв'язку з цим припускаємо, що молодь може швидко адаптуватися до нових умов життя, зміни процесу навчання (перехід на дистанційну та змішану його форми).

Такі результати суголосні з дослідженням Л. Перелигіної, Д. Похилько щодо зміни смисложиттєвих орієнтацій особистості під впливом пандемії COVID-19. Вибірку складали респонденти від 16 до 60 років, тому доцільно порівняти отримані нами результати з результатами випробуваних 1 групи – від 16 до 24 років. Так, дослідники зазначають, що молоді люди під час пандемії більшою мірою умотивовані пошуком нових вражень, інформації, різноманітних задоволень, покращенням шляхів самореалізації, матеріального становища, що є характерним для зазначеної вікової групи [13; 92].

Результати дослідження за 2022 рік під час запровадження воєнного стану в Україні статистично значуще відрізняються від результатів попереднього року. В табл. 2.16. відображене зниження показників за всіма шкалами смисложиттєвих орієнтацій. Під впливом різноманітних загроз психологічній безпеці, що можуть спричинити стресові реакції, викликати реакцію напруження в результаті переживання життєвих криз, змінювалась

ціннісно-смилова сфера молодих людей, оскільки соціалізація відбувалась в умовах стихійної дії на особистість різних обставин життя. Найменший показник за шкалою «локус контролю Я», зафіксований у 2022 році, засвідчує прояви зневіри майбутніх фахівців у своїх силах контролювати події власного життя. Також спостерігаємо прояви зниження задоволення порівняно з іншими роками, прожитою частиною свого життя, на що вказує показник за шкалою «результативність життя» та наявність переконань у тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, а свобода вибору – ілюзорна.

Дослідження сенсожиттєвих орієнтацій у 2023 році продемонстрували зростання джерел сенсу життя у майбутніх фахівців технічного профілю. Зокрема, мова йде про цілі життя, процес і результат життя, що вплинуло на збільшення загального показника його осмисленості порівняно з 2022 роком.

У контексті даного дослідження вагомим зауваженням є те, що переживання кризової ситуації більшою мірою здійснює вплив на особистість, зміну сенсу її життя, оскільки при переживанні складної ситуації відбувається трансформація внутрішнього світу людини [92, с. 109].

У теорії особистісних змін П. Лушина також зазначається, що вони є невід’ємним атрибутом розвитку особистості як самоорганізованої відкритої та динамічної системи, яка, долаючи певні суперечності, здатна не тільки адаптуватися до зовнішніх умов, а і змінювати як усю структуру, так і окремі її компоненти [76]. Долаючи внутрішні та зовнішні суперечності, деструктивні наслідки переживання загроз психологічній безпеці, особистість здатна розвиватися, змінювати пріоритети життєвих сенсів, шукати нові сенси, приймати рішення і втілювати їх у життя.

У табл. 2.17. представлені результати тесту «СЖО» досліджуваних осіб чоловічої та жіночої статі. Отримані результати засвідчують статистично значущі відмінності між майже усіма шкалами у жінок і чоловіків ($p \leq 0,01$; $p \leq 0,05$), окрім шкали «локус контролю життя» (Додаток В-7).

Таблиця 2.17.

Показники смисложиттєвих орієнтацій майбутніх фахівців
технічного профілю залежно від статі (t-критерій Стьюдента)

Шкали	Ч	Ж	t	стат.знач. (p)
Цілі життя	28,96	30,50	-2,304	0,022*
Процес життя	26,42	28,69	-3,569	0,000**
Результативність життя	23,79	26	-4,136	0,000**
Локус контролю Я	20,02	21,18	-3,222	0,001**
Локус контролю життя	30,11	30,81	-1,322	0,187
<i>Осмысленість життя</i>	92,88	99,39	-3,480	0,001**

Примітка: статистична значущість на рівні * $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$; дані за 2023 рік

Як видно з таблиці, й у чоловіків, і у жінок на достатньому рівні проявляється переконаність у здатності контролювати своє життя, приймати рішення відповідно до своїх цілей та реалізовувати їх.

Згідно з отриманими результатами щодо показників осмысленості життя встановлено, що переважна більшість здобувачів вищої освіти мають середній рівень за всіма шкалами, що дає можливість стверджувати про недостатній рівень осмысленості життя, особистої відповідальності за реалізацію намічених цілей, недостатню емоційну насиченість життя, що може відповідати віковим особливостям вибірки та бути відкритим динамічним процесом їх розвитку та соціалізації, формуванню новоутворень відповідно до цілей та задач життя (рис. 2.21., 2.22., 2.23.; Додаток В-7).

Рис.2.21. Розподіл досліджуваних осіб за рівнями сформованості цілей, процесу, результативності життя, у % (2023 р.)

До групи з *низьким рівнем джерел сенсу життя* (за Л. Перелигіною, Д. Похилько [92]), що можуть бути згенеровані в майбутньому (цілі), у сьогоденні (процес) або минулому (результат) і виступають складовими життя, входять 19,2 % досліджуваних осіб за шкалою «цілі життя», 27,7 % – «процес життя», 25 % – «результативність життя». Це вказує на відсутність реальної опори у сьогоденні, відсутність чітко вираженої цілеспрямованості, прояви гедонізму, відсутність відчуття емоційної насиченості свого життя, незадоволеність частиною прожитого життя.

До групи із *середнім рівнем джерел сенсу життя* входить більша частина респондентів: 53,4 % – за шкалою «цілі життя», 60,4 % – «процес життя», 57,3 % – «результативність життя». Досліджувані особи, котрі увійшли у зазначену групу, характеризуються недостатньо розвиненими зазначеними складовими життя, але водночас це і оптимальний їх рівень на даний час розвитку та за умов, у яких відбувається процес їх особистісного та професійного становлення, що залежить також і від суб'єктивного образу сприйняття різних подій свого життя.

До групи з *високим рівнем джерел сенсу життя* входять: 27,4 % досліджуваних осіб за шкалою «цілі життя», 11,9 % – «процес життя», 17,5 %

– «результативність життя». Аналізуючи зазначені результати дослідження, можемо стверджувати, що саме у цій віковій групі (від 17 до 22 років) майбутніх фахівців технічного профілю процес життя, тобто сприйняття свого життя як цікавого та емоційно насиченого, наповненого змістом, привертає особливу увагу в контексті роботи над зазначеною його складовою. Досліджуваних осіб даної групи можна охарактеризувати як достатньо цілеспрямованих, відповідальних за своє життя, яким вони задоволені.

Аналіз результатів дослідження рівнів локусу контролю вказує на переважання середнього рівня їх сформованості (рис. 2.22.):

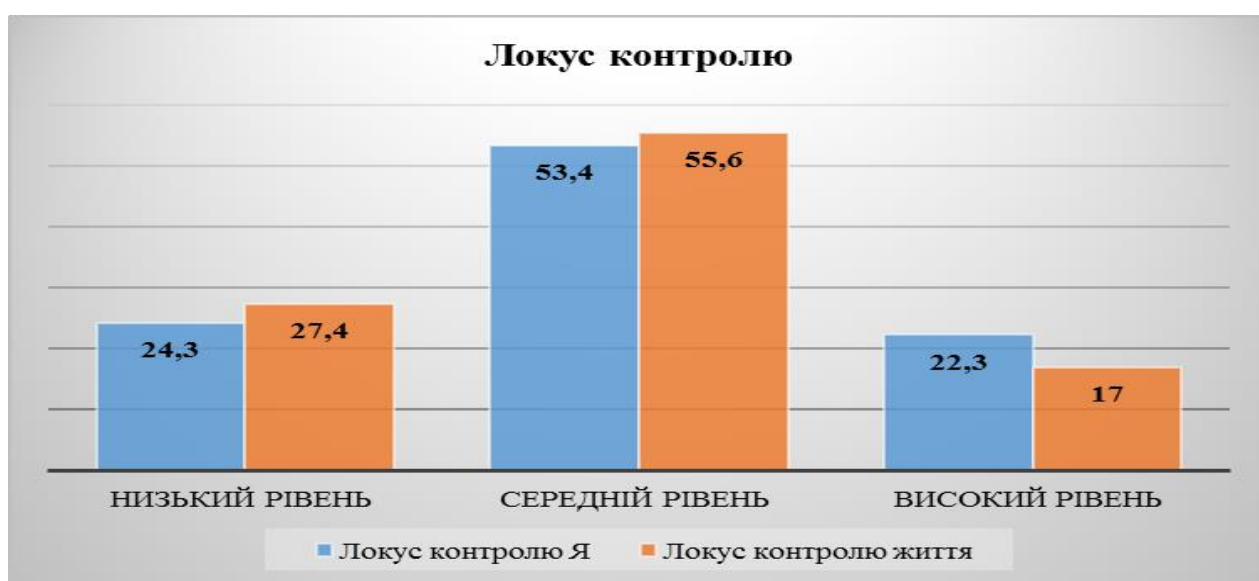

Рис. 2.22. Розподіл досліджуваних осіб за рівнями локус контролю Я, локус контролю життя, у % (2023 р.)

Результати дослідження, наведені на рис.2.22., відображають те, що 24,3% респондентів мають *низький рівень* за шкалою «локус контролю Я», 27,4 % – за шкалою «локус контролю життя». Таким чином, майже третина досліджуваних осіб зневірені у своїх силах контролювати події власного життя у даний момент, приймати рішення та реалізовувати їх, вони можуть проявляти схильність до фаталізму.

Здобувачі вищої освіти, котрі утворили групу із *середнім рівнем сформованості локус контролю* – це 53,4 % осіб за шкалою «локус контролю Я», 55,6 % – за шкалою «локус контролю життя». Для респондентів, котрі

увійшли в цю групу, характерним є оптимальний рівень сформованості уявлення про себе як про сильну особистість, здатну контролювати події свого життя відповідно поставленим цілям.

До групи з високим рівнем локус контролю увійшли 22,3 % досліджуваних осіб за шкалою «локус контролю Я» і 17 % – за шкалою «локус контролю життя». Респонденти цієї групи здатні вільно приймати рішення, втілюючи їх у життя, вони відчують внутрішню свободу, здатні контролювати події свого життя.

Аналіз результатів за окремими шкалами сенсів життя дає змогу зробити висновок, що найбільша частина майбутніх фахівців технічного профілю виявили середній рівень осмисленості життя (рис. 2.23.):

Рис. 2.23. Розподіл досліджуваних осіб за рівнем осмисленості життя, у %
(2023 р.)

Як зазначено на рис. 2.23., 11 % респондентів мають *низький рівень осмисленості життя*, вони виявляють незадоволеність своїм життям у теперішньому часі, незадоволеність частиною прожитого життя, схильні до фаталізму; 73 % досліджуваних осіб мають *середній рівень осмисленості життя* і характеризуються недостатнім рівнем усвідомленості спонукань щодо його побудови, емоційна насиченість їх життя залежить від суб'єктивного сприйняття різноманітних подій, контексту ситуації,

внутрішніх резервів; до групи з *високим рівнем осмисленості життя* увійшло 16 % здобувачів вищої освіти, яким притаманна цілеспрямованість, продуктивність, результативність, осмисленість своїх рішень і дій, свобода вибору.

Доцільно зазначити, що усвідомлення свого життя є показником наявності особистісного сенсу, що передбачає аналіз цілей життя, свого минулого та майбутнього. О. Горлова, О. Золотарьова, Т. Турка у своїх працях зазначають: «Усвідомленість життя є необхідною умовою розвитку гармонійної людини, яка безперервно і творчо розвивається, самоактуалізується» [29, с. 61]. У процесі навчання у закладах вищої освіти загострюються питання формування нових сенсів, осмислення себе, свого призначення у житті, усвідомленості свого життя назагал, екзистенції свого буття, що, безперечно, впливає на трансформацію ціннісно-сислової сфери особистості майбутнього фахівця технічного профілю.

Дослідження виявлення особливостей осмисленості життя майбутніми фахівцями технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці дає підстави зробити наступні висновки (рис. 2.24.):

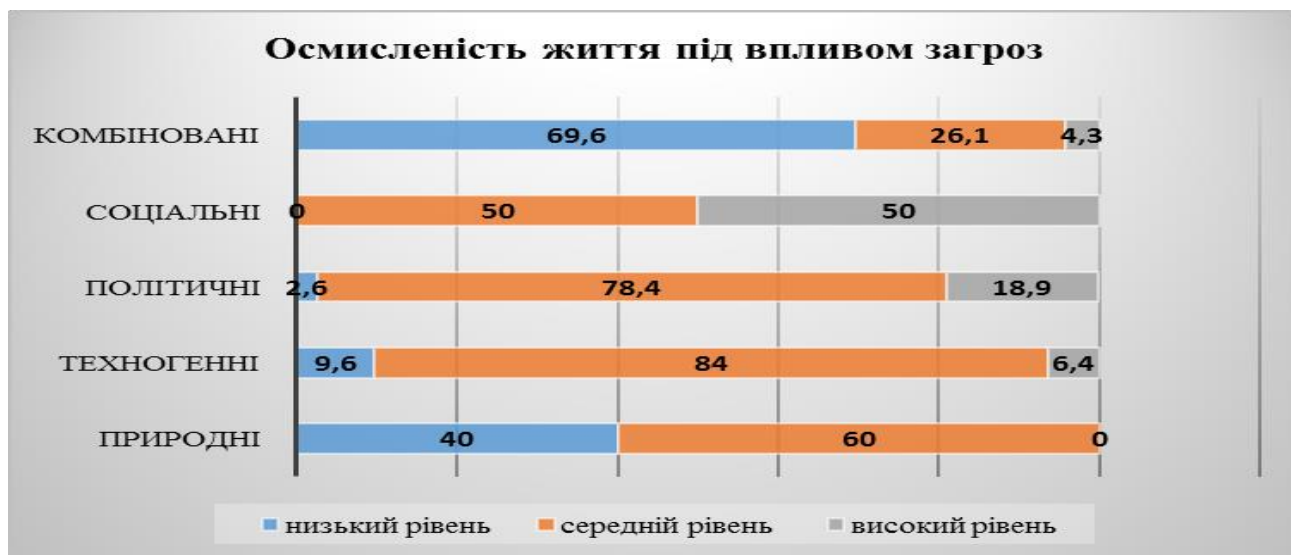

Рис. 2.24. Розподіл досліджуваних осіб за рівнем осмисленості життя під впливом загроз психологічній безпеці, у % (2023 р.)

Згідно з даними, представленими на рис. 2.24., 40 % досліджуваних осіб із низьким рівнем осмисленості життя і 60% з середнім рівнем

відзначили, що більшість подій, які вони пережили, мали природній характер. Іншими словами, на формування сенсів життя у зазначеної групи респондентів вплинули переживання зливи, пожежі, природніх стихій та інших природніх явищ. Водночас, ті учасники дослідження, які виявили високий рівень осмисленості життя, не відзначили природні загрози у кількості найбільш пережитих подій.

Серед респондентів, котрі зазначили переважну більшість пережитих загроз соціального характеру, 50 % виявили високий рівень осмисленості життя ($p < 0,01$) та половина досліджуваних осіб (50 %) – середній рівень осмисленості життя.

Політичні й техногенні загрози найбільше вплинули на середній рівень сформованості осмисленості життя. Так, 78,4 % досліджуваних осіб продемонстрували середній рівень осмисленості життя під впливом пережитих подій політичного характеру, 18,9 % – високий рівень осмисленості життя та 2,6 % – низький рівень осмисленості життя. Техногенні загрози також суттєво впливали на формування середнього рівня осмисленості життя – для 84 %.

Унаслідок пережитих загроз комбінованого характеру здобувачі вищої освіти розподілились на такі групи: у 69,6 % – низький рівень осмисленості життя, 26,1 % – утворили групу із середнім рівнем осмисленості життя та лише 4,3 % – виявили високий рівень осмисленості життя.

Отже, результати дослідження підтверджують наявність особливостей зміни сенсів життя у майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці. Зокрема, упродовж трьох років (2021 – 2023 рр.) спостерігається зміна сенсів життя. Також констатовано наявність відмінностей зазначеного показника в бік його більших значень у жінок, аніж у чоловіків.

2.5. Кореляти психологічної безпеки особистості та її детермінант під впливом загроз

Метою наступного етапу дослідження є визначення психологічних корелятів мотиваційної структури особистості, серед яких: життєзабезпечення, комфорт, соціальний статус, спілкування, загальна активність, творча активність, соціальна корисність, вираженість «робочого» та «загальножиттєвого» мотиваційних профілів особистості; смисложиттєвих орієнтацій у контексті визначення цілей життя, емоційної насиченості процесу життя, його результативності, уявлення про себе як про сильну особистість, здатну контролювати своє життя і вільно приймати рішення, втілюючи їх. Окремо проаналізовано особливості психологічної безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці. Результати дослідження подано за 2023 рік.

Для встановлення психологічних корелятів взаємозв'язків мотиваційної структури особистості майбутніх фахівців технічного профілю та загроз психологічній безпеці було застосовано комплекс показників стандартизованої методики [Додаток Б-2] і показників загроз за характером їх походження. Міра статистичної залежності між двома змінними обчислювалась за допомогою коефіцієнту кореляції за Спірменом.

Аналіз результатів психологічних корелятів мотиваційної структури особистості дає змогу констатувати, що політичні та соціальні загрози психологічній безпеці особистості більшою мірою впливають на формування оптимального рівня функціонування життєвих прагнень майбутніх фахівців технічного профілю, адекватного реальним обставинам під впливом зовнішніх та внутрішніх загроз (табл. 2.18.):

Таблиця 2.18.

**Психологічні кореляти структури мотивів майбутніх фахівців
технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці
(коефіцієнт кореляції r_s)**

Діагностичні шкали структури мотивів	Загрози психологічній безпеці				
	Природні	Техногенні	Політичні	Соціальні	Комбіновані
Життєзабезпечення	-0,239**	0,209**	0,296**	0,134**	-0,346**
Комфорт	0,211*	-0,159**	-0,123*	-0,084	0,061
Соціальний статус	-0,010	0,028	0,006	-0,092	-0,072
Спілкування	-0,258**	0,225**	0,314**	0,162**	-0,305**
Загальна активність	-0,185**	0,184**	0,174**	0,089	-0,143**
Творча активність	-0,362**	0,080	0,317**	0,268**	-0,308**
Соціальна корисність	-0,064	0,043	0,217**	0,169**	-0,302**
«Робочий» мотиваційний профіль	-0,071	0,002	0,132**	0,160**	-0,209**
«Загальножиттєвий» мотиваційний профіль	0,188**	-0,140**	-0,277**	-0,270**	0,162**

Примітка: кореляція значуща на рівні * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Як зазначено у табл. 2.18., існує позитивний статистично значущий зв'язок між природніми загрозами і почуттям внутрішнього комфорту ($r_s = 0,211$; $p < 0,05$) та «загальножиттєвим» мотиваційним профілем ($r_s = 0,188$; $p < 0,01$); між техногенними загрозами та життєзабезпеченням ($r_s = 0,209$; $p < 0,01$), спілкуванням ($r_s = 0,225$; $p < 0,01$), загальною активністю ($r_s = 0,184$; $p < 0,01$); між політичними загрозами та життєзабезпеченням ($r_s = 0,296$; $p < 0,01$), спілкуванням ($r_s = 0,314$; $p < 0,01$), загальною ($r_s = 0,174$; $p < 0,01$) і творчою активністю ($r_s = 0,317$; $p < 0,01$), соціальною корисністю ($r_s = 0,217$; $p < 0,01$), «робочим» мотиваційним профілем ($r_s = 0,132$; $p < 0,01$); між соціальними загрозами та життєзабезпеченням ($r_s = 0,134$; $p < 0,01$), спілкуванням ($r_s = 0,162$; $p < 0,01$), творчою активністю ($r_s = 0,268$; $p < 0,01$),

соціальною корисністю ($r_s = 0,169$; $p < 0,01$), «робочим» мотиваційним профілем ($r_s = 0,160$; $p < 0,01$); між комбінованими загрозами та «загальножиттєвим» мотиваційним профілем ($r_s = 0,162$; $p < 0,01$).

Окрім того, виявлено негативний статистично значущий зв'язок між природними загрозами та життєзабезпеченням ($r_s = -0,239$; $p < 0,01$), спілкуванням ($r_s = -0,258$; $p < 0,01$), загальною ($r_s = -0,185$; $p < 0,01$) та творчою активністю ($r_s = -0,362$; $p < 0,01$); між техногенними загрозами та почуттям комфорту ($r_s = -0,159$; $p < 0,01$) і «загальножиттєвим» мотиваційним профілем ($r_s = -0,140$; $p < 0,01$); між політичними загрозами та комфортом ($r_s = -0,123$; $p < 0,01$) і «загальножиттєвим» мотиваційним профілем ($r_s = -0,277$; $p < 0,01$); між соціальними загрозами та «загальножиттєвим» мотиваційним профілем ($r_s = -0,270$; $p < 0,01$); між комбінованими загрозами та життєзабезпеченням ($r_s = -0,346$; $p < 0,01$), спілкуванням ($r_s = -0,305$; $p < 0,01$), загальною ($r_s = -0,143$; $p < 0,01$) і творчою активністю ($r_s = -0,308$; $p < 0,01$), соціальною корисністю ($r_s = -0,302$; $p < 0,01$) та «робочим» мотиваційним профілем ($r_s = -0,209$; $p < 0,01$).

Отримані дані вказують на те, що на мотивацію пошуку шляхів життєзабезпечення особистості майбутніх фахівців технічного профілю впливають техногенні, політичні та соціальні загрози, натомість природні й комбіновані такий вплив не здійснюють. Примітним є той факт, що на пошук комфортного стану впливають природні загрози (злива, пожежа, руйнування, буревій тощо), а техногенні та політичні загрози не спонукають особистість на пошук комфорту.

На мотивацію до спілкування з іншими людьми впливають пережиті події техногенного, політичного і соціального характеру, а природні та комбіновані – ні. Це дає можливість припустити, що за умов переживання певних загроз особистості у неї виникає потреба поділитися власними переживаннями, думками з іншими людьми, зокрема, із труднощами переживання обстрілів, вибухів, повітряних тривог, жахливих подій війни, відсутності звичних умов проживання, крадіжок, насильства тощо.

На загальну і творчу активність не впливають природні та комбіновані загрози, натомість техногенні й політичні загрози спонукають до загальної активності, а політичні та соціальні – до творчої активності, до пошуку нових шляхів і способів вирішення небезпечної ситуації унаслідок дії травмуючих факторів війни або насильства.

У контексті даного дослідження значущим є той факт, що на мотивацію соціальної корисності майбутніх фахівців технічного профілю впливають політичні та соціальні загрози, проте захворювання, пандемії (як комбіновані) – не діють.

Водночас привертає увагу той факт, що існує відмінність, на рівні статистичної значущості, «робочого» і «загальножиттєвого» мотиваційних профілів особистості майбутніх фахівців технічного профілю. На переважання «робочого» мотиваційного профілю спричинили вплив події політичних і соціальних загроз, а на «загальножиттєвого» – природних і комбінованих. Це дає можливість припустити, що у разі суб'єктивної значущості образу певних обставин політичного і соціального характеру, що веде до необхідності долати загрози зовнішнього і внутрішнього світу, майбутній фахівець технічного профілю більшою мірою спрямований на отримання освіти з метою оволодіння професійними компетенціями відповідно до обраної професії, розвитку творчої активності, пошуку шляхів бути соціально корисним, розвивати творчу активність і професійно зростати. Натомість, у разі суб'єктивної значущості загроз природнього і комбінованого характеру подій, цей майбутній фахівець переважно спрямований на досягнення таких загальножиттєвих цілей, як спілкування, комфорт, життєзабезпечення.

Отже, на підставі проведеного аналізу психологічних корелятивів структури мотивів майбутніх фахівців технічного профілю можна зробити висновок, що пережиті події політичного і соціального характеру, окрім негативного впливу на свідомість, поведінку особистості, її психологічну безпеку, спонукають до пошуку оптимального рівня функціонування в таких умовах (дані за 2023 рік), що дає можливість зберігати на достатньому рівні

свою дієздатність, робити вибір, вирішувати задачі учбової діяльності та підтримувати спрямованість на професійну самореалізацію.

Наступний етап нашого дослідження полягав у встановленні психологічних корелятів особистісних сенсів майбутніх фахівців технічного профілю. Варто зазначити, що зберігається тенденція позитивного впливу політичних і соціальних загроз на показники осмисленості життя та смисложиттєвих орієнтацій (табл. 2.19.):

Таблиця 2.19.

**Психологічні кореляти особистісних сенсів майбутніх фахівців технічного профілю при загрозах психологічній безпеці
(коефіцієнт кореляції r_s)**

	Загрози психологічній безпеці				
	Природні	Техногенні	Політичні	Соціальні	Комбіновані
Цілі у житті	-0,177**	0,014	0,101*	0,157**	-0,304**
Процес життя	-0,291**	0,156**	0,231**	0,291**	-0,241**
Результат життя	-0,261**	0,115*	0,231**	0,326**	-0,232**
Локус контролю Я	-0,145**	0,048	0,108*	0,187**	-0,226**
Локус контролю життя	-0,119*	0,055	0,092	0,155**	-0,167**
Осмисленість життя	-0,222**	0,072	0,201**	0,261**	-0,313**

Примітка: кореляція значуща на рівні * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Отримані результати, наведені у табл. 2.19., демонструють наступну тенденцію: присутні позитивні статистично значущі взаємозв'язки між політичними і соціальними загрозами та всіма шкалами смисложиттєвих орієнтацій ($p < 0,05$, $p < 0,01$), окрім шкали «локус контролю життя», що не корелює з політичними загрозами. Також встановлено позитивний статистично значущий взаємозв'язок між техногенним загрозами та шкалами «процес життя» ($r_s = 0,156$; $p < 0,01$) і «результат життя» ($r_s = 0,115$; $p < 0,05$).

Натомість природні й комбіновані загрози мають негативний кореляційний зв'язок між усіма шкалами смисложиттєвих орієнтацій ($p < 0,05$, $p < 0,01$).

Аналізуючи психологічні кореляти особистісних сенсів за шкалами смисложиттєвих орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю, можна зазначити, що техногенні загрози, які призводять до погіршення якості звичного мирного життя, унеможлиблюють задоволення потреб у наявності благ цивілізації (тепло, світло, мобільний зв'язок, Інтернет тощо), значно спонукають до пошуку емоційної насиченості смислів життя та оцінюванню свого прожитого життя як продуктивного.

Щодо впливу політичних і соціальних загроз на особистісні сенси майбутніх фахівців технічного профілю варто зазначити, що хоча і відбувалися зміни відповідних станів проти волі самої людини, у результаті це спонукало до пошуку цілей життя та його осмисленості, спрямованості на себе як на сильну особистість, здатну долати труднощі сучасних викликів. Варто також відмітити, що політичні загрози не вплинули на здатність здійснення контролю над своїм життям, здатність втілювати прийняті рішення, на що вказує відсутність кореляційного зв'язку між політичними загрозами і локусом контролю життя. Натомість соціальні загрози впливають на здатність особистості контролювати своє життя.

Таким чином, на переважну більшість показників особистісних сенсів майбутніх фахівців технічного профілю вплинули політичні та соціальні загрози, техногенні – в контексті процесу і результату життя, а природні й комбіновані не мали значного впливу на показники смисложиттєвих орієнтацій досліджених осіб.

Аналіз особливостей психологічної безпеки майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці – наступний етап нашого дослідження. Встановлено переважання впливу соціальних, політичних, техногенних та природніх загроз на показник низького рівня індексу психологічної безпеки (рис. 2.25., Додаток В-4):

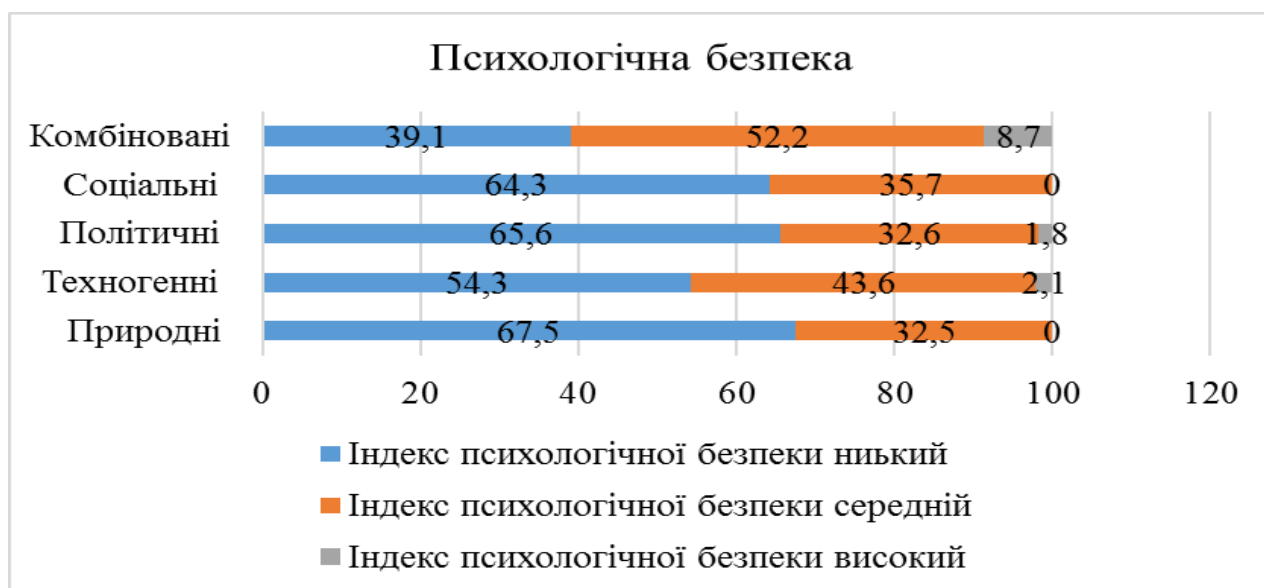

Рис. 2.25. Розподіл досліджуваних осіб за рівнем індексу психологічної безпеки під впливом загроз

На рис. 2.25 видно, що група досліджуваних осіб низького рівня психологічної безпеки характеризується сенситивністю до впливів загроз природнього політичного, соціального та техногенного характеру; група досліджуваних осіб середнього рівня психологічної безпеки представлена більш вираженою позицією комбінованих і техногенних загроз, що вплинули на їх життєдіяльність та стимулювали потребу в самозбереженні; незначна за чисельністю група досліджуваних осіб високого рівня психологічної безпеки характеризується сенситивністю до впливу комбінованих загроз.

Назагал можна констатувати, що індивідуальний рівень безпеки особистості майбутніх фахівців технічного профілю регулювався потребою у самозбереженні під впливом політичних, соціальних і природніх загроз, що вплинули на показники низького та середнього рівнів психологічної безпеки. Натомість пережиті події загроз комбінованого характеру, які респонденти визначили більшою мірою, порівняно з іншими, вплинули на показник середнього рівня психологічної безпеки.

Такі дані дають змогу припустити, що за умов більшої суб'єктивної значущості для особистої небезпеки політичних, соціальних, природніх і

техногенних загроз, відбувається процес зміни особистісних сенсів, що супроводжується переходом від низького рівня психологічної безпеки до оптимального рівня функціонування особистості в таких умовах та здатності бути дієздатною в умовах навчальної діяльності.

Так, П. Лушин у своїй публікації «Підготовка майбутніх психологів у світі, що змінюється (rehî-world)» аналізує специфіку адаптації особистості в умовах сучасного світу: якщо у випадку VUCA світу (світ тендітний, тривожний) необхідною умовою виживання є толерантність до невизначеності, то у випадку світу BANI (світ не піддається осмисленню) – це такі властивості психіки як, наприклад, резильєнтність, гнучкість, чутливість до контексту, інтуїція, готовність до радикальних змін [76, с. 9].

В умовах воєнного стану в Україні всі учасники освітнього процесу опинились у незвичних для себе умовах життя, що потребувало, з одного боку, адаптації психіки, з іншого – стимулювало швидкий темп саморегуляції та процесу розвитку особистості [142] та впливало на процес осмисленості свого життя, трансформацію системи мотивації, творчої активності та соціальної корисності за умов низького і середнього рівнів психологічної безпеки.

Отже, встановлено психологічні кореляти таких складових особистості як життєзабезпечення, спілкування, загальна і творча активність, соціальна корисність, осмисленість життя та політичних і соціальних загроз.

ВИСНОВКИ до розділу 2

1. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що рівень загального інтегративного показника (індекс) психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю, який відображає ступінь психічної захищеності, здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні та внутрішні загрози, зберігати на достатньому рівні дієздатність та ефективність життєдіяльності, є низьким.

2. Виявлено, що, починаючи з 2021 року по 2023 рік відбувається значне зменшення кількості осіб із високим рівнем психологічної безпеки з 20 до 1,5 % та зростання кількості респондентів, котрим притаманний низький рівень психологічної захищеності.

3. Визначено, що імпліцитні уявлення загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю залежать від зовнішніх подій, що відбувалися в сучасному світі назагал та нашій країні зокрема, та внутрішніх – суб'єктивного сприйняття їх як загроз. Перше місце у 2021 році за кількістю пережитих загроз посіли комбіновані загрози; у 2022 році – техногенні; у 2023 році – політичні. Статистично значущі відмінності за статтю стосувалися лише природніх і техногенних загроз, зокрема, чоловіки зазначили більше пережитих подій природнього характеру, а жінки – техногенного. Щодо політичних, соціальних і комбінованих загроз – статистичних відмінностей залежно від статі не встановлено.

4. Констатовано наявність динаміки ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців технічного профілю упродовж трьох років, що засвідчує, з одного боку, сталість пріоритетності деяких цінностей, з іншого – зміни їх рейтингових позицій. У п'ятірку пріоритетних термінальних цінностей за 2021 і 2022 роки увійшли: здоров'я, наявність хороших і вірних друзів, любов, активне діяльнісне життя, певненість у собі. У 2023 році до пріоритетності цінностей увійшли свобода і матеріально забезпечене життя. Перше місце у рейтингу інструментальних цінностей у 2021 році посіла «вихованість», у 2022 році – «самоконтроль», у 2023 році – «життєрадісність», що відображає динаміку зміни пріоритетності ціннісних орієнтацій під впливом загроз психологічній безпеці особистості.

5. Доведено наявність трансформаційних процесів мотиваційної сфери досліджуваних осіб, зокрема, у 2021 та 2023 рр. більшою мірою виражені мотивація комфорту, спілкування, загальної активності та соціальної корисності; у 2022 році превалює мотивація підтримки життєзабезпечення, що обумовлено актуалізацією необхідності задоволення базових потреб

особистості у ситуації виживання. Виявлено, що жінки більш спрямовані на життєзабезпечення та загальну активність, а чоловіки – на мотивацію комфорту.

6. У контексті загроз психологічній безпеці фахівці технічного профілю виявляють певні особливості у трансформації своїх життєвих сенсів. Зміна пріоритетів окремих смислових компонентів у внутрішній структурі особистості відбувається динамічно: у 2021 році пріоритетними є цілеспрямованість, цікавість і насиченість життям, свобода вільно приймати рішення відповідно до своїх цілей та уявлень про сенс життя; у 2022 році відбувається зниження показників за такими шкалами, як «цілі життя», «локус контролю Я», «локус контролю життя», що вказує на підвищення відчуття невпевненості майбутніх фахівців технічного профілю у здатності контролювати події власного життя та реалізовувати прийняті рішення, водночас відбувається переосмислення цілей життя; у 2023 році у майбутніх фахівців технічного профілю виявлено зростання джерел життєвого сенсу та загальної осмисленості життя, спрямованість на тимчасову перспективу, порівняно з попереднім роком. Підвищується здатність контролювати своє життя, у зрівнянні з 2022 роком.

Більшість учасників дослідження виявила середній рівень осмисленості життя, але у жінок (дані за 2023 р.) виявлено вищі показники смисложиттєвих орієнтацій, за винятком «локусу контролю Я», де чоловіки проявляли більшу впевненість у контролі над власним життям та реалізації рішень.

7. З'ясовано психологічні кореляти складових особистості майбутніх фахівців технічного профілю під впливом загроз психологічній безпеці. Зокрема, у структурі мотивів з'ясовано, що: природні загрози впливають на почуття комфорту і «загальножиттєвий» мотиваційний профіль, техногенні – на підвищення значущості життєзабезпечення, спілкування, загальну активність; політичні та соціальні – на найбільшу кількість структурних компонентів мотивації – життєзабезпечення, спілкування, загальну і творчу активність, соціальну корисність та формування «робочого» мотиваційного

профілю; комбіновані загрози мають найбільший вплив на формування «загальножиттєвого» мотиваційного профілю. Психологічні кореляти особистісних сенсів майбутніх фахівців технічного профілю мають наступні особливості: політичні та соціальні загрози впливають на майже всі компоненти смисложиттєвих орієнтацій, виключення полягає у відсутності впливу політичних загроз на локус контролю життя, тобто здатність особистості контролювати своє життя. Природні та комбіновані загрози мають негативні кореляційні зв'язки з усіма структурними компонентами смисложиттєвих орієнтацій.

8. Встановлено домінування впливу соціальних, політичних, техногенних і природніх загроз на показник низького та середнього рівнів індексу психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю.

РОЗДІЛ 3.

КОНЦЕПЦІЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ КАТЕГОРИЗАЦІЇ ЗАГРОЗ ПСИХОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Інструментальна реєстрація рівнів загроз психологічній безпеці особистості

Вирішення четвертого завдання дослідження передбачало розробку та обґрунтування програми об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості. При вирішенні цієї задачі ми виходили з того, що різні типи загроз по-різному впливають на особистість. Це було доведено в емпіричній частині дослідження. Проте нас цікавив вихід на можливість об'єктивної оцінки ступеня значущості загрози для конкретного випробуваного.

Одним із об'єктивних методів вивчення впливу загроз на психологічну безпеку особистості, що має науково-технічне обґрунтування і сприяє дослідженню психічних станів, є апаратний метод [165]. За останні десятиліття було запроваджено багато сучасних технологій для пізнання та розуміння впливу загроз на людину. Використовувались наукові прийоми: вимірювання стресу в голосі; термографії (дистанційного визначення температури поверхні шкіри людини при небезпеках); динамічної зміни діаметру зіниці ока людини при наданні спотвореної інформації; психосемантичного аналізатора прогнозування поведінки людини; інструментальної детекції брехні за процедурою поліграфного тестування, що знайшли своє практичне застосування у різних сферах діяльності людини [158]. Результати теоретичних і практичних розробок було покладено в основу аналізу голосу при стані хвилювання, при конфліктах, у критичних ситуаціях, наданні неправдивої інформації [166]. У сучасних тепловізорах, що визначають збудження, використовується технологія для оцінки зміни кровопостачання окремих ділянок поверхні обличчя і, перш за все, в області очей [179].

Останні роки набуває популярності прилад «EyeDetect» – сучасний «детектор брехні» зі штучним інтелектом, алгоритм якого автоматично оцінює до 100 параметрів, пов'язаних із процесом приховування інформації [177].

Також розроблена комплексна система (комп'ютерний психосемантичний аналізатор (КПСА) або «MindReader»), що вирішує складності різних рівнів, пов'язані з надійністю та передбачуваністю діяльності людини, визначення її справжніх мотивів, прогнозування поведінки та оцінки ставлення до будь-яких явищ або персон. Комп'ютерний психосемантичний аналізатор ґрунтується на методі психозондування – способі фіксації цифрових стимулів на екрані монітору і натисканням спеціальної «кнопки» [178].

Але найвідомішим апаратним методом, що досліджує вплив психологічних загроз на людину, є поліграф [83; 175]. За останні 102 роки поліграф набув великої популярності та продемонстрував свою ефективність застосування у понад ніж 80 державах світу.

Поліграф не є приладом, що безпосередньо визначає «правдиві» або «неправдиві» відповіді, поліграф – це лише технічний прилад, засіб, який у комплексі інших засобів застосовується при спілкуванні, де головними є особистість, котру перевіряють, та особистість, котра перевіряє. За одним із визначень поліграф (грец. poly – багато і graphos – писати) – це діагностичний прилад, який застосовують під час проведення психофізіологічного виявлення обману, що може одночасно контролювати, реєструвати та вимірювати, щонайменше, дихальну, електрошкірну та серцево-судинну активність у відповідь на аудіальні або візуальні стимули [193].

В поліграфному тестуванні показники психологічних загроз реєструються давачами, які через дроти передають лічену активну інформацію у блок введення даних (БВД), а далі за рахунок перетворення аналогових сигналів у цифрові відображаються на екранах монітору. У дослідженні на поліграфі показники психологічних загроз фіксуються давачами: грудного (верхнього) дихання, діафрагмального (нижнього) дихання, ФПГ

(фотоплетизмографу), ЕДА (електродермальної активності шкіри), манжетою (артеріального тиску та пульсу).

Одним із важливих об'єктивних показників, що фіксує вплив загроз на психологічну безпеку особистості під час поліграфологічної оцінки достовірності, вважають давач електродермальної активності шкіри (ЕДА). ЕДА – це загальний термін, що відноситься до електричних явищ, пов'язаних зі шкірою. ЕДА може бути записано за допомогою екзосоматичних або ендосоматичних засобів. Екзосоматика свідчить, що електричне джерело відбувається поза тілом, тоді як ендосоматика свідчить, що використання електричного потенціалу відбувається усередині тіла (шкірний потенціал). Екзосоматичний запис використовувався частіше [180].

ЕДА характеризується як: 1) РіПШ (SPL) – рівень *потенціалу шкіри* (skin potential level), тобто тонічна активність шкіри, 2) РеПШ (SPR) – реакція потенціалу шкіри (skin potential response), тобто фазична активність шкіри, 3) СРеПШ (SSPR) – спонтанна реакція потенціалу шкіри (spontaneous skin potential response), 4) РіОШ (SRL) – рівень *опору шкіри* (skin resistance level), 5) РеОШ (SRR) – реакція опору шкіри (skin resistance response), 6) СРеОШ (SSRR) – спонтанна реакція опору шкіри (spontaneous skin resistance response), 7) РіПрШ (SCL) – рівень *провідності шкіри* (skin conductance level), 8) РеПрШ (SCR) – реакція провідності шкіри (skin conductance response), 9) СРПрШ (SSCR) – спонтанна реакція провідності шкіри (spontaneous skin conductance response) [182].

ЕДА, як правило, вимірюється через потові залози, що заповнюються залежно від активності симпатичної нервової системи, пов'язаної з когнітивним та емоційним збудженням. Симпатичне збудження пов'язане з афективною та когнітивною діяльністю [181]. ЕДА може вимірюватися і записана з використанням схеми з постійним струмом або постійною напругою. Ланцюг постійного струму включає в себе застосування до шкіри фіксованої кількості електричного струму. Зміни в ЕДА призведуть до вимірюваних і реєстрованих змін напруги в ланцюзі. Навпаки, ланцюг

постійної напруги включає додавання постійної напруги до шкіри, для якого зміни в EDA призведуть до вимірюваних і реєстрованих змін струму [181].

В. Буссейн, Г. Гофманн зафіксували відсутність відмінностей у чутливості вимірів EDA при прямому порівнянні схем та обох одиниць виміру [181]. Д. Кірхер, Д. Раскін не виявили відмінностей у коефіцієнтах ефективності при порівнянні одиниць вимірювання опору та провідності, що були зібрані з використанням ланцюга постійної напруги [184]. На практиці це означає, що незалежно від типу схеми EDA може вимірюватися в одиницях опору (кОм) або провідності (S), оскільки між цими двома значеннями існує математична залежність. Поліграфічні системи традиційно відображають одиниці опору [187].

У поліграфічних дослідженнях нормальний діапазон опору шкіри людини становить від 50 до 500 кОм. Передбачається, що показники EDA, які знаходяться в межах нормального діапазону, добре представлені в опублікованих доступних дослідженнях і нормативних даних [186]. Зміни в EDA можна розглядати як зміни кількості потових залоз ендокринної системи, що стають гідратованими або наповнюються рідиною при підготовці до можливого виділення рідини на поверхню шкіри [187]. Існує різниця між EDA та потенціалом шкіри. Під EDA розуміється вимірювання напруги між двома електродами, коли подається зовнішній струм [194]. Потенціал шкіри є ендосоматичним виміром, що відноситься до електричних сигналів. Це не схоже на EDA – екзосоматичне вимірювання, що йде шляхом подання електричного струму на шкіру від зовнішнього джерела. Потенціал шкіри вимірюється через зміни електричної напруги, що отримується від електродів, прикріплених до шкіри. Як і EDA, потенціал шкіри варіює залежно від емоційного та когнітивного стану досліджуваного. Саме потенціал шкіри більш використовують при виявленні обману, він описаний як корелюючий з EDA [196].

Іноді у процесі поліграфічного тестування виникають перешкоди із проблемними даними EDA. Так, у різних досліджуваних спостерігаються

великі відмінності, у тому числі у тих, хто має великі дані ЕДА. У випадках, коли дані ЕДА інтерпретуються так, що електродермальні реакції можуть відрізнитися від електродермальних рівнів, коли дані ЕДА знаходяться в межах нормального діапазону і коли електродермальні реакції тимчасово пов'язані з тестовими стимулами, то немає відомих проблем або проблем, пов'язаних з інтерпретацією записаних поліграфом даних. У випадках, коли електродермальні реакції не можна відрізнити від електродермальних рівнів, коли електродермальні реакції не пов'язані в часі з тестовими стимулами або коли дані не знаходяться в межах нормального діапазону, то необхідна обережність при інтерпретації записаних даних ЕДА. Спроба інтерпретувати записані дані поліграфа, коли дані ЕДА не можуть використовуватись або бути інтерпретованими, частково є практичним питанням [195].

Для встановлення цього був використаний поліграф, який дає змогу диференціювати значущість загроз залежно від типу сприйняття небезпек конкретним досліджуваним, а саме: 1) прилад дає можливість зареєструвати ставлення до того чи іншого явища як до небезпеки; 2) прилад дає змогу з'ясувати рівні зареєстрованих показників значущості цього явища для конкретної особистості як стан психологічної загрози. Для з'ясування визначених питань пропонується новий підхід, а саме: графічний аналіз тестограм електродермальної активності шкіри ГАТРеда. У психофізіологічних дослідженнях на поліграфі прилад постійно записує зміни у цифровому вигляді показники давачів, що пов'язані з реакціями людського організму на подразники [197]. Застосовуючи на будь-якій моделі поліграфа класичні методи і методики опитування інструментальної детекції брехні, а саме: вербальних відповідей респондента, за алгоритмом тестування, поліграфолог постійно і візуально контролює зареєстровані реакції досліджуваного.

Для опитування використовуються методи апаратного та експертного порівняння і бального підрахунку виявлених психофізіологічних реакцій людини із застосуванням методик: 1) Control question technique – методики з

використанням контрольних питань (МКП); 2) Concealed information technique – методики виявлення прихованої інформації (МВПІ) [189].

Завдання методики МКП полягає у з'ясуванні того, чи робила людина певну дію, чи ні. Для вирішення цього питання використовують загальні ознаки встановлюваної події, що формуються з аналізу великої кількості подібних подій. Це деталі не конкретної, а будь-якої подібної події [198].

Базовий логічний принцип методики МКВ полягає в тому, що:

- причетні до встановлюваної події випробувані під час тестування на поліграфі більше стурбовані значущими питаннями і тому при відповідях на них дають більш виражені реакції, ніж на контрольні питання. Відмінність у реакціях між значущими та контрольними питаннями дає змогу зробити висновок про причетність чи непричетність людини до встановлюваної події. Для цього використовуються експертний підрахунок за «3-х», «5-ти» або «7-ми» бальною системою.

- непричетні до встановлюваної події випробувані під час тестування на поліграфі більше стурбовані контрольними питаннями, оскільки вони беруться з реального досвіду людини і тому при відповідях на них респонденти дають більш виражені реакції, ніж значущі [210].

Формат подібних тестів іноді називають «прямим», оскільки за своєю складовою вони за допомогою значущих, контрольних і нейтральних питань «напрямую» запитують людину про скоєну (або нескоєну) нею дію [199].

Завдання методики (МВПІ) – визначити, чи знає випробуваний деталі тієї події або дій, що можуть бути відомі лише певному колу людей. Для вирішення цього питання використовують певні ознаки конкретної встановлюваної події, які може знати тільки безпосередньо залучена в цю подію особа [202].

Базовий логічний принцип методики МВПІ полягає в тому, що:

- причетні до події випробувані дадуть більш значущі реакції на справжні ознаки події, аніж на помилкові або вигадані.

- непричетні дадуть однакові реакції на всі питання, які їм рівноцінно нейтральні або байдужі.

Всі тести за цією методикою не використовують прийоми, що мають обвинувачувальний характер, при тестуванні до обізнаності ознаки, що перевіряється, підбирається низка якомога більш однорідних (гомогенних) стимулів. Експертний підрахунок виконується за принципом «ранжування» отриманих реакцій [205].

Кожен зі світових виробників поліграфів сконструював прилад таким чином, що технічно він постійно реєструє (за допомогою давача) зміни психічного стану людини через зміну електродермальної активності шкіри ЕДА і, як правило, надає інформацію у цифровому вигляді на екран комп'ютерного монітора. Дослідження на поліграфі зміни психічного стану ще не вивчено повністю і тому щоразу підштовхує теоретиків і практикуючих поліграфологів до нових ідей, гіпотез, розробки оригінальних підходів до пізнання феномену психіки [113].

За наявності у зовнішньому середовищі різних небезпек (загроз) виникають і різного роду відмінні реакції людського організму, що зароджуються, протікають і згасають у супроводі різноманітних емоцій, пов'язаних із психічним станом досліджуваного.

Важливу роль при визначенні психічного стану людини на поліграфі відіграє психомовний зв'язок, а саме: відповіді на різноманітні питання тестового дослідження. Визначаючи психічний стан (ПС) досліджуваного через відповіді, можна припустити наступну залежність: $ПС = F(\Delta t) * [r; R; \Delta \text{пмп}]$, де ПС – обумовлюється спрямованістю, відношенням досліджуваного до події (або дії) і психомовним потенціалом при відповідях (так або ні). $F(\Delta t)$ – тривалість психічного стану; r – подразник; R – реакція; $\Delta \text{пмп}$ – психомовний потенціал, показник психічного потенціалу, що при відповідях «так» або «ні» змінює психічний стан досліджуваного з моменту початку впливу (ϕ_1) і до кінця закінчення впливу (ϕ_n) зовнішнього подразника [113]. У випадках поліграфного опитування, якщо ЕДА досліджуваного [(ϕ_1)]

(ϕ_2) (ϕ_3) (ϕ_n)] при відповідях на питання зростає (\uparrow), то $\Delta\text{пмп}$ – психомовний потенціал – має позитивний знак «+». А, якщо у випадках поліграфного опитування ЕДА досліджуваного [(ϕ_1) (ϕ_2) (ϕ_3) (ϕ_n)] при відповідях на питання спадають (\downarrow), то $\Delta\text{пмп}$ – психомовний потенціал – має негативний знак «-». Відомо, що існує взаємозв'язок психічного стану досліджуваного з психологічною загрозою при небезпеках [113].

При опитуванні на поліграфі психологічною небезпекою для будь якого досліджуваного є запитання у вигляді тесту. У випадках, коли досліджуваний на значущі тестові запитання надає брехливі / неправдиві відповіді, його психічний стан зазнає значних психічних змін і буде представляти для нього психологічну загрозу. Коли ж досліджуваний надає правдиві /відверті відповіді на значущі тестові запитання, його психічний стан буде знаходитись у безпеці й не буде являти собою психологічну загрозу. А у випадках, коли значущі тестові запитання взагалі не стосуються досліджуваного, його психічний стан може знаходитись у лояльно-пасивному стані.

Співвідношення психологічних небезпек у вигляді тестових запитань і психологічних загроз у вигляді відповідей – є основою графічного аналізу тестограм електродермальної активності шкіри (ГАТРеда) для подальшого аналізу і визначення психічного стану досліджуваного.

У реальних дослідженнях поліграфолог використовує основні правила підрахунку, а саме [203, 204]:

1. Комп'ютерне (автоматичне) обчислювання на підставі програмного забезпечення приладу поліграф.
2. Експертний ручний підрахунок із використанням спеціальної математичної бальної техніки, вибраної самим поліграфологом.

В узагальненому аналізі, в багатьох випадках у порівнянні отриманих результатів підрахунків комп'ютерний (автоматичний) висновок не завжди збігається з висновком, зробленим поліграфологом. Двозначність отриманих результатів психофізіологічного дослідження на поліграфі зумовлюється різними як об'єктивними, так і суб'єктивними ознаками. Такі не поодинокі

випадки часто ускладнюють можливість зробити обґрунтований та остаточний висновок щодо досліджуваної особи, чи були її відповіді на значущі запитання брехливими і невідвертими, чи вона відповідала правдиво і відверто [113].

Саме для того, щоб уникнути помилкового висновку або мінімізувати таку можливість, і пропонується, як додатковий аналіз, новий підхід і методика підрахунку показників давача електродермальної активності шкіри ЕДА поліграфного тестування, а саме – графіко-цифровий та візуальний аналіз тестограм (ГАТРеда).

Комп'ютерні поліграфи за своїми конструктивними характеристиками здатні постійно відображати психічний стан досліджуваного. Зафіксовані в технічній зоні / вікні значення (ЕДА) «Серед:»; «Мін:»; «Макс:», виражені фізичною величиною – опір (R) (кОм), є первинною інформацією для побудови графіків та подальшого аналізу зміни психічного стану досліджуваного на всіх етапах опитування з використанням поліграфа.

Із практичного досвіду автору методики ГАТРеда «польових» поліграфних тестувань (О. Рибальченко) за зареєстрованими узагальненими цифровими показниками ЕДА вдалося з'ясувати можливість визначення психічного стану досліджуваного (табл.3.2.) [113].

В опитуванні з використанням поліграфу зі зменшенням або збільшенням цифрових показників ЕДА відбувається зміна психічного стану досліджуваного (рис. 3.1.).

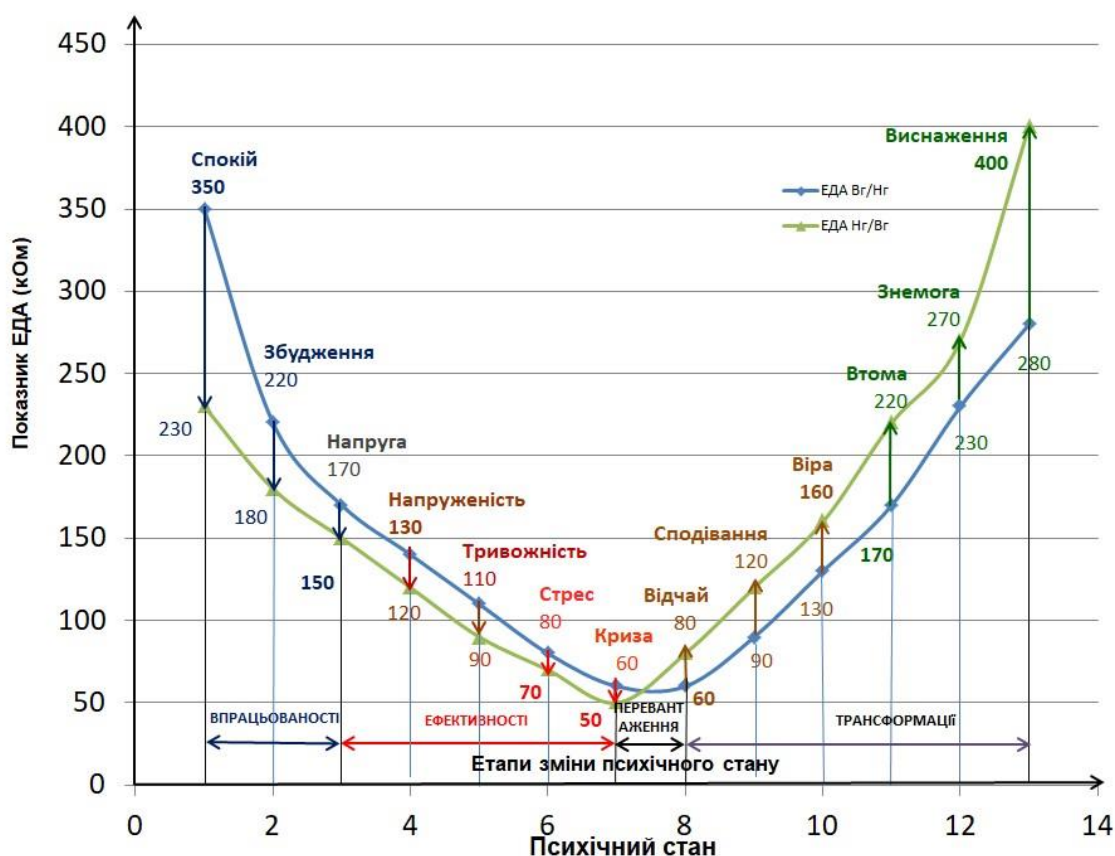

Рис. 3.1. Зміна психічного стану досліджуваного з ОВП

Етап «впрацьованості» – це початковий етап тестування людини на поліграфі, що складається із двох етапів і пролягає у межах станів «від спокою до збудження» і від «збудження до напруги». Етап «впрацьованості» дає змогу визначити первинні психічні стани досліджуваного і надалі контролювати їх зміну в процесі всього тестування.

Етап «ефективності» – це етап тестування людини, що складається з чотирьох етапів і пролягає у межах станів: «від напруги до напруженості», «від напруженості до тривожності», «від тривожності до стресу» і «від стресу до кризи». Застосовуючи методику ГАТРеда для визначення психічних станів досліджуваного при брехливих відповідях на значущі питання в тестах, зміна цифрових показників ЕДА частіше за все відбувається на етапах «від тривожності до стресу» і «від стресу до кризи» [113].

Етап «перевантаження» – це етап тестування на поліграфі, на якому у досліджуваного після брехливих або неправдивих відповідей на значущі

тестові питання, ймовірно, виникає відчуття полегшення від того, що психічні стани стресу і кризи пройшли.

Етап *«трансформації»* – складається із п'яти етапів і пролягає в межах станів: «від відчаю до сподівання», «від сподівання до віри», «від віри до втоми», «від втоми до знемоги» і «від знемоги до виснаження». На етапі трансформації починає з'являтися нове цілепокладання досліджуваного після пережитих психологічних небезпек і пов'язаних із ними загроз. Психічні стани досліджуваного можуть характеризуватися наступним: зневірою у своїх силах, відсутністю можливості задовольнити свою потребу, очікуванням для себе певного благополуччя, виснаженням своєї психічної активності, безсиллям після спротиву, слабкістю тощо. З'ясовано, що у процесі поліграфного опитування чим більш значущими є питання та пов'язані з ними відповіді досліджуваного («так» чи «ні»), тим більш відмінніші є узагальнені цифрові дані ЕДА, що визначають рівні психологічних загроз.

Об'єктивні цифрові показники ЕДА на етапах зміни психічних станів досліджуваного відповідають наступним рівням психологічних загроз: «високий», «середній», «низький» (табл. 3.2.).

«Високий» рівень психологічних загроз відповідає захисно-оборонним реакціям (ЗОР) досліджуваного і характеризуються наступними психічними станами: напруженість, тривожність, стрес, криза. Захист – це реакція стримування високого рівня психологічних загроз, а оборона – це реакція протистояння високому рівню психологічних загроз. Захисно-оборонні реакції при високому рівні психологічних загроз, цифрові показники ЕДА відповідні дискомфорту людини.

Таблиця 3.2.

Рівні психологічних загроз особистості

Психологічна безпека	Високий рівень (Наявних) психологічних загроз				
	Ознаки	Реакція	Узагальнені показники ЕДА (кОм)	Психічний стан	Узагальнені показники фокусу реакції (ФР)
	Пряма	Захисно-оборонна (ЗОР)	60 - 50	Криза	1-3
			80 - 70	Стрес	
	Виникаюча		110 - 90	Тривожність	4-6
			130 - 120	Напруженість	7-9
	Середній рівень (Вірогідних) психологічних загроз				
	Ознаки	Реакція	Узагальнені показники ЕДА (кОм)	Психічний стан	Узагальнені показники фокусу реакції (ФР)
	Ймовірна	Безпечно-переважна (БПР)	170 - 140	Напруга	10-12
			220 - 180	Збудження	13-15
	Потенційна		350 - 230	Спокій	16-18
	Низький рівень (Маловірогідних) психологічних загроз				
	Ознаки	Реакція	Узагальнені показники ЕДА (кОм)	Психічний стан	Узагальнені показники фокусу реакції (ФР)
	Немає	Лояльно-пасивна (ЛПР)	60 - 80	Відчай	19-25
			90 - 120	Сподівання	
			130 - 160	Віра	
Відсутній	170 - 220		Втома	26-30 більше	
	230 - 270		Знемога		
	280 - 400		Виснаження		

«Середній» рівень психологічних загроз відповідає безпечно-переважним реакціям (БПР) досліджуваного і характеризуються наступними психічними станами: спокій, збудження, напруга. Безпечно-переважні реакції при середньому рівні психологічних загроз, цифрові показники ЕДА відповідні комфорту людини.

«Низький» рівень психологічних загроз відповідає лояльно-пасивним реакціям (ЛПР) досліджуваного і характеризуються наступними психічними станами: відчай, сподівання, віра, втома, знемога, виснаження. Лояльно-пасивні реакції при низькому рівні психологічних загроз, цифрові показники ЕДА відповідні байдужості людини.

«Фокус реакції» (ФР) тесту – це цифровий показник ЕДА, який характеризує психічний стан досліджуваного при відповідях на питання в кожному тесті. Ми з'ясували, якщо в поліграфному опитуванні цифрова величина ФР мала, то психічний стан людини – збуджений, якщо цифрова величина ФР велика – спокійний.

3.2. Розробка та обґрунтування авторської програми об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості

Розробка програми об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці ґрунтувалася на аналізі зафіксованих реакцій показників давача електродермальної активності шкіри ЕДА. Графічний аналіз тестограм електродермальної активності (ГАТРеда) дає можливість визначити психічний стан людини.

Метод ГАТРеда як допоміжна графіко-цифрова інформація, в комплексі з іншими класичними методами поліграфних тестувань, характеризує зміни психічного стану і визначає рівень психологічних загроз особистості.

Психічний стан досліджуваного при опитуванні на поліграфі, залежно від поставлених (нейтральних, контрольних, релевантних та інших) питань, змінюється. Зміна цифрових показників давача ЕДА приладу поліграф і дала поштовх для початку дослідів щодо зміни психічного стану людини через емоційну складову психіки та впровадження аналізу графіко-цифрового методу. В психофізіологічних дослідженнях використовуються стандартні методики, що мають свою валідність.

Застосування методики аналізу графіко-цифрової та візуально-аналітичної інформації у комплексі з класичними методиками суттєво підвищило ймовірність загального висновку поліграфного дослідження.

Програма об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості представлена у вигляді тестограм:

1) загальним графіком ГАТРеда – зміни цифрових показників давача електродермальної активності шкіри (ЕДА) тестогам поліграфного опитування (тестування) (рис. 3.2.);

2) окремим графіком ГАТРеда – зміни цифрових показників давача електродермальної активності шкіри (ЕДА) тестогам на початку та наприкінці поліграфного опитування (тестування);

3) окремим графіком ГАТРеда – динаміки цифрових показників давача електродермальної активності шкіри (ЕДА) тестогам загального опитування (тестування);

4) окремим графіком ГАТРеда – зміни цифрових показників фокусу реакції (ФР) давача електродермальної активності шкіри (ЕДА) тестогам у кожному окремому опитуванні (тестуванні).

Розроблена програма об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості, в першу чергу, розрахована на практикуючих поліграфологів, проте вона також може упроваджуватись при психодіагностиці різної спрямованості й може претендувати на першоджерельну інформацію для подальших поглиблених наукових досліджень давача електродермальної активності шкіри (ЕДА), інших компонентів психічних загроз.

Графічний аналіз ГАТРеда цифрових показників давача ЕДА – це графіко-цифрова і візуально-аналітична, орієнтовна та додаткова інформація, що містить у собі три графіки, кожен з яких окремо характеризує зміну цифрових показників давача ЕДА тестогам для визначення психічного стану людини як на певних етапах опитування з використанням поліграфа, так і процедури тестування на поліграфі в цілому. Отримані результати за трьома окремими графіками зі змінними цифровими показниками давача ЕДА дають можливість порівняти записані поліграми при опитуванні і ретельно проаналізувати побудовані тестограми для подальшого визначення психічного стану людини [113].

Загальний графік ГАТРеда, зміни цифрових показників давача ЕДА тестограм у поліграфному опитуванні (тестуванні) для визначення психічного стану людини має наступний вигляд (рис. 3.2.):

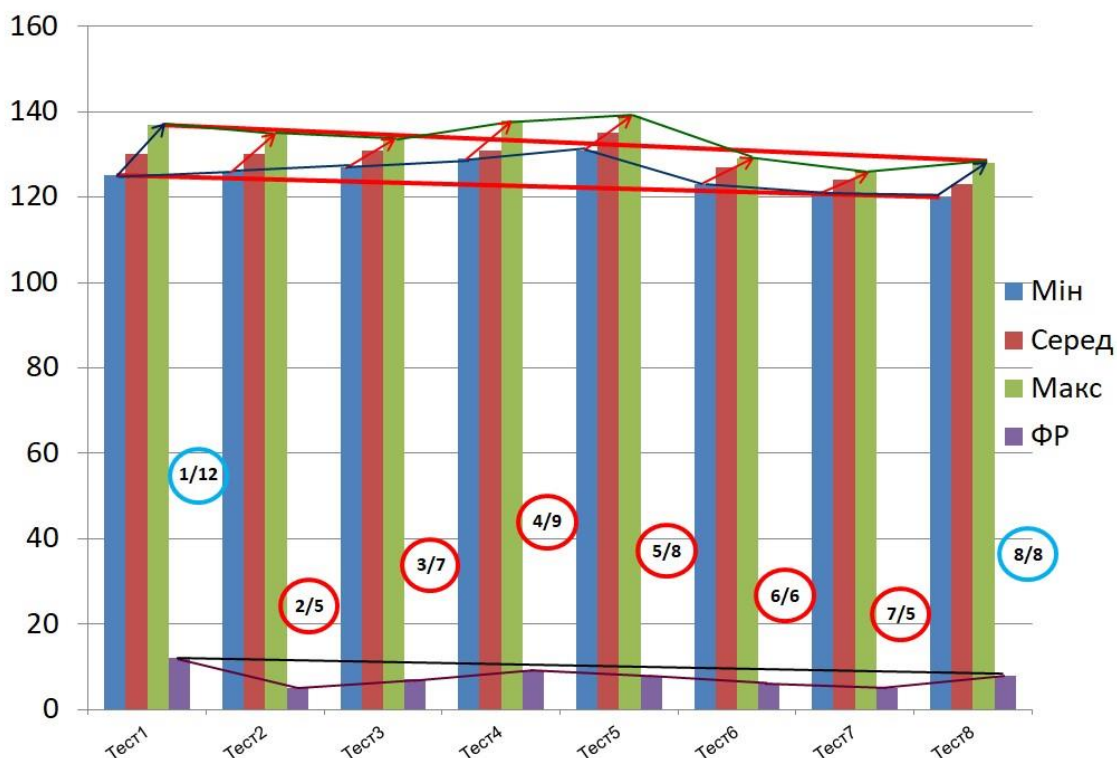

Рис. 3.2. Загальний графік ГАТРеда зміни цифрових показників давача ЕДА тестограм для визначення психічного стану людини при ОВП

На рис. 3.2. представлені наступні практичні тести. Тест 1 – для визначення психічного стану людини на початку тестування. Тест 2 – для визначення психічного стану людини щодо мети тестування. Тест 3 – для визначення психічного стану людини щодо пережитих «природніх» загроз. Тест 4 – для визначення психічного стану людини щодо пережитих «техногенних» загроз. Тест 5 – для визначення психічного стану людини щодо пережитих «політичних» загроз. Тест 6 – для визначення психічного стану людини щодо пережитих «соціальних» загроз. Тест 7 – для визначення психічного стану людини щодо пережитих «комбінованих» загроз. Тест 8 – для визначення психічного стану людини наприкінці тестування (Додаток А-2).

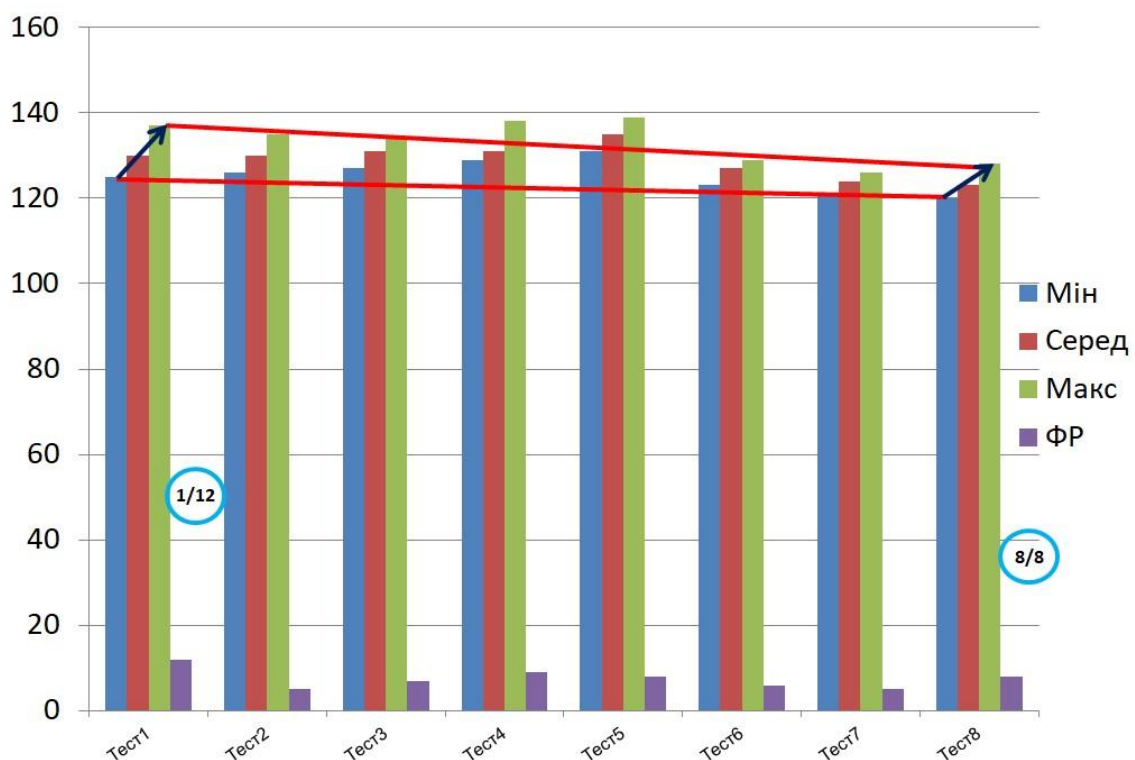

Рис. 3.3. Графік ГАТРеда зміни цифрових показників давача електродермальної активності шкіри (ЕДА) тестогам на початку та наприкінці поліграфного опитування (тестування)

Як зображено на рис. 3.3., для того, щоб з'ясувати, чи відбулася зміна психічного стану людини на початку (Т1) та наприкінці тестування (Т8), використовується авторський тест «ГАТР», який складається з питань поліграфолога, на які досліджуваній самостійно відповідає («так» або «ні»). До складу тесту входять питання, що визначають психічний стан людини, а саме: спокій, збудження, напругу, напруженість, тривожність, стрес, кризу, відчай, сподівання, віру, втому, знемогу, виснаження. Після проведення усієї процедури обстеження, з орієнтацією на рівні психологічних загроз (табл. 3.2.), порівнюються усні відповіді з цифровими показниками ЕДА тестогам, що відображають психічний стан людини, вираховується ЕПтг – електродермальний показник тестогам за формулою:

$$\text{ЕПтг} = \Delta \text{Ктг} [(\text{ФРтгN}) - (\text{ФРтг1})]$$
 де ФРтгN і ФРтг1 – це фокус реакції показників тестогам кінцевого і початкового тестів при опитуванні, де

ЕПтг – це цифрова величина, що характеризує зміну електродермального показника тестограми на початку і наприкінці усього тестування.

ЕПтг розраховується як різниця фокусів реакції та може бути як додатним (+), так і від’ємним (-), а також мати свою графічну спрямованість.

$\Delta K_{тг} = \left[\frac{\sum \Phi P_{тгп}}{N_{тг}} \right]$ де $\Delta K_{тг}$ – це коефіцієнт посилення тестограми; $\sum \Phi P_{тгп}$ – сума всіх фокусів реакції тестограм; $N_{тг}$ – кількість проведених тестувань.

Наступним кроком є розрахунок фокусу реакції (ФР) тестограми кожного окремого тесту за формулою:

$\Phi P_{тгп} = R_{maxп} - R_{minп}$, де $\Phi P_{тгп}$ – це різниця між максимальним і мінімальним цифровим показником давача ЕДА тестограми, яка визначається фізичною величиною – опором R (кОм) тесту.

Як правило, у процесі поетапного тестування на поліграфі експерт застосовує заздалегідь підготовлені питання. З огляду на те, правдиво чи брехливо відповідала людина на питання, цифрові показники давача ЕДА, що фіксує прилад, постійно і динамічно будуть змінюватися. Динаміка цифрових показників давача ЕДА пов’язана з тим, як людина сприймає питання, як реагує у відповідях на них, чи є в пам’яті «сліди» дій, чи пов’язані вони з ризиками і негативними наслідками для випробуваного.

Динаміка цифрових показників давача ЕДА тестограм – це головна графіко-цифрова інформація щодо визначення психічного стану людини загального опитування (тестування).

Графік ГАТРеда динаміки цифрових показників давача ЕДА тестограм може бути спрямованим: догори, донизу або бути майже незмінним (прямим) – як на рис. 3.4.:

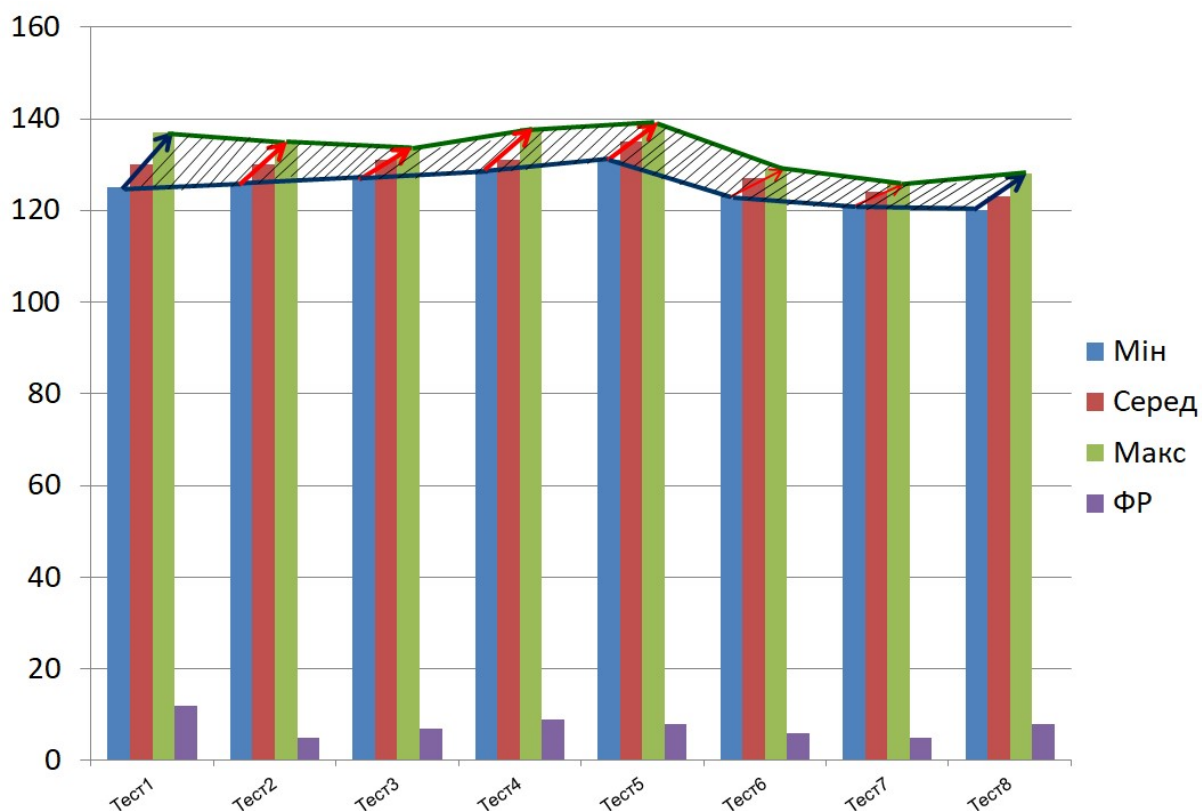

Рис. 3.4. Графік ГАТРеда динаміки цифрових показників давача електродермальної активності шкіри (ЕДА) тестограм загального опитування (тестування)

Динаміка цифрових показників давача ЕДА тестограм, визначення психічного стану людини загального опитування (тестування) відслідковується і вираховується наступним чином:

$ЕДА_{тгД} = (1ЕДА_{тг}) - (2ЕДА_{тг}) - (3ЕДА_{тг}) - (nЕДА_{тг})$, де $ЕДА_{тгД}$ – загальний цифровий показник давача ЕДА тестограм для визначення психічного стану людини всього тестування;

$1ЕДА_{тг} = \Delta K_{тг} \Phi P_{тг1}$ як цифровий показник давача ЕДА тестограми для визначення психічного стану людини тільки в одному конкретному тесті $|1 - n|$.

Наступний, третій окремих графік ГАТРеда характеризує зміну цифрових показників фокусу реакцій (ФР) давача ЕДА тестограм для визначення психічного стану людини при відповідях на питання при кожному конкретному тестуванні (рис. 3.5.):

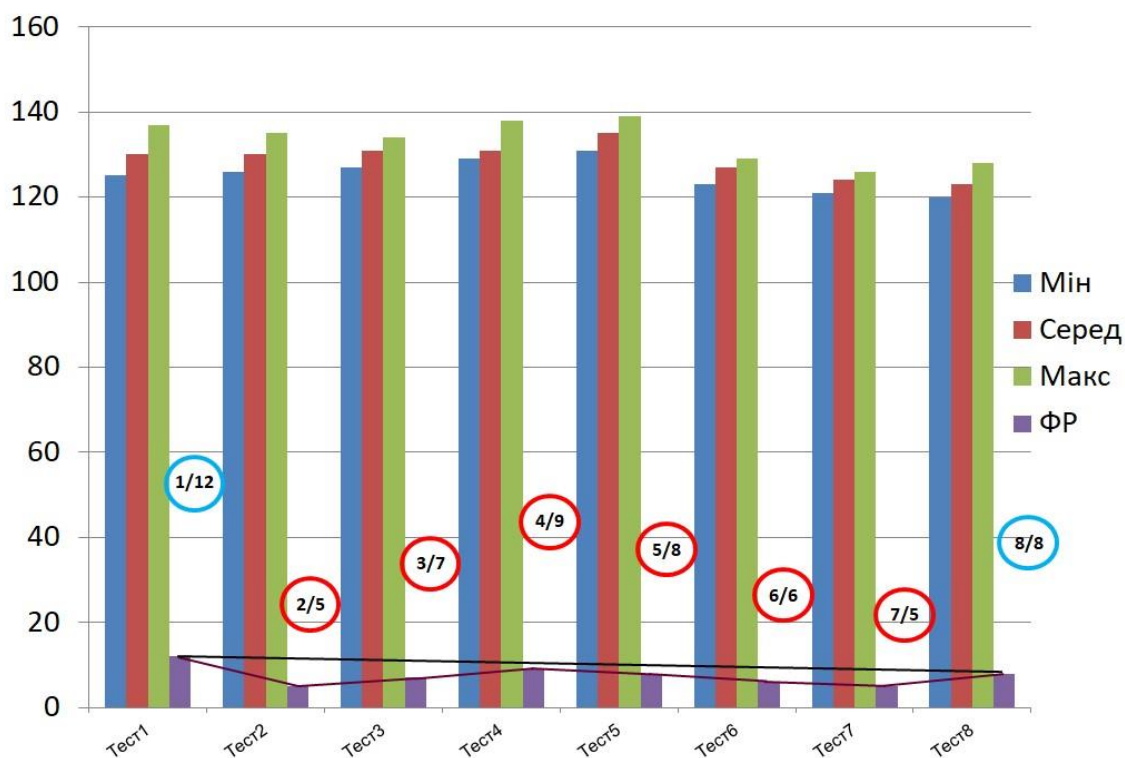

Рис. 3.5. Графік ГАТРеда зміни цифрових показників фокусу реакції (ФР) давача електродермальної активності шкіри (ЕДА) тестограм у кожному окремому опитуванні (тестуванні)

Для аналізу змін цифрових показників фокусу реакції (ФР) давача ЕДА тестограм, визначення психічного стану людини протягом ОВП використовується формула: $N_{ФРтг} = \Delta K_{тг} * ФР_{тгп}$. Загальний цифровий показник зміни фокусу реакції $N_{ФРтг}$ розраховується з урахуванням показника фокусу реакції $ФР_{тгп}$ кожного конкретного теста, помноженого на коефіцієнт $\Delta K_{тг}$. Роль коефіцієнта $\Delta K_{тг}$ полягає у мінімізації ризику виникнення похибки у цифровому вигляді при математичному підрахунку ЕДА для визначення психічного стану людини у кожному окремому тесті. Отримані показники ЕДА дають можливість експерту зробити загальне математичне обчислення і побудувати окремі графіки для візуального аналізу поліграфного дослідження.

Експериментально було встановлено: якщо певні показники, що засвідчують зміну психічного стану випробуваного при відповідях на

запитання у цифровому вигляді збільшуються, то на поліграмі будуть зареєстровані реакції зі зменшеною амплітудою електродермальної активності (ЕДА), на тестогамі ГАТРеда значення фокусу реакції (ФР) буде великим (імовірність відсутності психологічних небезпек і загроз).

Експериментально встановлено, що якщо певні показники психічного стану людини при відповідях на запитання у цифровому вигляді зменшуються, то на поліграмі будуть зареєстровані реакції зі збільшеною амплітудою електродермальної активності (ЕДА), на тестогамі ГАТРеда значення фокусу реакції буде малим (імовірність виникнення психічних небезпек і загроз), що підтверджує висновки, зроблені іншими авторами (Дж.Харріс, А. Хорнер, Д. Маккуоррі) [176].

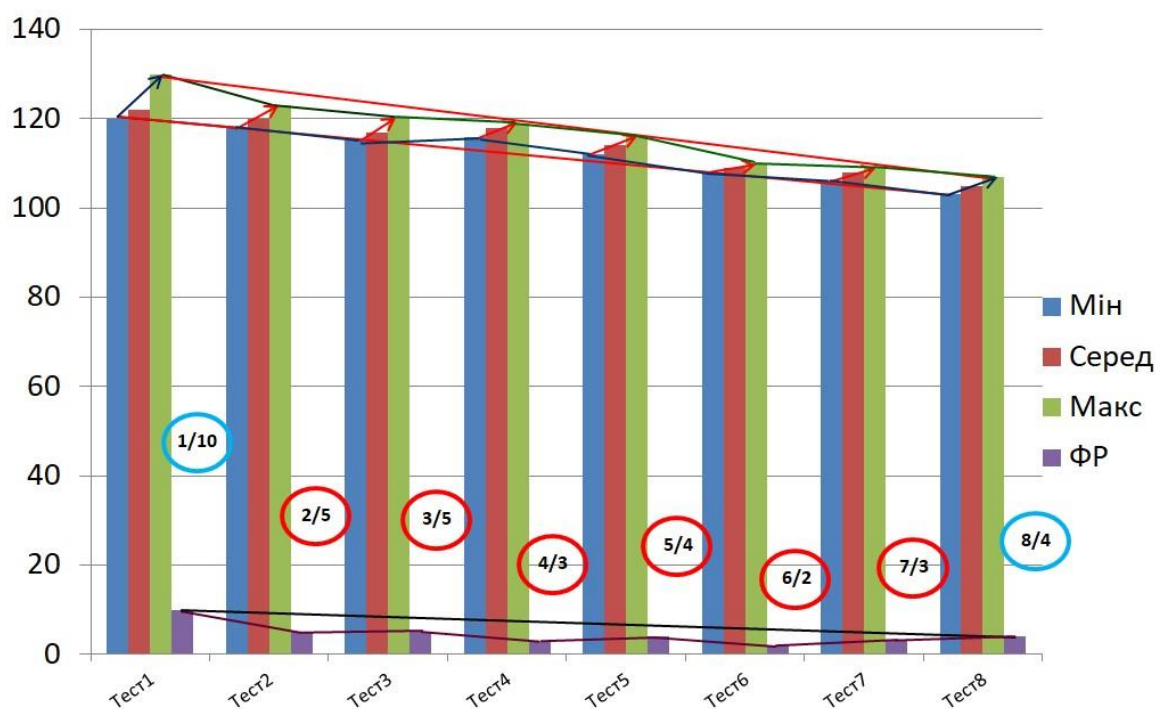

Рис. 3.6. Графік із напрямком донизу з «від'ємним» значенням ФР при активній зміні ЕДА та відповідях суб'єктивного побоювання випробуваним (А)

З'ясовано, що якщо психічний стан випробуваного (А) спочатку та наприкінці поліграфного тестування графічно спрямований донизу з від'ємним знаком різниці фокусу реакції (ФР), то зміна електродермальної

активності (ЕДА) була «активною», а відповіді, вірогідно, мали суб'єктивно значуще побоювання щодо досліджуваних питань.

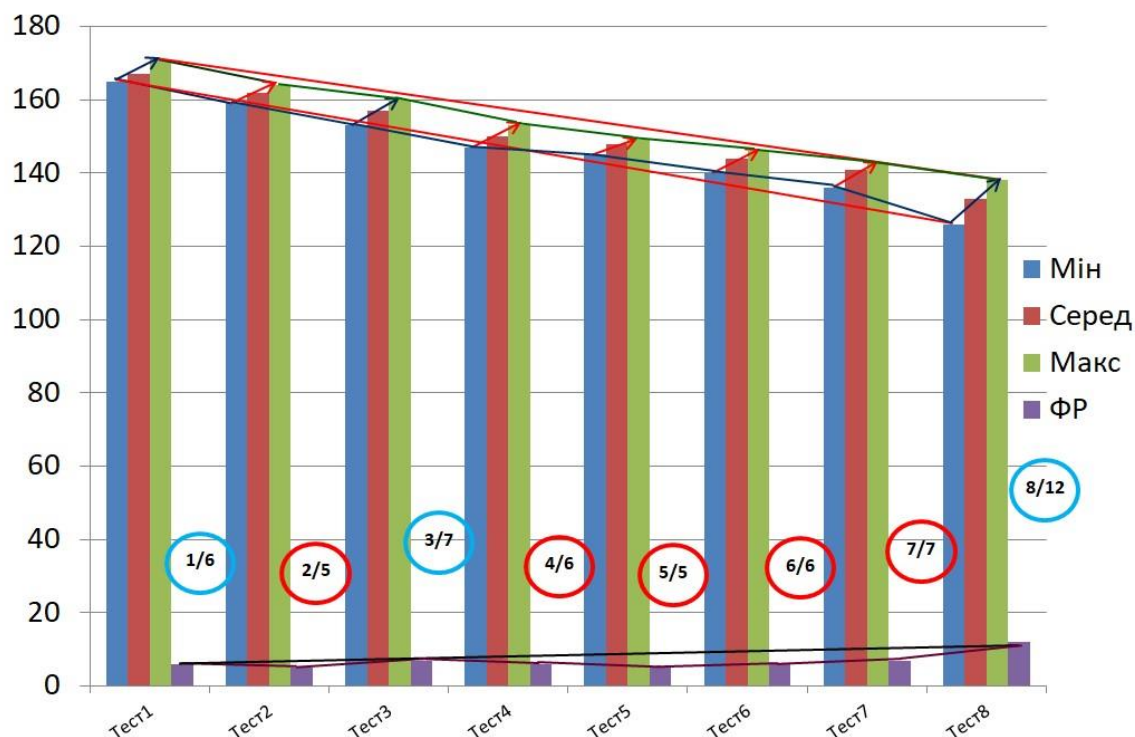

Рис. 3.7. Графік із напрямком донизу з «додатним» значенням ФР при активній зміні ЕДА та відповідях суб'єктивного спокою випробуваним (Б)

А, якщо психічний стан випробуваного (Б) спочатку та наприкінці поліграфного тестування графічно спрямований донизу з додатним знаком різниці фокусу реакції (ФР), то зміна електродермальної активності (ЕДА) була «активною», а відповіді, вірогідно, мали суб'єктивно значущий спокій щодо досліджуваних питань.

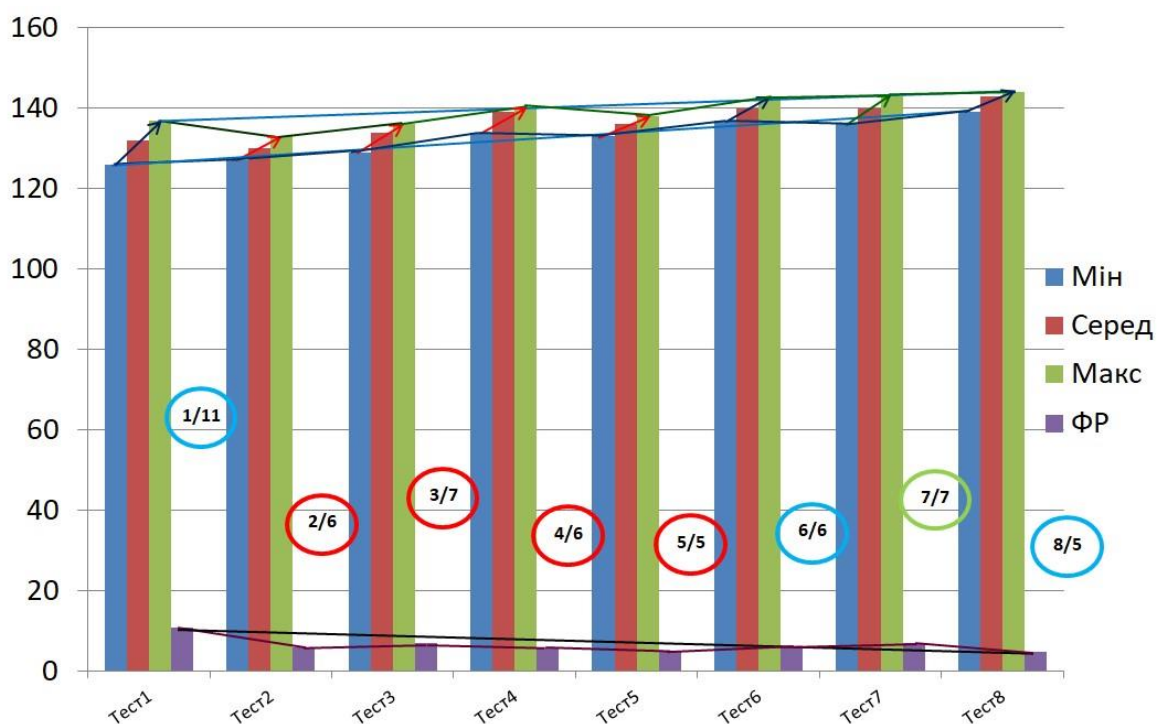

Рис. 3.8. Графік із напрямком догори з «від'ємним» значенням фокусу реакції при пасивній ЕДА та відповідях суб'єктивного побоювання випробуваним (В)

Виявлено, що якщо психічний стан випробуваного (В) спочатку та наприкінці поліграфного тестування графічно спрямований догори з від'ємним знаком різниці фокусу реакції (ФР), то зміна електродермальної активності (ЕДА) була «пасивною», а відповіді, вірогідно, мали суб'єктивно значуще побоювання щодо досліджуваних питань.

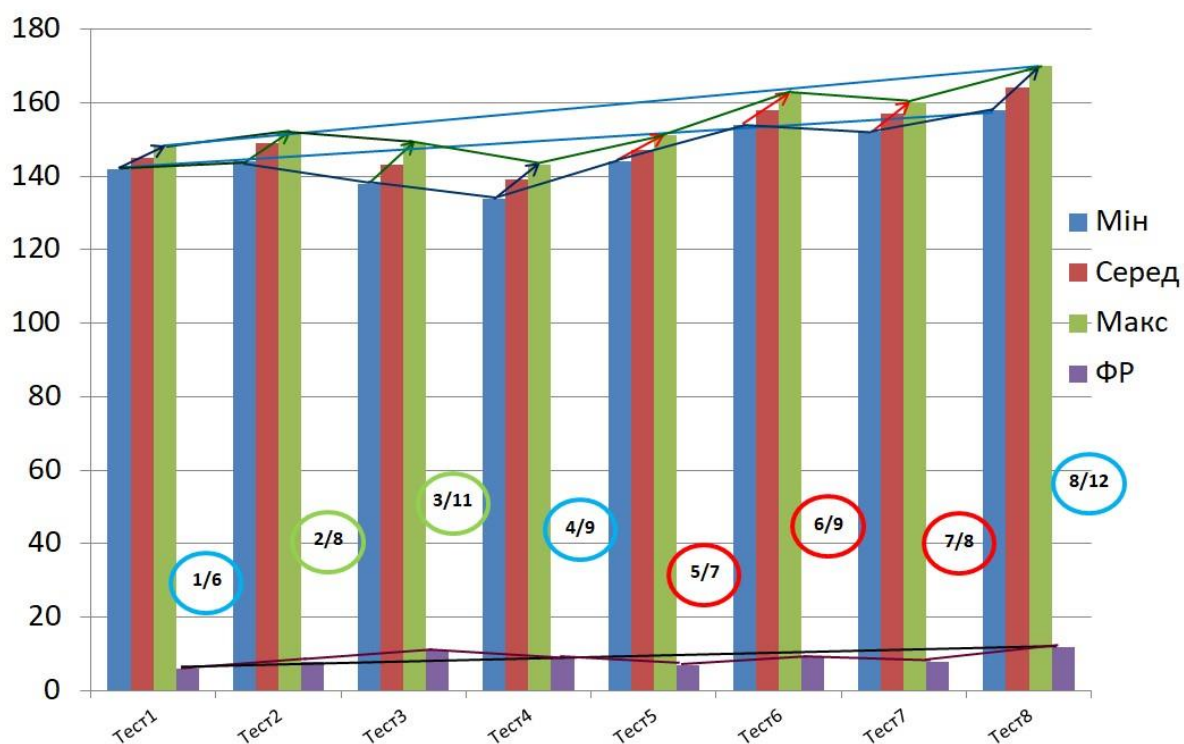

Рис. 3.9. Графік із напрямком догори з «додатним» значенням фокусу реакції при пасивній ЕДА та відповідях суб'єктивного спокою випробуванім (Г)

Експериментально встановлено, що якщо психічний стан випробуваного (Г) спочатку та наприкінці поліграфного тестування графічно спрямований догори з додатним знаком різниці фокусу реакції, то електродермальна активність (ЕДА) була «пасивною», а відповіді, вірогідно, мали суб'єктивно значущий спокій щодо досліджуваних питань.

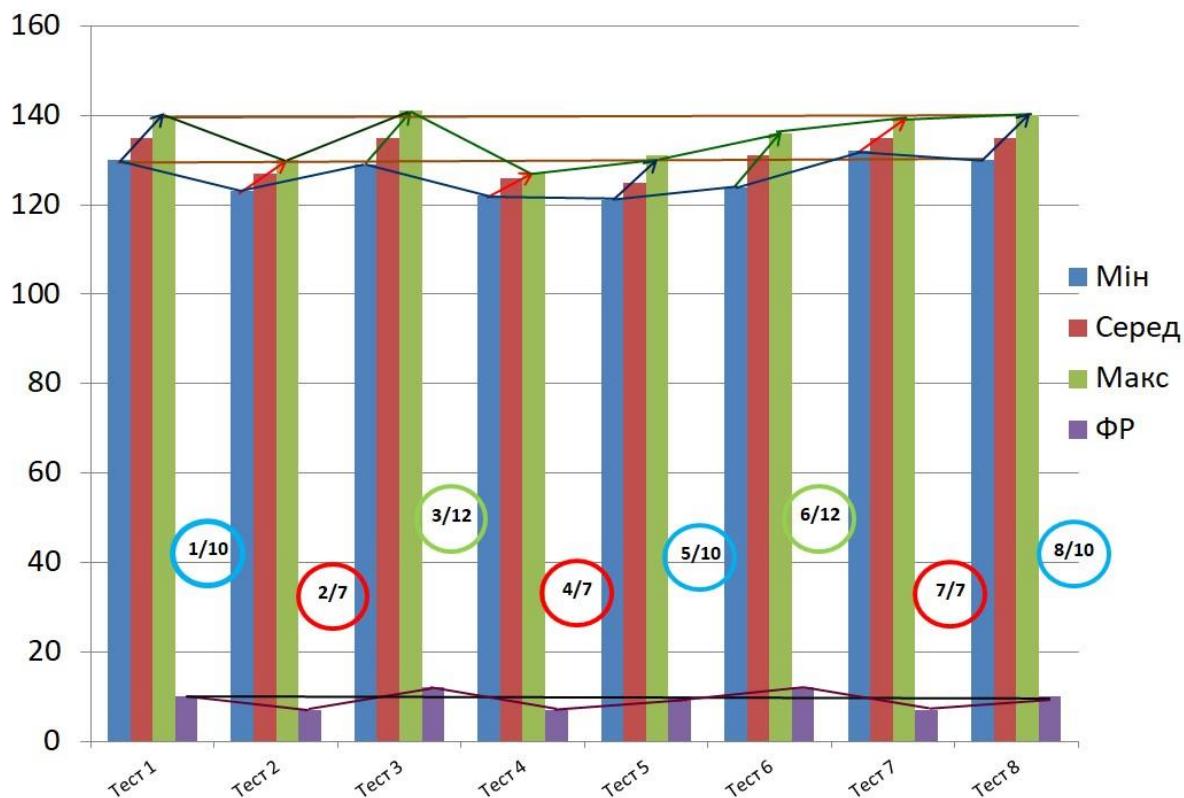

Рис. 3.10. Графік без зміни напрямку і значенням фокусу реакції «нуль» ЕДА та суб'єктивно значущих вибірових відповідях випробуваного (Д)

Експериментально встановлено, що якщо психічний стан випробуваного (Д) спочатку та наприкінці поліграфного тестування у графічному напрямку не змінюється, а значення різниці фокусу реакцій (ФР) дорівнює «нулю», то електродермальна активність (ЕДА) була «стійкою», а відповіді, вірогідно, мали суб'єктивно значущу вибіровість щодо досліджуваних питань.

З'ясовано, що якщо цифрове значення фокусу реакції (ФР) графічно вище середньої лінії усіх тестогам і знаходиться у верхній зоні (зелена зона), то, вірогідно, психічний стан випробуваного після відповідей був спрямований до спокою щодо досліджуваних питань. Встановлено, що якщо цифрове значення фокус реакції (ФР) графічно нижче середньої лінії усіх тестогам і знаходиться в нижній зоні (червона зона), то, вірогідно, психічний стан випробуваного після відповідей був спрямований до збудження щодо досліджуваних питань. Експериментально встановлено, що

якщо цифрове значення фокус реакції (ФР) графічно знаходилось на середній лінії усіх тестограмм (синя зона), то, вірогідно, психічний стан випробуваного після відповідей не зазнав значущих змін щодо досліджуваних питань.

ВИСНОВКИ до розділу 3

1. Результати, отримані на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження, показали можливість та необхідність розробки й обґрунтування програми об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості. Встановлено, що одним із об'єктивних методів реєстрації загроз психологічній безпеці особистості, що допомагає вивчати психічні стани, є апаратний метод.

1. З метою вирішення зазначених завдань було використано поліграф, який дає змогу диференціювати значущість загроз залежно від типу сприйняття небезпек. Запропоновано новий підхід – графічний аналіз тестограм електродермальної активності шкіри ГАТРеда. Саме графічний аналіз тестограм електродермальної активності шкіри (ГАТРеда) дає змогу проаналізувати співвідношення психологічних небезпек у вигляді тестів, складених поліграфологом, і психологічних загроз у вигляді відповідей досліджуваного, визначити його психічний стан. Для уникнення помилкових висновків (їх мінімізації) запропоновано новий підхід і методику підрахунку показників давача електродермальної активності шкіри ЕДА поліграфного тестування – графіко-цифровий та візуальний аналіз тестограм (ГАТРеда).

2. Експериментально було встановлено: якщо певні показники, що засвідчують зміну психічного стану випробуваного при відповідях на запитання у цифровому вигляді збільшуються, то на поліграмі будуть зареєстровані реакції зі зменшеною амплітудою електродермальної активності (ЕДА), на тестограмі ГАТРеда значення фокусу реакції (ФР) буде великим (імовірність відсутності психологічних небезпек і загроз).

3. Експериментально доведено, що якщо певні показники психічного стану людини при відповідях на запитання у цифровому вигляді зменшуються, то на поліграмі будуть зареєстровані реакції зі збільшеною амплітудою

електродермальної активності (ЕДА), на тестограмі ГАТРеда значення фокусу реакції буде малим (імовірність виникнення психічних небезпек і загроз)

4. Встановлено, що методика ГАТРеда при фіксації реакцій, що виникли унаслідок психологічних небезпек і загроз, дає можливість на підставі об'єктивної реєстрації цифрових показників отримати дані подальшого визначення стану психологічної безпеки особистості за зафіксованими показниками електродермальної активності шкіри ЕДА.

5. З'ясовано, що з появою нових психологічних небезпек з'являється і новий вплив на фактично пережиті психологічні загрози, які були в минулому, внаслідок чого нові можливі загрози здатні змінювати загальний стан психологічної безпеки особистості.

ВИСНОВКИ

1. На підставі теоретичного аналізу виокремлено чотири основні напрями дослідження психологічної безпеки. Перший напрям – це психологія безпечної діяльності, що вивчає людину в обставинах різноманітних видів діяльності, в тому числі на об'єктах високого ризику та в екстремальних і надзвичайних ситуаціях. В центрі другого напрямку перебуває психологічна безпека середовища, її інформаційні, соціальні, предметно-просторові та інші характеристики, що здатні впливати на свідомість особистості, її поведінку, порушуючи тим самим її безпеку. У третьому напрямі розглядаються об'єкти захисту, що забезпечують розвиток усіх сфер життєдіяльності особистості та суспільства. Четвертий напрям розглядає людину як суб'єкта безпеки, котрий може стати й організатором, і руйнівником як власної, так і суспільної, державної безпеки. Психологічну безпеку особистості майбутнього фахівця технічного профілю розглядатимемо як складну багаторівневу динамічну систему, що відображає стан захищеності психіки від руйнівного, деструктивного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз.

2. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що рівень загального інтегративного показника (індекс) психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю, що відображає ступінь психічної захищеності, здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування, можливість усувати зовнішні та внутрішні загрози, зберігати на достатньому рівні дієздатність та ефективність життєдіяльності, назагал є низьким. Виявлено, що упродовж трьох років дослідження (2021 – 2023 рр.) відбулося значне зменшення кількості осіб із високим рівнем психологічної безпеки (з 20,6% до 1,5 %) та зростання кількості таких, котрим притаманний низький рівень психологічної захищеності (з 45,6 % до 61,9 %).

3. Встановлено, що імпліцитні уявлення загроз психологічній безпеці особистості майбутнього фахівця технічного профілю залежать від зовнішніх подій, що відбувалися як у сучасному світі назагал, так і в нашій країні безпосередньо, та внутрішніх чиників – суб'єктивного сприйняття відповідних

подій як загроз. На перше місце у 2021 році за кількістю пережитих здобувачами вищої освіти загроз вийшли комбіновані, у 2022 році – техногенні, у 2023 році – політичні загрози.

4. Переживання особистістю різноманітних загроз психологічній безпеці позначаються на зміні ціннісних пріоритетів молоді. На підставі аналізу результатів дослідження ціннісних орієнтацій та їх динаміки під впливом загроз психологічній безпеці виявлено особистісно-вибіркове ставлення студентської молоді до термінальних та інструментальних цінностей, що відображають актуальні духовні та матеріальні категорії цінностей.

5. Доведено наявність трансформаційних процесів мотиваційної сфери майбутніх фахівців технічного профілю, зокрема у 2021 та 2023 роках більшою мірою були виражені мотивація комфорту, спілкування, загальної активності та соціальної корисності; у 2022 році превалювала мотивація підтримки життєзабезпечення, що обумовлено актуалізацією необхідності задоволення базових потреб особистості у ситуації виживання.

6. Виявлено домінування впливу соціальних, політичних, техногенних та природніх загроз на показники низького та середнього рівнів індексу психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю.

7. Результати, отримані на основі теоретичного та емпіричного дослідження, продемонстрували можливість і необхідність розробки та обґрунтування програми об'єктивної реєстрації загроз психологічній безпеці особистості. Встановлено, що одним із об'єктивних методів реєстрації загроз психологічній безпеці особистості, який допомагає вивчати психічні стани, є апаратний метод. Запропоновано новий підхід – графічний аналіз тестограм електродермальної активності шкіри ГАТРеда. Зазначений аналіз дає змогу проаналізувати співвідношення психологічних небезпек у вигляді тестів, складених поліграфологом, і психологічних загроз у вигляді відповідей випробуваного, визначити його психічний стан. Для уникнення помилкових висновків (їх мінімізації) запропоновано новий підхід і методику підрахунку

показників давача електродермальної активності шкіри ЕДА поліграфного тестування – графіко-цифровий та візуальний аналіз тестограм (ГАТРеда).

8. Експериментально було встановлено: якщо певні показники, що засвідчують зміну психічного стану випробуваного при відповідях на запитання у цифровому вигляді збільшуються, то на поліграмі будуть зареєстровані реакції зі зменшеною амплітудою електродермальної активності (ЕДА), на тестограмі ГАТРеда значення фокусу реакції (ФР) буде великим (імовірність відсутності психологічних небезпек і загроз). З'ясовано, що якщо певні показники психічного стану людини при відповідях на запитання у цифровому вигляді зменшуються, то на поліграмі будуть зареєстровані реакції зі збільшеною амплітудою електродермальної активності (ЕДА), на тестограмі ГАТРеда значення фокусу реакції буде малим (імовірність виникнення психічних небезпек і загроз)

9. Встановлено, що методика ГАТРеда при фіксації реакцій, які виникли унаслідок психологічних небезпек і загроз, дає можливість на підставі об'єктивної реєстрації цифрових показників отримати дані подальшого визначення стану психологічної безпеки особистості за зафіксованими показниками електродермальної активності шкіри ЕДА. Виявлено, що з появою нових психологічних небезпек з'являється і новий вплив на фактично пережиті психологічні загрози, що були в минулому, внаслідок чого нові можливі загрози здатні динамічно змінювати загальний стан психологічної безпеки особистості.

Щодо перспективи вивчення впливу загроз на психологічну безпеку особистості, то можна припустити, що подальше дослідження в обраному напрямі дозволить виокремити та обґрунтувати продуктивні засоби актуалізації внутрішніх чинників психологічної захищеності. Цікавим, на наш погляд, було б здійснення порівняльного аналізу сукупностей професійно важливих якостей, що визначають можливість досягнення високого рівня психологічної безпеки майбутнього інженера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології: монографія /за заг. ред. В. П. Садкового, О. В. Тімченка. Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 777 с.
2. Ананьїн В. О., Пучков О. О., Терещенко О. М. та ін.; за заг. ред. В. О. Ананьїна. Безпека та екологія у сучасному світі: навчальний посібник (2-ге видання). ТОВ «Новий друк», 2016. 200 с.
3. Андросюк В.Г. Екстремальна ситуація: діяти обережно! *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ* №2., К. 996 р. с. 191-198.
4. Антоненко Т. Л. Психологічні засади становлення ціннісно-сміслової сфери особистості майбутнього фахівця : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2019. 41 с.
5. Барановський О. І. Філософія безпеки: монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 2: Безпека фінансових інститутів. 716 с.
6. Безпека життєдіяльності: підручник для студентів вищих навчальних закладів / кол. авторів; за ред. І. Я. Коцана. Харків : Фоліо, 2014. 462 с.
7. Безпека. Цивільний захист: Енциклопедія у 4-х томах. Т. І. А-І. М.: ФДБУ ВНДІ ГОЧС (ФЦ), 2015.
8. Березяк К. М., Накорчевська О. П., Васильєва О. А. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Журнал «Перспективи та інновації науки»*. 2022. № 10(15). С. 401-411.
9. Блинова О. Є. Психологічна безпека: аналіз наукових уявлень та досвід емпіричного дослідження. Психологічні основи розвитку особистості: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2018. С. 239-254.
10. Блинова О. Є. Теоретичний аналіз розвитку уявлень про психологічну безпеку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон: Гельветика, 2017. Вип.6. Том 2. С.130 -136.

11. Блохіна І. О., Москаленко О. В. До проблеми формування психологічної безпеки особистості в малих групах. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2019. Том XVIII : Методологія і теорія психології. С. 71-79.
12. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості. *Цінності освіти і виховання*. К., 1997. С. 21-25.
13. Бондаренко Н. Особливості смисложиттєвих орієнтацій студентської молоді. *Міжнародний науковий журнал освіти та лінгвістики*. 2023. №2 (1). С. 49–61. URL: <https://doi.org/10.46299/j.isjel.20230201.05>.
14. Бунас А. А., Черних О. А. Теоретико-аналітичний огляд з проблеми дослідження ціннісно-сміслової сфери особистості (віковий аспект). *«Молодий вчений»*. № 12 (88). 2020. С. 44-48. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/16/14>.
15. Бутузова Л. П. Життєстійкість особистості у площині її психологічної безпеки. *International Scientific Journal. Fundamental and Applied researches in practice of leading scientific schools*, 2015 6 (12). С. 186-202.
16. Варій М. Й. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні/Монографія: Відп. Ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачук. Л.: ВВП ДУ «ЛП» 1996. 311 с.
17. Васильченко, О. М., Льошенко, О. А., Чмір, О. В. Особливості смисложиттєвих орієнтацій студентів закладів вищої освіти. *Правничий вісник Університету «КРОК»* 2019. (34). 160–170. вилучено із <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/krok-university-law-journal/article/view/210>
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.: Перун, 2007. 1736 с.

19. Вірна Ж. П. Психологічні координати конструктивного самозбереження особистості. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2017. 1. С.35-40. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2017_1_8.
20. Вітюк Н. Кібербулінг як загроза психологічній безпеці особистості школяра. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2015. № 19. С. 129-138.
21. Волянчук Н. Ю., Ложкін Г. В. Наукові маркери психологічної безпеки особистості майбутнього фахівця технічного профілю. Професійне становлення особистості. 2015. № 4. С. 36-42.
22. Галецька І.І., Сосновський Т. Психологічне здоров'я. *Психологія здоров'я: теорія і практика*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. С. 89-122.
23. Главатських І. М. Психокорекція смисложиттєвих орієнтацій студентів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2016. Вип.1.С. 60–64.
24. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол.: В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянчук та ін. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
25. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. К, 2000.
26. Голубєв В.О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби з кіберзлочинами: Монографія. Запоріжжя ГУ «ЗІДМУ», 2003. 250 с.
27. Горбунова В. В. Проблеми дослідження імпліцитних теорій. *Соціальна психологія*. №4 (30). 2008. С. 17-28.
28. Горіна О. Т. Ціннісні орієнтації – важливі чинники соціальнопсихологічного формування особистості молоді. *The 7th International scientific and practical conference «Modern science: innovations and prospects»*. Stockholm, Sweden. 2022. 378 p.

29. Горлова О. В., Золотарьова О. В., Турка Т. В. Особливості ціннісно-сміслової сфери здобувачів освіти різної професійної спрямованості. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50. С. 60 – 68.

30. Грачов Г. В. Особистість і суспільство: інформаційно-психологічна безпека і психологічний захист. М. : ПЕР СЭ, 2003. 301 с.

31. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення.. К., 2001. 122 с.

32. Гундერთайло Ю. Д. Юнгіанський підхід до проблеми засобів масового впливу: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції [“Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні”], (Київ, 26-27 лютого 1998 р.). К. : Гнозис, 1998. С. 56-59.

33. Діагностика психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності: посібник / І. І. Приходько. Х. : НАНГУ, 2017. 76 с.

34. Дроздова М. А. Соціальні уявлення молоді про безпеку та небезпеку. Проблеми психологічної безпеки сучасної молоді : монографія. Чернігів. Вид.: «Десна Поліграф», 2019. С.78-100.

35. Екстремальна психологія: підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. К. : ТОВ «Август трейд», 2007. 502 с.

36. Екстремальна та кризова психологія: [методичні вказівки до виконання контрольної роботи для слухачів заочної форми навчання за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, спеціальності 053 «Психологія»] / М.В. Фомич. Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля, 2017. 34 с.

37. Етика : навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Паннов та ін. К. : [б. в.], 2002. С. 102–103.

38. Єжєвська Т.І. Безпека особистості: система понять. *Психопедагогіка в правоохоронних органах*. 2008. № 4. С. 35.

39. Єфімова Н. Концептуальна модель психологічної безпеки особистості вчителя. *Вісник ЧДПУ*. 2011. №2.
40. Жарков Я. М., Дзюба М. Т., Замаруєва І. В., ін. Інформаційна безпека особистості, суспільства, держави: Підручник. К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 274 с.
41. Желібо Є. П. Заверуха Н.М., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник. Київ : Каравела, 2008. 344 с.
42. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. / О.М. Кокун, В.В. Ключков, В.М. Мороз, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.
43. Загуменна Ю. О. Психологія забезпечення публічної безпеки. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2018. С. 166-169.
44. Закон України «Про основи національної безпеки України» К.: Парлам. вид во, 2003. 78 с. Режим доступу: [http:// www.zakon.rada.gov.ua/cgi](http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi)
45. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини*. / [редкол.: П. С. Атаманчук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. Випуск 5. (336 с.) С. 90-98.
46. Заплатинський В.М. Ретроспективний аналіз становлення дисципліни безпека життєдіяльності у вищій школі України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2015. Вип. 8. С. 147-152.
47. Зінченко О. О., Стуліка О. Б. Ціннісні орієнтації як фактор соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до умов мирного життя. *Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет іменя К. Д. Ушинського»*. 2021. С. 40-45.

48. Зінченко Ю., Шилко Р. Психологія в інформаційному світі: Проблеми забезпечення інформаційної безпеки. *Психологія безпеки, психологічна безпека особистості: людина і суспільств*. Матеріали Всеросійської науково-практичної конференції. 13–14 жовтня 2011 р. / Під загальною редакцією М. М. Далгатова. Махачкала: ФОП Овчинніков (АЛЕФ). 358 с.

49. Золотар О. О. Загрози інформаційній безпеці людини. *Правова інформатика*. № 2 (42), 2014. С. 70-79.

50. Іваненко Б. Я-ідентичність особистості: статичні і динамічні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 7. С. 53–61.

51. Ігумнова О. Б. Емпіричне дослідження стратегій копінг-поведінки та саморегуляції студентів-психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон : ХДУ, 2019. № 2. С. 57–64.

52. Ігумнова О. Б. Формування та виокремлення комплексів психічних станів особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2015. № 46. С.142-149.

53. Ілляк О. О. Методика оцінювання та прогнозування психологічних втрат і психологічної безпеки військовослужбовців на основі їх морального духу та морально-психологічного стану. *Честь і закон*. 2010. № 4. С. 82-93. URL: <http://chiz.nangu.edu.ua/article/view/145002/167659>.

54. Казакова Є. С. Особливості копінг-стратегій у людей із різним ставленням до вірусу COVID-19. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 6. С. 82 – 89. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.6.13>

55. Казакова Є. С. Трансформація ціннісно-сміслової сфери особистості : дис. ... на здобуття наукового ступеня д-ра філос. наук : 053 Психологія. Харків. 2023. 281 с..

56. Казакова Є. С. Трансформація ціннісно-смислової сфери особистості під впливом вітальної загрози, викликаной коронавірусною хворобою COVID- 19: гендерний аспект. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2022. № 1(3). С. 131 – 141. DOI: 10.52363/dcpp-2022.3.10.

57. Камбур А. В. Соціальна адаптація особистості. Чернівці: «Золоті литаври», 2012. 252 с.

58. Карамушка Л. М., Дектярьова Т.В. Дослідження змісту психологічної безпеки освітнього середовища вищих навчальних закладів. *Правничий вісник Університету «КРОК»*, 2013. Вип. 16. С. 203-210. <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/zhurnali/490 -pravnychyi-visnyk>

59. Квасова О. Класифікація психологічних факторів переживання загрози теракту. Психологія в інформаційному світі: Проблеми забезпечення інформаційної безпеки. *Психологія безпеки, психологічна безпека особистості: людина і суспільство*. Матеріали Всеросійської науково-практичної конференції. 13–14 жовтня 2011 р. / Під загальною редакцією М. М. Далгатова. Махачкала: ФОП Овчинніков (АЛЕФ). 358 с.

60. Квятковська А. О., Андросович К. А., Ковальова О. В., Прокоф'єва О. О. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 49. Том 1. С. 177-182. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12729/1/part_1/36.pdf

61. Кислинська Д. М., Мілорадова Н. Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія»*. 2018. № 53. С. 64-73. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/774>.

62. Коkun О. М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с. Електронне видання. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731505/1/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%8>

[0%D1%96%D0%BD%D1%82_%D0%9A%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BD.pdf](#)

63. Кокун, О. М. Опитувальник професійної життєстійкості (українська версія). *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2021.

1. С.91–105. <https://doi.org/10.52363/dcpp-2021.1.8>

64. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / Б. А. Кормич. Харків, 2004. 44 с.

65. Корнієнко О. В. Безпека життєдіяльності та підтримання психосоматичного здоров'я молоді: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 264 с.

66. Корнієнко О. В. Психологія національної безпеки та безпеки життєдіяльності. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. 2021. Том 32 (71). № 5. С. 166-171. DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.5/28>

67. Коструба Н. С., Хвесик Ю. Ю. Психологічна безпека студента у медіасередовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 4. С. 33–44. <https://doi.org/10.32782/psyvisnyk/2021.4.8>

68. Кризова психологія: навчальний посібник / За заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Х. : НУЦЗУ, 2010. 401 с.

69. Куликова Н. Інформаційно-психологічна безпека аналітичної роботи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.fnimb.org>

70. Лазорко О.В. Психологія професійної безпеки особистості [текст] : монографія, Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 380 с.

71. Литвинчук А.І. Психологічна безпека особистості як актуальна проблема сучасної психології. *Вісник Львівського університету*. 2021. Вип. 9. С. 154–161. <http://psyvisnyk.lnu.lviv.ua/archive/>

72. Литвинчук А. І. Екологічне ставлення до себе як основа особистісного зростання. Особистісне зростання в умовах трансформації

сучасного суспільства: монографія / Ред. Колегія: Т. В. Коломієць, Т. Ю. Кулаковський, Г. В. Пирог; за науковою редакцією професора Л. П. Журавльової. Житомир: Вид.О. О. Євенок, 2020. 308 с.

73. Литвинчук А. І. Психологічні особливості уявлень про небезпеку осіб які проживають у сільській місцевості. *Наукові перспективи*. 2021. № 4 (10). С. 369-377 DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-4\(10\)-369-377](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-4(10)-369-377).

74. Ложкін Г. В., Рибальченко О. М. Диференціація понять загроза та небезпека. *Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві*: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 26-29.

75. Ложкін Г.В., Волянчук Н.Ю. Фактори деформації системи норм безпеки особистості. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я*. Тернопіль: ННПУ, 2014. С. 36–37.

76. Лушин П. В. Підготовка майбутніх психологів у світі, що змінюється (reh1-world). *REH1-світ: особистісний розвиток та психолого-педагогічна допомога в сучасних умовах : методичні рекомендації* / за ред. П. Лушина, Я. Сухенко. Полтава : ФОП Мирон І.А., 2021. С. 7-20.

77. Макіавеллі Н. Государь [Електронний ресурс] / Ніколло Макіавеллі. 1515. Режим доступу до ресурсу: http://librebook.me/the_prince.

78. Мащак, С. О., Кучвара, Х. Б. Особливості суб'єктивного благополуччя українців в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 2023. Вип. (6). С. 5-9. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.1>

79. Мельник М. Ю. Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2002. 4 (1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4130>

80. Мельник, М. Ю., Малиношевська, А. В. Про результати опитування учнів, батьків і вчителів про освітні проблеми в умовах воєнного стану: Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України 19

травня 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4142>

81. Мищишин М., Симканич, Т. Зміна професійних ціннісних орієнтацій студентів-психологів в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. 66(2), 71–78. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-66-2-71-78>

82. Москаленко О. В. Динаміка ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій студентів технічних спеціальностей. *Вісник НТУУ «КПІ»: «Філософія. Психологія. Педагогіка»*. 2015. № 3 (45). С. 86–91.

83. Мотлях О. І. Поліграфологія. Підручник. К.: Освіта України, 2022. 550 с.

84. Оверчук В. А. Проблема психологічної безпеки особистості в умовах військового стану. *Наукові перспективи*. 2022. №12(30). С. 461-472. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/3275/3290>

85. Оніщенко Н. В. Психологічний феномен надзвичайної ситуації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Випуск № 2. 2015. С. 183 – 190.

86. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С.Д. Максименка, С.Б. Кузікової, В.Л. Зливкова. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2017. 540 с.

87. Очеретяний А. В. Функції життєвих цінностей студентів у США. *Studia Zarządzania i Finansów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. № 14. 2018. С. 144–146.

88. Панченко Л. М. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03. К., 2003. 20 с.

89. Панченко О. А. Турбулентність мислення в структурі інформаційно-психологічної безпеки особистості. 2019.

90. Панченко Т. Л. Психологічна безпека інклюзивного освітнього середовища. Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 19: *Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. № 28. С. 327-332.

91. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2012. випуск 24. С.108-112.

92. Перелигіна Л., Похілько Д. Зміни смисложиттєвих орієнтацій особистості під впливом пандемії covid-19. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2023. № 1(5). С. 107 – 118. URL: http://dcpp.nuczu.edu.ua/images/2023-1/2023_1_10.pdf

93. Пістун І. П., Кіт Ю. В. Безпека життєдіяльності (Психофізіологічні аспекти): Практичні заняття. Навч. Посібник. Львів : «Афіша», 2000. 239 с.

94. Подолянчук Д. С. Ціннісні орієнтації студентської молоді як предмет соціально-психологічного дослідження. *Габітус*. Вип. 19. 2020. С. 263-270.

95. Полухтович Т. Моральні цінності в житті людини. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. РОЗДІЛ І. Філософська антропологія та філософія культури. 11, 2013. С. 54-59.

96. Потапук Л. М. Психологічна безпека в умовах інклюзивного освітнього середовища. Соціальна та освітня інклюзія : історія, сучасність та перспективи розвитку : колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С.П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. С. 59-92.

97. Поуль В.С. Психологічна безпека особистості в несприятливих обставинах: питання розуміння та особистісного вибору. : монографія. за ред. І.В. Волженцевої. 2021. С. 640–662.

98. Примак Ю. В. Психологічна безпека дітей та молоді у сімейному середовищі : монографія / за ред. О. Ю. Дроздова. Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 2019. 243 с.

99. Приходько І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності: монографія. Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. 745 с.

100. Приходько І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності (на прикладі військовослужбовців внутрішніх військ МВС України): автореф. дис... д-ра психол. наук: спец. 19.00.09 – Психологія діяльності в особливих умовах / Ігор Іванович Приходько. Х., 2014. 40 с.

101. Приходько І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4 (29). С. 117–125. <https://core.ac.uk/download/pdf/229858825.pdf>

102. Приходько, І. І. Моделювання психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності з використанням психосемантичного методу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 1. С. 174-185

103. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] / Закон України від 19.06.2003 р. № 964–IV. Верховна Рада України. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

104. Проданова О. М. Дослідження кризи мотиваційних характеристик особистості у структурі компетенції самоосвіти студентів. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2021. Вип. 4(53). С. 57-63.

105. Проданова О. М. Мотиваційні ресурси особистості та переживання кризового стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 4. С. 145-149. (Серія: Психологія).

106. Пророк Н., Царенко Л., Бойко С. Адаптація, дезадаптація, розлади адаптації: питання термінології. *Грааль науки*. 2021. № 9. С. 373–381. doi: 10.36074/grail-of-science.22.10.2021.66

107. Професійно-психологічний тренінг військовослужбовців Національної гвардії України : монографія / О. С. Колесніченко, Я.В.

Мацегора, І. І. Приходько та ін. / За заг. ред. проф. І. І. Приходька. Х. : НА НГУ, 2016. 281 с.

108. Прохоренко Л. І. Наука і освіта в умовах війни: інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4133>

109. Процик Л. Переживання надзвичайної ситуації як вітальної загрози. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2023. № 12(30). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12\(30\)-500-510](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-12(30)-500-510) (дата звернення: 12.04.2022).

110. Психологічна безпека освітнього середовища: *Вісник психологічної служби Київщини*. Випуск 9 / за ред. Т. Л. Панченко. Біла Церква: КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. 228 с.

111. Психологічна безпека особистості: міжнародна колективна монографія / за загальною редакцією І.В. Волженцевої. Переяслав-Брест. 2021. 890 с

112. Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості : монографія / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко та ін. ; за ред. Л.М. Карамушки. Київ-Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 278 с. URL: [http://psychology-naesua.institute/userfiles/files/Karamushka%20\(1\).pdf](http://psychology-naesua.institute/userfiles/files/Karamushka%20(1).pdf)

113. Рибальченко О. Концепція ГАТРеда – співвідношення небезпеки і загроз в процесі психофізіологічного дослідження на поліграфі / Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика: журнал / ГО «Колегія поліграфологів України»; ред. колегія: В. О. Шаповалов (гол. ред.) [та ін.]. К.: ГО «Колегія поліграфологів України», 2021. Вип. 4. С. 146-149. <https://kp-ua.com/books/otsinka-dostovirnosti-2021-vyp-4/>

114. Рибальченко О. М. Деструкція сенсу – психологічна загроза безпеці особистості. *Науковий журнал Габітус*. Вип. 41, 2022. С.166-172. DOI <http://habitus.od.ua/journals/2022/41-2022/29.pdf>
115. Рибальченко О. М. Порушення мотивації – психологічна загроза безпеці особистості. *Науковий журнал Габітус*. Вип. 38, 2022. С.116-121. DOI <http://habitus.od.ua/journals/2022/38-2022/19.pdf>
116. Рибальченко О. М. Психологічні загрози – компонент безпеки особистості. *Науковий журнал Габітус*. Вип. 32, 2021. С.104-109. DOI <http://habitus.od.ua/journals/2021/32-2021/17.pdf>
117. Савелюк Н.М. Психологічна безпека особистості: етнокультурні та гендерні аспекти. Міжнародна науково-практична конференція. Збірник матеріалів. 2020. С.103-105.
118. Семиченко В. А. Психологічна безпека студентів і викладачів як гарантія ефективності професійної підготовки: об'єктивний і суб'єктивний ракурси аналізу. *Психологічна безпека особистості : міжнар. колектив. монографія / Університет Григорія Сковороди в Переяславі; за заг. ред. І. В. Волженцевої. Переяслав (Київська обл.), 2021. С. 724-770.*
119. Сердюк Л. З., Купрєєва О. І., Чиханцова О. А. Особистісні предиктори життєстійкості студентів з інвалідністю. *Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 27-28 квітня 2023 року: Зб. матеріалів // За ред. В.Г. Панка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с. (електронне наукове видання) С. 504-508.*
120. Сердюк Л. З. Чинники внутрішньої мотивації учіння студентів ВНЗ. *Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 679. Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький нац. у-т, 2014. С. 148-156.*
121. Словник-довідник спеціальних термінів. Автор-укладач Є.Г. Староконь. Житомир: «Полісся», 2021. 228 с.

122. Слюсаревський М. М. «Ми» і «Я» в сучасному світі [Текст]: вибрані твори; АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. К. : Міленіум, 2009. 340 с.

123. Слюсаревський М. М. Психологічна безпека людини в онтологічному та гносеологічному вимірах. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Вип. 45 (48). С. 7-26. DOI: 10.33120/ssj.vi45(48).138

124. Слюсаревський М. М., Найдьонова Л.А., Титаренко Т.М., Татенко В.О., Горностай П.П., Кочубейник О.М., Лазоренко Б.П. Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Київ : Талком, 2020. 318 с. <http://psylpr.at.ua/Materials/ZhitSvit2020maketISBN.pdf>

125. Слюсаревський, М. М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді: Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України 21 квітня 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4124>

126. Слюсаревський М. М., Григоровська, Л. В. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. 4(1). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4129>

127. Смелянцев А. П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 / А.П. Смелянцев; Харківський військовий університет Міністерства оборони України. Х., 2001. 18 с.

128. Соціальна психологія: навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Волянчук, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська та ін.; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

129. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» [Електронний ресурс] / Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105 (в редакції Указу Президента України від 8.06.2012 р.

№ 389/2012) // Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389/2012/paran18#n18>.

130. Стуліка О. Б., Діденко О. В. Особистісні прагнення в юнацькому віці як чинник конструювання життєвих перспектив. *Перспективи та інновації науки*. 2021. Вип. 5 (5). С. 583–592.

131. Стуліка О. Б., Катрич О. Р. Віртуальний простір як чинник формування ціннісної сфери підлітків за умов сучасного стану України. *Молодий вчений*. 2022. № 12(112). С. 56-59.

132. Титаренко Т. М. Можливості збереження психологічного благополуччя в ситуації пандемії. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*. 2021. Т. 3, № 1. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305x-2021-3-1-13-6> (дата звернення: 30.04.2023).

133. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя: монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 160 с.

134. Ткачишина О. Р. Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32 (71). № 3. С. 93–98.

135. Ткачук Т. Сучасні загрози інформаційній безпеці держави: теоретико-правовий аналіз. *Інформаційне право*. 2017. №10. С.182–186. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/38.pdf>

136. Тушина О. Психологічна безпека в загальноосвітньому навчальному закладі : практичний посібник. Запоріжжя: ЗОППО, 2013. 145 с.

137. Федчук О. В. Категорія психологічної безпеки особистості в науковій літературі. *Вісник Харківського національного університету імені*

В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2022. Вип. 73, 2022. С. 67–74. DOI 10.26565/2225-7756-2022-73-08

138. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі / пер. з англ. О. Замойської. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 160 с.

139. Фурман В. М., Зачосова Н. В. Сучасні загрози економічній безпеці вітчизняних фінансових установ (на прикладі банківських установ і страхових компаній). *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. С. 7–11.

140. Харченко А. С. Психологічна безпека особистості викладача вишу. Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія психологічна, № 2. 2012. С.443–450.

141. Хилько О. Л. Теоретичні засади визначення загроз національній безпеці України та шляхи її забезпечення: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / О.Л. Хилько ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2004. 16с.

142. Хилько С. О. Сутність і типи ситуацій невизначеності у професійній діяльності психологів. *Актуальні проблеми психології. Т. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія* / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. К. : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2016. Вип. 45. С. 144-150.

143. Цюман Т., Нагула О. Психологічна формула безпеки як концептуальна основа формування навичок безпечної поведінки особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. № 35 (1), 2021 С. 94–100. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.35>

144. Чудакова В. П. Інформаційно-смісловий компонент дослідження мотиваційного профілю показника сформованості інноваційності та конкурентоздатності особистості. *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2015. №6(37). С. 41-47.

145. Чуйко Г. Криза сенсу як переломний момент життя людини. *Проблеми сучасної психології* : психологічний журнал, 2019. С. 405–428.

146. Чуйко Г., Комісарик М. Проблема життєвих криз особистості у психології : психологічний журнал, 2019. С. 41–55.
147. Чуйко Г., Чапляк Я., Комісарик М. Психологічна безпека особистості в нестабільному світі. *Психологічний журнал*. 2021. Вип. №7, №1(45), С. 65–80. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1>
148. Чуйко О. Психологічна безпека в умовах конкурентної взаємодії студентської молоді. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2015. Вип. 19. С.144-149.
149. Шароватова О. Безпека особистості як соціокультурний феномен. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4 С. 66.
150. Швалб Ю. М. Дослідження особистісних детермінант способу життя. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 7. Екологічна психологія. № 42. С. 213–228.
151. Ющенко І. М. Психологічна безпека як умова формування суб'єктності дитини. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Херсон: Гельветика, 2018. Вип.3. Том 1. С. 153-158.
152. A Theory of Human Motivation A. H. Maslow. *Originally Published in Psychological Review*, 1943. 50. pp. 370-396.
153. Ahmed R., Seedat M., Niekerk A. van, Bulbulia S.. Discerning community resilience in disadvantaged communities in the context of violence and injury prevention. *South African Journal of Psychology*. 2004. Vol. 34 (3). P. 386-408.
154. Andrew Hale, Foundations of safety science: *A postscript, Safety Science*, Volume 67, 2014, Pages 64-69. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2014.03.001>.

155. Appelbaum N.P., Dow A., Mazmanian P.E. et al. The effects of power, leadership and psychological safety on resident event reporting. *Medical Education*. 2016. 50. pp.343-350.
156. Aranzamendez G., James D., Toms R. Finding antecedents of psychological safety: a step toward quality improvement. *Nursing Forum*. 2015. 50. pp. 171-178.
157. Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1986.
158. Bell B. G., Kircher J. C. & Bernhardt P.C. New measures improve the accuracy of the directed-lie test when detecting deception using a mock crime. *Physiology and Behavior*, 2008. 94, 331–340.
159. Buvik M., Tkalich A. Psychological safety in agile software development teams: Work design antecedents and performance consequences 55th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS), HICSS. 2022. p. 10.
160. Carmeli A. Social capital, psychological safety and learning behaviours from failure in organisations. *Long range planning*. 2007. No 40(1). C. 30-44.
161. Carmeli A., Gittell J. H. High quality relationships, psychological safety, and learning from failures in work organizations. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*. 2009. V.30 (6). P. 709–729.
162. Chiu, C.Y., Dweck, C.S., Tong, J.Y.Y., & Fu, J.H.Y. Implicit theories and conceptions of morality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1997. 73, 923-940.
163. Chuyko H., Chaplak Y., Komisaryk M. An individual's psychological safety in the unstable world. *Psychological Journal*, 2021. 7 (1), 65-81. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1.6> [in Ukrainian]
164. De Leo, Federica, et al. «Integrating safety-I and safety-II approaches in near miss management: a critical analysis». *Sustainability* 15.3, 2023. P.2130.

165. Department of Defense. Federal psychophysiological detection of deception examiner handbook. Reprinted in *Polygraph*, 2006. 40 (1), 2–66.
166. Dutton, D. Guide for performing the objective scoring system. *Polygraph*, 2000. 29, 177-184.
167. Edmondson A. C., Lei Z. Psychological safety: The history, renaissance, and future of an interpersonal construct. *Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav.* 2014. No 1(1). P. 23-43.
168. Edmondson A. Psychological Safety, Trust and Learning: A Group-level Lens. In *Trust and Distrust in Organizations: Dilemmas and Approaches*. New York: Russell Sage Foundation. 2004, 272 p.
169. Eldor L, Hodor M., Cappelli P. The limits of psychological safety: Nonlinear relationships with performance. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 2023. 177(2):104255. 10.1016/j.obhdp.2023.104255
170. Erich Fromm. *Escape from Freedom*. Rinehart & Company, 1941. 305 p.
171. Folkman S. Lazarus R.S. Coping and emotion. *Stress and Coping: An Anthology*. Ed.: Alan Monat and Richard S. Lazarus. Columbia University Press, 1991. P. 207–227.
172. Fraser, M., Richman J., Galinsky M. Risk, protection, and resilience: Towards a conceptual framework for social work practice. *Social Work Research*. 1999. № 23(3). P. 131-144.
173. Frazier M. L., Fainshmidt S., Klinger R. L., Pezeshkan A., Vracheva, V. Psychological safety: A meta-analytic review and extension. *Personnel Psychology*, 2017. 70 (1). pp. 113–165.
174. Goodman S. E., Jessica C. Kirk, Megan H. Kirk. Cyberspace as a medium for terrorists. *Technological Forecasting & Social Change* 74. 2007. 193–210.
175. Handler M., Nelson R., Blalock B. A focused polygraph technique for PCSOT and law enforcement screening programs. *Polygraph*, 2008. 37(2), 100–111.

176. Harris J., Horner A. & McQuarrie D. An evaluation of the criteria taught by the department of defense polygraph institute for interpreting polygraph examinations. Johns Hopkins University, 2000. Applied Physics Laboratory. SSD-POR-POR-00-7272.

177. Honts, C. R. & Alloway, W.R. Information does not affect the validity of a comparison question test. *Legal and Criminological Psychology*, 2007. 12, 311-320.

178. Honts, C. R. & Driscoll, L.N. An evaluation of the reliability and validity of rank order and standard numerical scoring of polygraph charts. *Polygraph*, 1987. 16, 241-257.

179. Honts C. R., Hodes R. L., Raskin D.C. Effects of physical countermeasures on the physiological detection of deception. *Journal of Applied Psychology*, 1985. 70 (1), 177-187.

180. Honts, C. R., Raskin, D. C. & Kircher, J.C. Effects of physical countermeasures and their electromyographic detection during polygraph tests for deception. *Psychophysiology*, 1987. 1, 241-247.

181. Honts C. R., Raskin, D. C., Kircher J.C. Mental and physical countermeasures reduce the accuracy of polygraph tests. *Journal of Applied Psychology*, 1994. 79, 252-259.

182. Horowitz S. W., Kircher, J. C., Honts, C. R. & Raskin, D.C. The role of comparison questions in physiological detection of deception. *Psychophysiology*, 1997. 34, 108-115.

183. Kessel M., Kratzer J., Schultz C. Psychological safety, knowledge sharing, and creative performance in healthcare teams. *Creativity and Innovation Management*, 2012. 21 (2), pp. 147-157.

184. Kircher J. C. & Raskin D.C. Human versus computerized evaluations of polygraph data in a laboratory setting. *Journal of Applied Psychology*, 1988. 73, 291-302.

185. Kobasa, S. C. Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. № 37. P. 1-11.
186. Krapohl, D. & McManus, B. An objective method for manually scoring polygraph data. *Polygraph*, 1999. 28, 20-222.
187. Krapohl, D. Short report: A test of the ESS with two-question field cases. *Polygraph*, 2010. 39, 124–126.
188. Lenberg P., Feldt R. Psychological safety and norm clarity in software engineering teams, in: Proceedings of the 11th International Workshop on Cooperative and Human Aspects of Software Engineering, 2018, pp. 79–86.
189. Light, G. D. Numerical evaluation of the Army zone comparison test. *Polygraph*, 1999. 28, 37–45.
190. Maddi S. R., Khoshaba D. M. Hardiness and Mental Health. *Journal of Personality Assessment*. 1994. Vol. 63. № 2. – P. 265 -274.
191. Maslow A. H. The dynamics of psychological security/insecurity. *Journal of Personality*, 1942. V. 10 (4), P. 331-344. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1942.tb01911>.
192. May D.R., Gilson R.L., Harter L.M. The psychology condition of meaningfulness, safety and availability and the engagement of the human spirit at work. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 2004; 77. pp.11-37.
193. Nelson, R. & Handler, M. Monte Carlo study of criterion validity of the Directed Lie Screening Test using the Empirical Scoring System and the Objective Scoring System version 3. *Polygraph*, 2012. 41(3), 145–155.
194. Nelson, R. & Krapohl, D. Criterion validity of the Empirical Scoring System with experienced examiners: Comparison with the seven-position evidentiary model using the Federal Zone Comparison Technique. *Polygraph*, 2011. 40(2), 79–85.

195. Nelson, R. Monte Carlo study of criterion validity for two-question Zone Comparison Tests with the Empirical Scoring System, seven-position and three-position scoring models. *Polygraph*, 2011. 40, 146–156.
196. Nelson, R., Blalock, B. & Handler, M. Criterion validity of the Empirical Scoring System and the Objective Scoring System, version 3 with the USAF Modified General Question Technique. *Polygraph*, 2011. 40 (3), 172–179.
197. Nelson, R., Blalock, B., Oelrich, M. & Cushman, B. Reliability of the Empirical Scoring System with expert examiners. *Polygraph*, 2011. 40 (3), 131–139.
198. Nelson, R., Handler, M., Morgan, C., O’Burke, P., Short Report: Criterion validity of the United States Air Force Modified General Question Technique and Iraqi scorers. *Polygraph*, 2012. 41, 18–28.
199. Nelson, R., Krapohl, D. & Handler, M. Brute force comparison: A Monte Carlo study of the Objective Scoring System version 3 (OSS-3) and human polygraph scorers. *Polygraph*, 2008. 37, 185–215.
200. Newman A., Donohue R., Eva N. Psychological safety: a systematic review of the literature. *Human Resource Management Review*. 2017. 27 (3). pp. 521-535.
201. O'Donovan R., De Brún A., McAuliffe E. Healthcare Professionals Experience of Psychological Safety, Voice, and Silence. *Frontiers in Psychology*. 2021. No 12. P. 383.
202. Reid J. E. A revised questioning technique in lie detection tests. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1947. 37, 542–547.
203. Research Division Staff. Psychophysiological detection of deception accuracy rates obtained using the test for espionage and sabotage. DTIC AD Number A330774. Department of Defense Polygraph Institute. Fort Jackson, SC. Reprinted in *Polygraph*, 1995a. 27, (3), 171–180.
204. Research Division Staff. A comparison of psychophysiological detection of deception accuracy rates obtained using the counterintelligence

scope Polygraph and the test for espionage and sabotage question formats. DTIC AD Number A319333. Department of Defense Polygraph Institute. Fort Jackson, SC. Reprinted in *Polygraph*, 1995b. 26(2), 79–106.

205. Rovner L. I. Accuracy of physiological detection of deception for subjects with prior knowledge. *Polygraph*, 1986. 15 (1), 1–39.

206. Rybalchenko O. M. Components of psychological safety of the individual. International scientific conference «The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society» July 30–31, 2022. Iespiests tipogrāfijā SIA «Izdevniecība «Baltija Publishing» Parakstīts iespiešanai: 2022. 2. augusts. P.45-48. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-228-9-11>

207. Safety Science, Volume 170, 2024, 106367, <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106367>.

208. Siemsen E., Roth A. V., Balasubramanian S., Anand G. The influence of psychological safety and confidence in knowledge on employee knowledge sharing. *Manufacturing & Service Operations Management*, 2009. 11 (3), pp. 429–447.

209. Stühlinger M., Schmutz J. B., Grote G., Nicca D., Flury D. To get vaccinated or not? psychological safety as a catalyst for the alignment between individual beliefs and behavior. *Group & Organization Management*, 2021. V.46(1). P. 38–69. <https://doi.org/10.1177/1059601120983964>

210. Swinford J. Manually scoring polygraph charts utilizing the seven-position numerical analysis scale at the Department of Defense Polygraph Institute. *Polygraph*, 1999. 28, 10–27.

211. Wang, J., Long, R., Chen, H., Li, Q. Measuring the Psychological Security of Urban Residents: Construction and Validation of a New Scale. *Frontiers in Psychology*, 2019. V.10, P. 1-15. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02423>.

212. Wanless S.B. The role of psychological safety in human development. *Research in Human Development*, 2016. V.13(1). P. 6–14.
<https://doi.org/10.1080/15427609.2016.1141283>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Додаток А-1

Анкета загроз психологічній безпеці особистості (авторська розробка)

Інструкція: Зазначте які події ви пережили за останній рік.

Блок №1 - «Природні загрози»

1. Ви особисто пережили погані погодні умови?
2. Ви особисто пережили землетрус?
3. Ви особисто пережили шторм?
4. Ви особисто пережили каменепад?
5. Ви особисто пережили повінь?
6. Ви особисто пережили буревій?
7. Ви особисто пережили зливу?
8. Ви особисто пережили пожежу?
9. Ви особисто пережили посуху?
10. Ви особисто пережили руйнування?
11. Ви особисто пережили природню стихію?

Блок №2 - «Техногенні загрози»

1. Ви особисто пережили ДТП?
2. Ви особисто пережили блекаут?
3. Ви особисто пережили автокатастрофу?
4. Ви особисто пережили відсутність світла?
5. Ви особисто пережили відсутність Інтернету?
6. Ви особисто пережили відсутність тепла?
7. Ви особисто пережили відсутність мобільного зв'язку?
8. Ви особисто пережили відсутність газу?
9. Ви особисто пережили відсутність їжі?
10. Ви особисто пережили відсутність WI-FI?
11. Ви особисто пережили відсутність води?

Блок №3 - «Політичні загрози»

1. Ви особисто пережили переслідування?
2. Ви особисто пережили сигнали повітряної тривоги?
3. Ви особисто пережили прильоти ракет?
4. Ви особисто пережили ядерну зброю?
5. Ви особисто пережили обстріли?
6. Ви особисто пережили наступ військ?
7. Ви особисто пережили вибухи?
8. Ви особисто пережили гул літаків?
9. Ви особисто пережили хімічну зброю?

10. Ви особисто пережили окупацію?
11. Ви особисто пережили війну?

Блок №4 - «Соціальні загрози»

1. Ви особисто пережили крадіжку майна?
2. Ви особисто пережили темряву?
3. Ви особисто пережили замах на вбивство?
4. Ви особисто пережили пограбування?
5. Ви особисто пережили жебракування?
6. Ви особисто пережили розбійний напад?
7. Ви особисто пережили напад злочинців?
8. Ви особисто пережили насильство?
9. Ви особисто пережили бродяжництво?
10. Ви особисто пережили шахрайство?
11. Ви особисто пережили безробіття?

Блок №5 - «Комбіновані загрози»

1. Ви особисто пережили аварію Чорнобильської АЕС?
2. Ви особисто пережили СНІД?
3. Ви особисто пережили руйнування Каховської ГЕС?
4. Ви особисто пережили епідемію?
5. Ви особисто пережили памороч?
6. Ви особисто пережили COVID?
7. Ви особисто пережили інфекційні захворювання?
8. Ви особисто пережили зневоднення?
9. Ви особисто пережили пандемію?
10. Ви особисто пережили наркоманію?
11. Ви особисто пережили голод?

Перелік тестів для визначення психічного стану досліджуваного в процесі опитування на поліграфі.

Примітка: Опитування досліджуваного на поліграфі проводилося за добровільною згодою.

Тест 1 – для визначення психічного стану досліджуваного на початку тестування: **«Як Ви себе почуваєте спочатку тестування?»**

0. Ваше ім'я _____?
1. Ви будете відверто відповідати на питання тесту, спочатку тестування?
2. У вас зараз стан виснаження?
3. У вас зараз стан знемоги?
4. У вас зараз стан втоми?
5. У вас зараз стан віри у щось?
6. У вас зараз стан сподівання на когось?
7. У вас зараз стан відчаю?
8. У вас зараз стан кризи?
9. У вас зараз стан стресу?
10. У вас зараз стан тривожності?
11. У вас зараз стан напруженості?
12. У вас зараз стан напруги?
13. У вас зараз стан збудження?
14. У вас зараз стан спокою?

Тест 2 – для визначення психічного стану досліджуваного щодо мети тестування: **«З якою метою Ви прийшли на поліграфну перевірку?»**

0. Ви зараз перебуваєте в кабінеті?
1. Не торкаючись тестування Вас щось ще якось турбує?
2. Відповідаючи на запитання, Ви приховуватимете, з якою метою прийшли на тестування?
3. Ви прийшли з метою виконати пораду друзів?
4. Ви прийшли з метою обдурити поліграф?
5. Ви прийшли з метою задовольнити свою цікавість?
6. Ви прийшли з метою збрехати поліграфологу?
7. Ви прийшли з метою отримати досвід подібної перевірки?
8. Ви прийшли з метою приховати якусь інформацію про себе?
9. Ви прийшли з метою перевірки самого себе?
10. Ви прийшли з метою надати брехливі відповіді?
11. Ви прийшли з метою підтвердити свою порядну репутацію?
12. Ви прийшли з метою підтвердити свої правдиві відповіді?

Тест 3 – для визначення психічного стану досліджуваного щодо пережитих «природних» загроз: **«Які природні загрози в своєму житті Ви реально пережили?»**

0. Сьогодні _____ (день)?
1. Ви особисто пережили у своєму житті будь які природні загрози?
2. Ви особисто пережили Погані погодні умови?
3. Ви особисто пережили Землетрус?
4. Ви особисто пережили Шторм?
5. Ви особисто пережили Каменепад?
6. Ви особисто пережили Повінь?
7. Ви особисто пережили Буревій?
8. Ви особисто пережили Зливу?
9. Ви особисто пережили Пожежу?
10. Ви особисто пережили Посуху?
11. Ви особисто пережили Руйнування?
12. Ви особисто пережили Завірюху?

Тест 4 – для визначення психічного стану досліджуваного щодо пережитих «техногенних» загроз: **«Які техногенні загрози в своєму житті Ви реально пережили?»**

0. Сьогодні _____ (дата)?
1. Ви особисто пережили у своєму житті будь які техногенні загрози?
2. Ви особисто пережили ДТП?
3. Ви особисто пережили Блекаут?
4. Ви особисто пережили Автокатастрофу?
5. Ви особисто пережили відсутність Світла?
6. Ви особисто пережили відсутність Інтернету?
7. Ви особисто пережили відсутність Тепла?
8. Ви особисто пережили відсутність Мобільного зв'язку?
9. Ви особисто пережили відсутність Газу?
10. Ви особисто пережили відсутність Їжи?
11. Ви особисто пережили відсутність Води
12. Ви особисто пережили відсутність WI-FI

Тест 5 – для визначення психічного стану досліджуваного щодо пережитих «політичних» загроз: **«Які політичні загрози в своєму житті Ви реально пережили?»**

0. Ви мешкаєте в Києві?
1. Ви особисто пережили у своєму житті будь які політичні загрози?
2. Ви особисто пережили Переслідування?
3. Ви особисто пережили Сигнали Тривоги?
4. Ви особисто пережили Прильоти ракет?
5. Ви особисто пережили Ядерну зброю?
6. Ви особисто пережили Обстріли?
7. Ви особисто пережили Наступ військ?

8. Ви особисто пережили Вибухи?
9. Ви особисто пережили бомбардування Авіації?
10. Ви особисто пережили Хімічну зброю?
11. Ви особисто пережили Окупацію?
12. Ви особисто пережили Війну?

Тест 6 – для визначення психічного стану досліджуваного щодо пережитих «соціальних» загроз: **«Які соціальні загрози в своєму житті Ви реально пережили?»**

0. Ви навчаєтесь в університеті?
1. Ви особисто пережили у своєму житті будь які соціальні загрози?
2. Ви особисто пережили Крадіжку майна?
3. Ви особисто пережили Темряву?
4. Ви особисто пережили Замах на вбивство?
5. Ви особисто пережили Пограбування?
6. Ви особисто пережили Жабраківство?
7. Ви особисто пережили Розбійний напад?
8. Ви особисто пережили Злочинців?
9. Ви особисто пережили Насильство?
10. Ви особисто пережили Бродяжництво?
11. Ви особисто пережили Шахрайство?
12. Ви особисто пережили Безробіття?

Тест 7 – для визначення психічного стану досліджуваного щодо пережитих «комбінованих» загроз: **«Які комбіновані загрози в своєму житті Ви реально пережили?»**

0. Ви добре чуєте мої питання?
1. Ви особисто пережили у своєму житті будь які комбіновані загрози?
2. Ви особисто пережили аварію Чорнобильської АЕС?
3. Ви особисто пережили СНІД?
4. Ви особисто пережили Епідемію?
5. Ви особисто пережили Руйнування Каховської ГЕС?
6. Ви особисто пережили Памороч?
7. Ви особисто пережили Інфекційні захворювання?
8. Ви особисто пережили Зневоднення?
9. Ви особисто пережили Пандемію?
10. Ви особисто пережили Наркоманію?
11. Ви особисто пережили СОВІД?
12. Ви особисто пережили Голод?

Тест 8 – для визначення психічного стану досліджуваного в кінці тестування. **«Як Ви себе почуваєте в кінці тестування?»**

0. Ваше ім'я _____?
1. Ви будете відверто відповідати на питання тесту, в кінці тестування?
2. У вас зараз стан виснаження?

3. У вас зараз стан знемоги?
4. У вас зараз стан втоми?
5. У вас зараз стан віри у щось?
6. У вас зараз стан сподівання на когось?
7. У вас зараз стан відчаю?
8. У вас зараз стан кризи?
9. У вас зараз стан стресу?
10. У вас зараз стан тривожності?
11. У вас зараз стан напруженості?
12. У вас зараз стан напруги?
13. У вас зараз стан збудження?
14. У вас зараз стан спокою?

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності)

Термінальні цінності	Місце в житті
Активне діяльнісне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	
Здоров'я (фізичне і психічне)	
Цікава робота	
Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві)	
Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)	
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	
Наявність хороших і вірних друзів	
Суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	
Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток)	
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)	
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення)	
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	
Щасливе сімейне життя	
Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	
Творчість (можливість творчої діяльності)	
Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів)	

Список Б (інструментальні цінності)

Інструментальні цінності	Місце в житті
Акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах	
Вихованість (гарні манери)	
Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	
Життєрадісність (почуття гумору)	
Старанність (дисциплінованість)	
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	
Непримиренність до недоліків у собі та інших	
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	
Відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово)	
Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)	
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	
Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	
Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	
Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)	
Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	
Чесність (правдивість, щирість)	
Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)	
Чуйність (дбайливість)	

Опитувальник «Діагностика мотиваційної структури особистості»

- 1. У своїй поведінці в житті потрібно дотримуватися таких принципів:**
 - а) «час – гроші». Потрібно прагнути заробляти їх більше
 - б) «головне - здоров'я». Потрібно берегти себе і свої нерви
 - в) вільний час потрібно проводити з друзями
 - г) вільний час потрібно віддавати родині
 - д) потрібно робити добро, навіть якщо це дорого обходиться
 - е) потрібно робити все можливе, щоб завоювати місце під сонцем
 - ж) потрібно здобувати більше знань, щоб зрозуміти причини та сутність того, що відбувається навколо
 - з) потрібно прагнути відкрити щось нове, створити, винайти

- 2. У своїй поведінці на роботі потрібно дотримуватися таких принципів:**
 - а) робота - це вимушена життєва необхідність
 - б) головне - не допускати конфліктів
 - в) потрібно прагнути забезпечити себе спокійними, зручними умовами
 - г) потрібно активно прагнути до службового просування
 - д) головне - завоювати авторитет і визнання
 - е) потрібно постійно вдосконалюватися у своїй справі
 - ж) у своїй роботі завжди можна знайти цікаве, те, що може захопити
 - з) потрібно не тільки захопитися самому, а й захопити роботою інших

- 3. Серед моїх справ у вільний від роботи час велике місце займають такі справи:**
 - а) поточні, домашні
 - б) відпочинок і розваги
 - в) зустрічі з друзями
 - г) громадські справи
 - д) заняття з дітьми
 - е) навчання, читання необхідної для роботи літератури
 - ж) «хобі»
 - з) підробляння грошей

- 4. Серед моїх робочих справ багато місця займають:**
 - а) ділове спілкування (переговори, виступи, обговорення тощо)
 - б) особисте спілкування (на теми, не пов'язані з роботою)
 - в) громадська робота
 - г) навчання, отримання нової інформації, підвищення кваліфікації
 - д) робота творчого характеру
 - е) робота, що безпосередньо впливає на заробіток (відрядна, додаткова)
 - ж) робота, пов'язана з відповідальністю перед іншими

з) вільний час, перекури, відпочинок

5. Якби мені додали додатковий вихідний день, я б найімовірніше витратив його на те, щоб:

- а) займатися поточними домашніми справами
- б) відпочивати
- в) розважатися
- г) займатися громадською роботою
- д) займатися навчанням, здобувати нові знання
- е) займатися творчою роботою
- ж) робити справу, в якій відчуваєш відповідальність перед іншими
- з) робити справу, що дає можливість заробити

6. Якби в мене була можливість повністю по-своєму планувати робочий день, я б став найімовірніше займатися:

- а) тим, що становить мої основні обов'язки
- б) спілкуванням із людьми у справах (переговори, обговорення)
- в) особистим спілкуванням (розмовами, не пов'язаними з роботою)
- г) громадською роботою
- д) навчанням, здобуттям нових знань, підвищенням кваліфікації
- з) роботою, за яку можна отримати більше грошей

7. Я часто розмовляю з друзями та знайомими на такі теми:

- а) де що можна купити, як добре провести час
- б) про спільних знайомих
- в) про те, що бачу і чую навколо
- г) як домогтися успіху в житті
- д) про роботу
- е) про свої захоплення ("хобі")
- ж) про свої успіхи і плани
- з) про життя, книги, кінофільми, політику

8. Моя робота дає мені насамперед:

- а) достатні матеріальні засоби для життя
- б) спілкування з людьми, дружні стосунки
- в) авторитет і повагу оточуючих
- г) цікаві зустрічі та бесіди
- д) задоволення безпосередньо від самої роботи
- е) відчуття своєї корисності
- ж) можливість підвищувати свій професійний рівень
- з) можливість службового просування

9. Найбільше мені хочеться бувати в такому товаристві, де:

- а) затишно, гарні розваги
- б) можна обговорити робочі питання, що хвилюють тебе

- в) тебе поважають, вважають авторитетом
- г) можна зустрітися з потрібними людьми, зав'язати корисні зв'язки
- д) можна придбати нових друзів
- е) бувають відомі заслужені люди
- ж) усі пов'язані спільною справою
- з) можна проявити і розвинути свої здібності

10. Я хотів би на роботі бути поруч із такими людьми:

- а) з якими можна поговорити на різні теми
- б) яким міг би передавати свій досвід і знання
- в) з якими можна більше заробити
- г) які мають авторитет і вагу на роботі
- д) які можуть навчити чогось корисного;
- е) які змушують тебе ставати активнішим на роботі
- ж) які мають багато знань цікавих ідей
- з) котрі готові підтримати тебе в різних ситуаціях

11. До теперішнього часу я маю достатньою мірою:

- а) матеріальне благополуччя
- б) можливість цікаво розважатися
- в) хороші умови життя
- г) хорошу сім'ю
- д) можливості цікаво проводити час у суспільстві
- е) повагу, покликання і вдячність інших
- ж) відчуття корисності для інших
- з) створеного чогось цінного, корисного

12. Я думаю, що, займаючись своєю роботою, маю достатньою мірою:

- а) хорошу зарплату, інші матеріальні блага
- б) хороші умови для роботи
- в) хороший колектив, дружні взаємини
- г) певні творчі досягнення
- д) хорошу посаду
- е) самостійність і незалежність
- ж) авторитет і повагу колег
- з) високий професійний рівень

13. Найбільше мені подобається, коли:

- а) немає нагальних турбот
- б) кругом - комфортне, приємне оточення
- в) кругом - пожвавлення, весела метушня
- г) належить провести час у веселому товаристві
- д) відчуваю почуття змагання, ризику
- е) відчуваю почуття активного напруження і відповідальності
- ж) занурений у свою роботу

з) включений у спільну роботу з іншими

14. Коли мене спіткає невдача, не виходить того, що я дуже хочу:

- а) я засмучуюся і довго переживаю
- б) намагаюся переключитися на що-небудь інше, приємне
- в) гублюся, злюся на себе
- г) злюся на те, що мені завадило
- д) намагаюся залишатися спокійним
- е) перечікую, коли мине перша реакція, і спокійно аналізую, що сталося
- ж) намагаюся зрозуміти, у чому я сам був винен
- з) намагаюся зрозуміти причини невдачі

Тест «Смисложиттєві орієнтації»

1.	Зазвичай мені дуже нудно	3 2 1 0 1 2 3	Зазвичай я сповнений енергії
2.	Життя здається мені завжди хвилюючою і захоплюючою	3 2 1 0 1 2 3	Життя здається мені абсолютно спокійною і рутинної
3.	В житті я не маю певних цілей і намірів	3 2 1 0 1 2 3	В житті я маю дуже ясні цілі і наміри
4.	Моє життя видається мені вкрай безглуздою і безцільною	3 2 1 0 1 2 3	Моє життя видається мені цілком осмисленим і цілеспрямованим
5.	Кожен день мені здається завжди новим і не схожим на інші	3 2 1 0 1 2 3	Кожен день здається мені абсолютно схожим на всі інші
6.	Коли я піду на пенсію, я займуся цікавими речами, якими завжди мріяв зайнятися	3 2 1 0 1 2 3	Коли я піду на пенсію, я постараюся не обтяжувати себе ніякими турботами
7.	Моє життя склалося саме так, як я мріяв	3 2 1 0 1 2 3	Моє життя склалося зовсім не так, як я мріяв
8.	Я не домогся успіхів у здійсненні своїх життєвих планів	3 2 1 0 1 2 3	Я здійснив багато з того, що було мною заплановано в життя
9.	Моє життя порожня і нецікава	3 2 1 0 1 2 3	Моє життя заповнена цікавими справами
10.	Якби мені довелося сьогодні підводити підсумок мого життя, то я б сказав, що вона була цілком осмисленою	3 2 1 0 1 2 3	Якби мені довелося сьогодні підводити підсумок мого життя, то я б сказав, що вона не мала сенсу

11.	Якби я міг вибирати, то я б побудував своє життя зовсім інакше	3 2 1 0 1 2 3	Якби я міг вибирати, то я б прожив життя ще раз так само, як живу зараз
12.	Коли я дивлюся на навколишній світ, він часто приводить мене в розгубленість і занепокоєння	3 2 1 0 1 2 3	Коли я дивлюся на навколишній світ, він зовсім не викликає у мене занепокоєння і розгубленості
13.	Я людина дуже обов'язковий	3 2 1 0 1 2 3	Я людина зовсім не обов'язковий
14.	Я вважаю, що людина має можливість здійснити свій життєвий вибір за своїм бажанням	3 2 1 0 1 2 3	Я вважаю, що людина позбавлена можливості вибирати з-за впливу природних здібностей і обставин
15.	Я виразно можу назвати себе цілеспрямованою людиною	3 2 1 0 1 2 3	Я не можу назвати себе цілеспрямованою людиною
16.	В житті я ще не знайшов свого покликання	3 2 1 0 1 2 3	В житті я знайшов своє покликання і цілі
17.	Мої життєві погляди ще не визначилися	3 2 1 0 1 2 3	Мої життєві погляди цілком визначилися
18.	Я вважаю, що мені вдалося знайти покликання і цікаві цілі в житті	3 2 1 0 1 2 3	Я навряд чи здатен знайти покликання і цікаві цілі в житті
19.	Моє життя в моїх руках, і я сам керую нею	3 2 1 0 1 2 3	Моє життя не підвладна мені, і вона управляється зовнішніми подіями
20.	Мої повсякденні справи приносять мені задоволення і задоволення	3 2 1 0 1 2 3	Мої повсякденні справи приносять мені суцільні неприємності і переживання

ДОДАТОК В

**РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ВПЛИВУ ЗАГРОЗ ПСИХОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ
(на прикладі окремих показників)**

Додаток В-1

Характеристика вибірки**Частотна таблиця**

Досліджувані за статтю 2021 року					
		Частота	Відсотки	Валідний відсоток	Накопичений відсоток
Валідні	чоловіки	225	53,6	53,6	53,6
	жінки	195	46,4	46,4	100,0
	Всього	420	100,0	100,0	

Досліджувані за статтю 2022 року					
		Частота	Відсотки	Валідний відсоток	Накопичений відсоток
Валідні	чоловіки	224	54,6	54,6	54,6
	жінки	186	45,4	45,4	100,0
	Всього	410	100,0	100,0	

Досліджувані за статтю 2023 року					
		Частота	Відсотки	Валідний відсоток	Накопичений відсоток
Валідні	чоловіки	215	52,2	52,2	52,2
	жінки	197	47,8	47,8	100,0

**АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА МЕТОДИКОЮ «ДІАГНОСТИКА
ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ»
І. ПРИХОДЬКО**

Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень морально-комунікативного компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.

Таблиця сполученості Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень морально-комунікативного компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.

		Рівень морально-комунікативного компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.			Разом
		низький рівень	середній рівень	високий рівень	
Досліджувані за статтю 2023 року	Частота	84	123	8	215
	% в	39,1%	57,2%	3,7%	100,0%
	чоловіки				
	Досліджувані за статтю 2023 року				
Досліджувані за статтю 2023 року	Частота	114	83	0	197
	% в	57,9%	42,1%	0,0%	100,0%
	жінки				
	Досліджувані за статтю 2023 року				
Разом	Частота	198	206	8	412
	% в	48,1%	50,0%	1,9%	100,0%
	Досліджувані за статтю 2023 року				
	Частота				

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	19,563 ^a	2	,000
Ставлення	22,683	2	,000
правдоподібності			
Лінійно-лінійний зв'язок	18,100	1	,000
Кількість валідних спостережень	412		

а. В 2 (33,3%) осередках очікувана частота менше 5.
Мінімальна очікувана частота дорівнює 3,83.

Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень мотиваційно-вольовий компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.

Таблиця сполученості

		Рівень мотиваційно-вольовий компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.			Разом
		низький рівень	середній рівень	високий рівень	
Досліджувані за статтю 2023 року	Частота	131	78	6	215
	% в	60,9%	36,3%	2,8%	100,0%
	чоловіки				
	Досліджувані за статтю 2023 року				
Разом	Частота	111	86	0	197
	% в	56,3%	43,7%	0,0%	100,0%
	жінки				
	Досліджувані за статтю 2023 року				
Разом	Частота	242	164	6	412
	% в	58,7%	39,8%	1,5%	100,0%
	Досліджувані за статтю 2023 року				
	Разом				

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	7,271 ^a	2	,026
Ставлення правдоподібності	9,576	2	,008
Лінійно-лінійний зв'язок	,121	1	,728
Кількість валідних спостережень	412		

а. В 2 (33,3%) осередках очікувана частота менше 5.
Мінімальна очікувана частота дорівнює 2,87.

Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень ціннісно-смысловий компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.

Таблиця сполученості Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень ціннісно-смысловий компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.

		Рівень ціннісно-смысловий компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.			Разом
		низький рівень	середній рівень	високий рівень	
Досліджувані за статтю 2023 року	Частота	107	105	3	215
	% в	49,8%	48,8%	1,4%	100,0%
	чоловіки				
	Досліджувані за статтю 2023 року				
	Частота	111	86	0	197
	% в	56,3%	43,7%	0,0%	100,0%
Разом	жінки				
	Досліджувані за статтю 2023 року				
	Частота	218	191	3	412
	% в	52,9%	46,4%	0,7%	100,0%
Досліджувані за статтю 2023 року					

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. Значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	4,185 ^a	2	,123
Ставлення правдоподібності	5,339	2	,069
Лінійно-лінійний зв'язок	2,469	1	,116
Кількість валідних спостережень	412		

a. В 2 (33,3%) осередках очікувана частота менше 5.

Мінімальна очікувана частота дорівнює 1,43.

Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень внутрішнього комфорту компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.

Таблиця сполученості Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень внутрішнього комфорту компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.

		Рівень внутрішнього комфорту компоненту психологічної безпеки особистості 2023 р.			Разом
		низький рівень	середній рівень	високий рівень	
Досліджувані за статтю 2023 року	чоловіки	Частота 106 % в Досліджувані за статтю 2023 року 49,3%	102 47,4%	7 3,3%	215 100,0%
	жінки	Частота 149 % в Досліджувані за статтю 2023 року 75,6%	48 24,4%	0 0,0%	197 100,0%
Разом		Частота 253 % в Досліджувані за статтю 2023 року 60,9%	152 37,4%	7 1,7%	412 100,0%

Критерії хі-квадрат

	Значення	ст.св.	Асимпт. значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	32,967 ^a	2	,000
Ставлення правдоподібності	36,086	2	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	32,816	1	,000
Кількість валідних спостережень	412		

a. В 2 (33,3%) осередках очікувана частота менше 5.

Мінімальна очікувана частота дорівнює 3,35.

Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень індексу психологічної безпеки особистості 2023 р.

Комбінаційна таблиця Досліджувані за статтю 2023 року * Рівень індексу психологічної безпеки особистості 2023 р.						
			Рівень індексу психологічної безпеки особистості 2023 р.			Разом
			низький рівень	середній рівень	високий рівень	
Досліджувані за статтю 2023 року	чоловіки	Кількість	105	102	8	215
		% в Досліджувані за статтю 2023 року	48,8%	47,4%	3,7%	100,0%
	жінки	Кількість	149	48	0	197
		% в Досліджувані за статтю 2023 року	75,6%	24,4%	0,0%	100,0%
Разом		Кількість	254	150	8	412
		% в Досліджувані за статтю 2023 року	61,7%	36,4%	1,9%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимпт. значущість (2-стор.)
Хі-квадрат Пірсона	34,341 ^a	2	,000
Ставлення правдоподібності	37,848	2	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	34,185	1	,000
Кількість доступних спостережень	412		
а. Для числа осередків 2 (33,3%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 3,83.			

Однофакторний дисперсійний аналіз Індексу психологічної безпеки особистості залежно від статі

Описові статистики

Індекс психологічної безпеки особистості_2023 р.

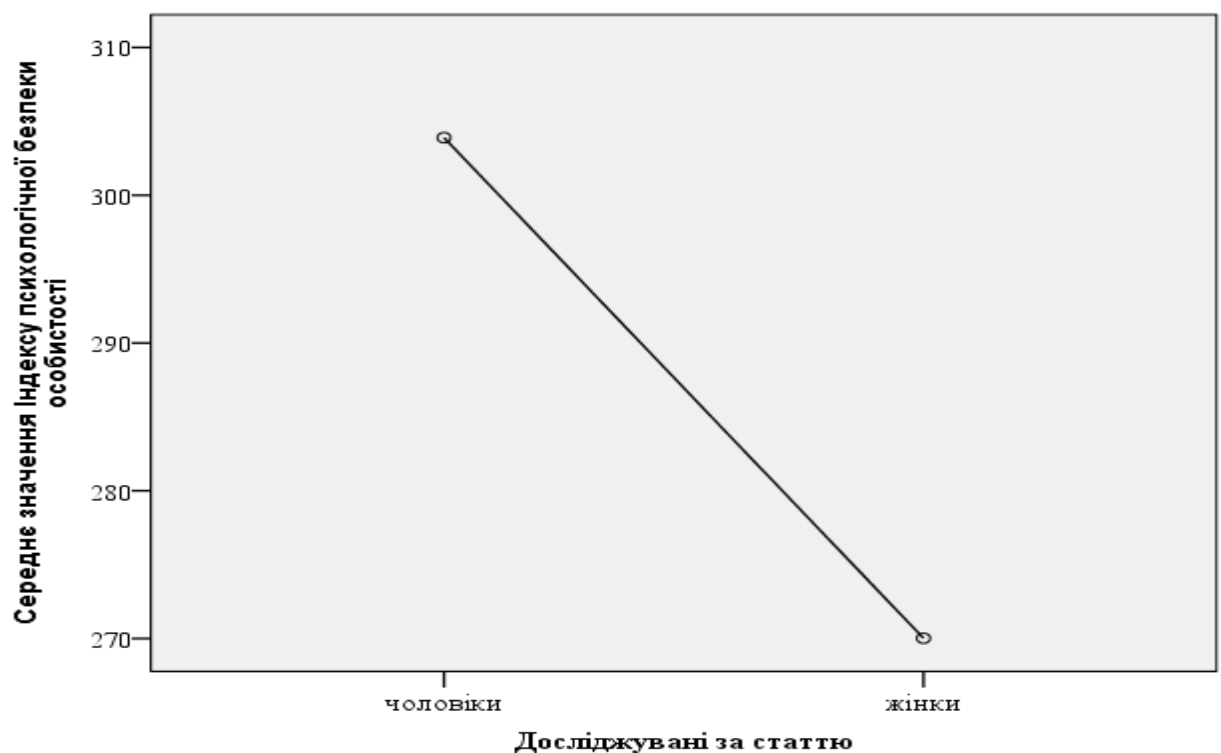
	N	Середнє	Стд. відхилення	Стд. помилка	95% довірчий інтервал для середнього		Мінімум	Максимум
					Нижня границя	Верхня границя		
чоловіки	215	303,90	73,414	5,007	294,03	313,77	109	471
жінки	197	270,02	69,411	4,945	260,27	279,77	133	401
Разом	412	287,70	73,423	3,617	280,59	294,81	109	471

Однофакторний дисперсійний аналіз

Індекс психологічної безпеки особистості_2023 р.

	Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
Між групами	117985,012	1	117985,012	23,061	,000
Усередині групи	2097683,668	410	5116,302		
Разом	2215668,680	411			

Графіки середніх

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАГРОЗ ПСИХОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ОСОБИСТОСТІ ЗА ХАРАКТЕРОМ ЇХ ПОХОДЖЕННЯ

Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості (за 2023 р.)					
		Частота	Відсотки	Валідний відсоток	Накопичений відсоток
Валідні	Природні	40	9,7	9,7	9,7
	Техногенні	94	22,8	22,8	32,5
	Політичні	227	55,1	55,1	87,6
	Соціальні	28	6,8	6,8	94,4
	Комбіновані	23	5,6	5,6	100,0
	Разом	412	100,0	100,0	

Критерій Манна-Вітні

Ранги				
	стать досліджуваних	N	Середній ранг	Сума рангів
Природні загрози	чоловіки	180	183,71	33067,00
	жінки	232	224,19	52011,00
	Разом	412		
Техногенні загрози	чоловіки	180	276,36	49744,00
	жінки	232	152,30	35334,00
	Разом	412		
Політичні загрози	чоловіки	180	209,88	37778,00
	жінки	232	203,88	47300,00
	Разом	412		
Соціальні загрози	чоловіки	180	199,74	35954,00
	жінки	232	211,74	49124,00
	Разом	412		
Комбіновані загрози	чоловіки	180	197,44	35539,50
	жінки	232	213,53	49538,50
	Разом	412		

Статистичні критерії ^а					
	Природні загрози	Техногенні загрози	Політичні загрози	Соціальні загрози	Комбіновані загрози
U Манна-Вітні	16777,000	8306,000	20272,000	19664,000	19249,500
W Вілкоксона	33067,000	35334,000	47300,000	35954,000	35539,500
Z	-3,558	-11,568	-,563	-1,123	-1,478
Асімп. знач. (двухстороння)	,000	,000	,573	,261	,139
а. Групуюча змінна: стать досліджуваних					

**РОЗПОДІЛ ДОСЛІДЖУВАНИХ ЗА РІВНЕМ ІНДЕКСУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ ЗАЛЕЖНО ВІД КІЛЬКОСТІ ПЕРЕЖИТИХ ЗАГРОЗ**

Комбінаційна таблиця Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості *						
Рівень індексу психологічної безпеки особистості 2023 р.						
			Рівень індексу психологічної безпеки особистості 2023 р.			Разом
			низький рівень	середній рівень	високий рівень	
Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	Природні	Кількість	27	13	0	40
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	67,5%	32,5%	0,0%	100,0%
	Техногенні	Кількість	51	41	2	94
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	54,3%	43,6%	2,1%	100,0%
	Політичні	Кількість	149	74	4	227
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	65,6%	32,6%	1,8%	100,0%
	Соціальні	Кількість	18	10	0	28
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	64,3%	35,7%	0,0%	100,0%
	комбіновані	Кількість	9	12	2	23
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	39,1%	52,2%	8,7%	100,0%
Разом		Кількість	254	150	8	412
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	61,7%	36,4%	1,9%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	14,331 ^a	8	,074
Відносини правдоподібності	13,212	8	,105
Лінійно-лінійний зв'язок	1,302	1	,254
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 5 (33,3%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює ,45.			

**АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА ЇХ
ДЕФОРМАЦІЇ ПРИ ЗАГРОЗАХ ПСИХОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦИ ЗА МЕТОДИКОЮ
«ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ» М. РОКІЧА
(результати за 2023 р.)**

Термінальні цінності

Описательные статистики			
	N	Среднее	Стандартная отклонения
Активне діяльнісне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	412	8,84	5,144
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	412	8,90	5,596
Здоров'я (фізичне і психічне)	412	6,79	5,612
Цікава робота	412	9,96	4,591
Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві)	412	11,12	5,127
Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)	412	8,11	4,802
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	412	8,32	5,261
Наявність хороших і вірних друзів	412	8,17	4,968
Суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	412	10,40	4,702
Пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток)	412	9,68	4,776
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)	412	9,62	4,574
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення)	412	8,52	4,213
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	412	9,24	5,167
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	412	7,17	4,353
Щасливе сімейне життя	412	10,31	4,824
Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	412	12,42	4,468
Творчість (можливість творчої діяльності)	412	13,30	4,068
Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів)	412	10,37	5,933
N валидных (по списку)	412		

Інструментальні цінності

Описові статистики			
	N	Середнє	Стандартна помилка
Акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах	412	10,79	4,716
Вихованість (гарні манери)	412	9,14	4,770
Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	412	9,57	5,207
Життєрадісність (почуття гумору)	412	7,00	5,176
Старанність (дисциплінованість)	412	10,88	4,168
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	412	7,39	5,408
Непримиренність до недоліків у собі та інших	412	12,25	5,863
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	412	8,91	4,609
Відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово)	412	8,16	4,739
Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)	412	8,46	5,214
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	412	7,41	4,534
Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	412	8,86	4,584
Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	412	9,78	4,394
Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)	412	9,83	5,197
Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	412	10,93	4,620
Чесність (правдивість, щирість)	412	9,60	5,391
Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)	412	10,42	5,579
Чуйність (дбайливість)	412	11,23	5,247
N валідних (за списком)	412		

Показники термінальних цінностей залежно від статі

Критерій Манна-Вітні

Ранги				
	стать досліджуваних	N	Середний ранг	Сумма рангов
Активне діяльнісне життя (повнота та емоційна насиченість життя)	чоловіки	180	243,13	43764,00
	жінки	232	178,08	41314,00
	Разом	412		
Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)	чоловіки	180	223,71	40268,50
	жінки	232	193,14	44809,50
	Разом	412		
Здоров'я (фізичне і психічне)	чоловіки	180	174,88	31477,50
	жінки	232	231,04	53600,50
	Разом	412		
Цікава робота	чоловіки	180	227,53	40956,00
	жінки	232	190,18	44122,00
	Разом	412		
Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві)	чоловіки	180	214,57	38622,50
	жінки	232	200,24	46455,50
	Разом	412		
Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)	чоловіки	180	194,98	35095,50
	жінки	232	215,44	49982,50
	Разом	412		
Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів)	чоловіки	180	182,75	32895,50
	жінки	232	224,92	52182,50
	Разом	412		
Наявність хороших і вірних друзів	чоловіки	180	166,83	30028,50
	жінки	232	237,28	55049,50
	Разом	412		
Суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі)	чоловіки	180	223,34	40201,00
	жінки	232	193,44	44877,00
	Разом	412		
Пізнання (можливість розширення своєї	чоловіки	180	228,84	41192,00
	жінки	232	189,16	43886,00

освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток)	Разом	412		
Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)	чоловіки	180	216,92	39045,00
	жінки	232	198,42	46033,00
	Разом	412		
Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення)	чоловіки	180	199,78	35959,50
	жінки	232	211,72	49118,50
	Разом	412		
Розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)	чоловіки	180	227,77	40998,00
	жінки	232	190,00	44080,00
	Разом	412		
Свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)	чоловіки	180	169,81	30566,00
	жінки	232	234,97	54512,00
	Разом	412		
Щасливе сімейне життя	чоловіки	180	209,40	37691,50
	жінки	232	204,25	47386,50
	Разом	412		
Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)	чоловіки	180	203,96	36712,50
	жінки	232	208,47	48365,50
	Разом	412		
Творчість (можливість творчої діяльності)	чоловіки	180	233,21	41977,50
	жінки	232	185,78	43100,50
	Всього	412		
Впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів)	чоловіки	180	186,71	33608,00

Показники інструментальних цінностей залежно від статі

Критерій Манна-Вітні

Ранги				
	стать досліджуваних	N	Середній ранг	Сума рангів
Акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах	чоловіки	180	256,69	46204,00
	жінки	232	167,56	38874,00
	Разом	412		
Вихованість (гарні манери)	чоловіки	180	214,09	38537,00
	жінки	232	200,61	46541,00
	Разом	412		
Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)	чоловіки	180	222,93	40127,00
	жінки	232	193,75	44951,00
	Разом	412		
Життєрадісність (почуття гумору)	чоловіки	180	190,25	34245,50
	жінки	232	219,11	50832,50
	Разом	412		
Старанність (дисциплінованість)	чоловіки	180	191,09	34396,50
	жінки	232	218,45	50681,50
	Разом	412		
Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)	чоловіки	180	170,37	30666,50
	жінки	232	234,53	54411,50
	Разом	412		
Непримиренність до недоліків у собі та інших	чоловіки	180	218,56	39341,00
	жінки	232	197,14	45737,00
	Разом	412		
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	чоловіки	180	205,44	36978,50
	жінки	232	207,33	48099,50
	Всього	412		
Відповідальність (почуття боргу, уміння тримати своє слово)	чоловіки	180	201,52	36273,00
	жінки	232	210,37	48805,00
	Разом	412		
Раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення)	чоловіки	180	187,44	33739,00
	жінки	232	221,29	51339,00
	Разом	412		
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	чоловіки	180	166,41	29953,50
	жінки	232	237,61	55124,50
	Разом	412		

Сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів	чоловіки	180	186,54	33577,50
	жінки	232	221,98	51500,50
	Разом	412		
Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	чоловіки	180	196,02	35284,00
	жінки	232	214,63	49794,00
	Разом	412		
Терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)	чоловіки	180	199,15	35846,50
	жінки	232	212,20	49231,50
	Разом	412		
Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)	чоловіки	180	201,29	36233,00
	жінки	232	210,54	48845,00
	Разом	412		
Чесність (правдивість, щирість)	чоловіки	180	200,22	36040,00
	жінки	232	211,37	49038,00
	Разом	412		
Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)	чоловіки	180	231,45	41661,50
	жінки	232	187,14	43416,50
	Разом	412		
Чуйність (дбайливість)	чоловіки	180	243,58	43845,00
	жінки	232	177,73	41233,00
	Разом	412		

ТЦ_Пріоритет цінностей конкретних або абстрактних * Найбільша кількість пережитих загроз психологічній безпеці особистості

Перехресна таблиця								
			Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості					Разом
			Природні	Технологічні	Політичні	Соціальні	Комбіновані	
ТЦ_Пріоритет цінностей конкретних або абстрактних	Конкретні цінності	Кількість	31	42	100	11	7	191
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	77,5%	44,7%	44,1%	39,3%	30,4%	46,4%
	Абстрактні цінності	Кількість	1	12	71	4	0	88
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	2,5%	12,8%	31,3%	14,3%	0,0%	21,4%
	Розмитість впорядкованості даних цінностей: конкретних, абстрактних	Кількість	8	40	56	13	16	133
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	20,0%	42,6%	24,7%	46,4%	69,6%	32,3%
Разом		Кількість	40	94	227	28	23	412
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	56,835 ^a	8	,000
Відносини правдоподібності	61,660	8	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	10,819	1	,001
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 1 (6,7%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 4,91.			

ТЦ_Пріоритет цінностей професійної самореалізації або особистісного життя *
Найбільша кількість пережитих загроз психологічній безпеці особистості

Перехресна таблиця								
			Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості					Разом
			Природні	Техногенні	Політичні	Соціальні	Комбіновані	
ТЦ_Пріоритет цінностей професійної самореалізації або особистісного життя	цінності професійної самореалізації	Кількість	0	35	96	10	0	141
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	0,0%	37,2%	42,3%	35,7%	0,0%	34,2%
	цінності особистісного життя	Кількість	32	51	90	12	23	208
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	80,0%	54,3%	39,6%	42,9%	100,0%	50,5%
	Розмитість	Кількість	8	8	41	6	0	63

	впорядкованості даних цінностей: проф.само реалізації, особистісного життя	% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	20,0%	8,5%	18,1%	21,4%	0,0%	15,3%
Разом		Кількість	40	94	227	28	23	412
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	100,0%	100,0 %	100,0%	100,0%	100,0 %	100,0 %

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	58,837 ^a	8	,000
Відносини правдоподібності	80,835	8	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	,884	1	,347
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 2 (13,3%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 3,52.			

Пріоритет цінностей: етичні цінності_цінності спілкування_цінності справи *
Найбільша кількість пережитих загроз психологічній безпеці особистості

Перехресна таблиця									
			Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості					Разом	
			Природні	Техногенні	Політичні	Соціальні	Комбіновані		
Щ_Пріоритет цінностей: етичні цінності_цінності спілкування_цінності справи	Етичні цінності	Кількість	11	16	100	13	15	155	
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	27,5%	17,0%	44,1%	46,4%	65,2%	37,6%	
	Цінності спілкування	Количество	0	26	60	0	1	87	
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	0,0%	27,7%	26,4%	0,0%	4,3%	21,1%	
	Цінності справи	Кількість	0	16	29	6	1	52	
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	0,0%	17,0%	12,8%	21,4%	4,3%	12,6%	
	Розмитість впорядкованості даних цінностей	Кількість	29	36	38	9	6	118	
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	72,5%	38,3%	16,7%	32,1%	26,1%	28,6%	
	Разом		Кількість	40	94	227	28	23	412
			% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотич на значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	92,572 ^a	12	,000
Відносини правдоподібності	108,504	12	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	29,668	1	,000
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 3 (15,0%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 2,90.			

Пріоритет цінностей: індивідуалістичних, конформістських, альтруїстичних *
Найбільша кількість пережитих загроз психологічній безпеці особистості

Перехресна таблиця								
			Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості					Разом
			Природні	Технологічні	Політичні	Соціальні	Комбіновані	
ПЦ_Пріоритет цінностей: індивідуалістичних, конформістських, альтруїстичних	Індивідуалістичні цінності	Кількість	15	19	66	14	7	121
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	37,5%	20,2%	29,1%	50,0%	30,4%	29,4%
	Конформістські цінності	Кількість	14	28	84	14	1	141
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	35,0%	29,8%	37,0%	50,0%	4,3%	34,2%

	Альтруїстичні цінності	Кількість	11	30	60	0	14	115
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічно ї безпеки особистості	27,5%	31,9%	26,4%	0,0%	60,9%	27,9%
	Розмітість впорядкованості даних цінностей: індивідуалістичних, конформістських, альтруїстичних	Кількість	0	17	17	0	1	35
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічно ї безпеки особистості	0,0%	18,1%	7,5%	0,0%	4,3%	8,5%
Разом		Кількість	40	94	227	28	23	412
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічно ї безпеки особистості	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	50,928 ^a	12	,000
Відносини правдоподібності	62,737	12	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	,979	1	,322
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 3 (15,0%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 1,95.			

Пріоритет цінностей: самоствердження або прийняття інших людей * Найбільша кількість пережитих загроз психологічній безпеці особистості

Перехресна таблиця								
			Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості					Разом
			Природні	Технологічні	Політичні	Соціальні	Комбіновані	
Щ_Пріоритет цінностей: самоствердження або прийняття інших людей	Цінності самоствердження	Кількість	25	38	99	20	7	189
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	62,5%	40,4%	43,8%	71,4%	30,4%	46,0%
	Цінності прийняття інших	Кількість	10	38	72	6	15	141
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	25,0%	40,4%	31,9%	21,4%	65,2%	34,3%
	Розмитість впорядкованості даних цінностей: самоствердження, прийняття інших	Кількість	5	18	55	2	1	81
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	12,5%	19,1%	24,3%	7,1%	4,3%	19,7%
Разом		Кількість	40	94	226	28	23	411
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	27,101 ^a	8	,001
Відносини правдоподібності	27,408	8	,001
Лінійно-лінійний зв'язок	,067	1	,795
Кількість допустимих спостережень	411		
а. Для числа осередків 1 (6,7%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 4,53.			

**АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ МОТИВІВ ТА ЇХ
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИ ЗАГРОЗАХ ПСИХОЛОГІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ЗА
МЕТОДИКОЮ ДІАГНОСТИКИ МОТИВАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ
(В. МІЛЬМАН)**

Описові статистики

2023 р.

Описові статистики			
	N	Середнє	Стандартне відхилення
Життєзабезпечення	412	8,33	1,521
Комфорт	412	19,78	3,106
Соціальний статус	412	8,62	1,276
Спілкування	412	22,17	1,937
Загальна активність	412	12,26	2,000
Творча активність	412	20,38	1,718
Соціальна корисність	412	18,83	5,055
"Загальножиттєвий" мотиваційний профіль особистості	412	60,04	4,191
"Робочий" мотиваційний профіль особистості	412	52,33	4,431
N валідних (за списком)	412		

Ранги				
	стать досліджуваних	N	Середній ранг	Сума рангів
Життєзабезпечення	чоловіки	180	187,34	33720,50
	жінки	232	221,37	51357,50
	Разом	412		
Комфорт	чоловіки	180	235,22	42339,00
	жінки	232	184,22	42739,00
	Разом	412		
Соціальний статус	чоловіки	180	194,91	35084,00
	жінки	232	215,49	49994,00
	Разом	412		
Спілкування	чоловіки	180	202,47	36444,00
	жінки	232	209,63	48634,00
	Разом	412		
Загальна активність	чоловіки	180	175,82	31648,00
	жінки	232	230,30	53430,00
	Разом	412		
Творча активність	чоловіки	180	214,27	38569,00
	жінки	232	200,47	46509,00
	Разом	412		
Соціальна корисність	чоловіки	180	204,07	36732,50
	жінки	232	208,39	48345,50
	Разом	412		

Статистичні критерії ^а							
	Життєзабезпечення	Комфорт	Соціальний статус	Спілкування	Загальна активність	Творча активність	Соціальна корисність
U Манна-Вітні	17430,500	15711,000	18794,000	20154,000	15358,000	19481,000	20442,500
W Вилкоксона	33720,500	42739,000	35084,000	36444,000	31648,000	46509,000	36732,500
Z	-3,025	-4,488	-1,851	-,632	-5,178	-1,340	-,379
Асимп. знач. (двухстороння)	,002	,000	,064	,528	,000	,180	,705

а. Групууюча змінна: стать досліджуваних

Аналіз результатів дослідження мотиваційного профілю особистості (2023 р.)

Комбінаційна таблиця стать досліджуваних * Мотиваційний профіль особистості						
			Мотиваційний профіль особистості			Разом
			переважає "робочий" мотиваційний профіль	переважає "загальножиттєвий" мотиваційний профіль	в рівному ступені представлені мотиваційні профілі	
стать досліджуваних	чоловіки	Кількість	5	109	66	180
		% в стать досліджуваних	2,8%	60,6%	36,7%	100,0%
	жінки	Кількість	10	162	60	232
		% в стать досліджуваних	4,3%	69,8%	25,9%	100,0%
Разом		Кількість	15	271	126	412
		% в стать досліджуваних	3,6%	65,8%	30,6%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	5,848 ^a	2	,054
Відносини правдоподібності	5,837	2	,054
Лінійно-лінійний зв'язок	5,707	1	,017
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 0 (0,0%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 6,55.			

**Аналіз результатів дослідження мотиваційного профілю особистості
залежно від загроз психологічній безпеці за методикою діагностики мотиваційної
структури особистості (В. Мільман)**

Комбінаційна таблиця Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості *						
Мотиваційний профіль особистості						
			Мотиваційний профіль особистості			Разом
			переважає "робочий" мотиваційни й профіль	переважає "загальнож иттєвий" мотиваційн ий профіль	в рівному ступені сформовані мотиваційн і профілі	
Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	Природні	Кількість	1	30	9	40
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	2,5%	75,0%	22,5%	100,0%
	Техногенні	Кількість	6	78	10	94
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	6,4%	83,0%	10,6%	100,0%
	Політичні	Кількість	7	134	86	227
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	3,1%	59,0%	37,9%	100,0%
	Соціальні	Кількість	1	6	21	28
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	3,6%	21,4%	75,0%	100,0%
	Комбінова ні	Кількість	0	23	0	23
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
Разом		Кількість	15	271	126	412
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	3,6%	65,8%	30,6%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	64,036 ^a	8	,000
Відносини правдоподібності	72,414	8	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	7,678	1	,006
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 4 (26,7%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює ,84.			

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ СЕНСІВ ДОСЛІДЖУВАНИХ ЗА МЕТОДИКОЮ «СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ» (СОЖ)

стать досліджуваних * Рівень визначення цілей у житті за СОЖ

Перехрена таблиця						
			Рівень визначення цілей у житті за СОЖ			Разом
			низький рівень	середній рівень	високий рівень	
стать досліджуваних	чоловіки	Кількість	40	94	46	180
		% в стать досліджуваних	22,2%	52,2%	25,6%	100,0%
	жінки	Кількість	39	126	67	232
		% в стать досліджуваних	16,8%	54,3%	28,9%	100,0%
Разом		Кількість	79	220	113	412
		% в стать досліджуваних	19,2%	53,4%	27,4%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пирсона	2,039 ^a	2	,361
Відносини правдоподібності	2,029	2	,363
Лінійно-лінійний зв'язок	1,680	1	,195
Кількість допустимих спостережень	412		
<p>а. Для числа осередків 0 (0,0%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 34,51.</p>			

Стать досліджуваних * Рівень процесу життя, або інтересу і емоційної насиченості життям за СОЖ

Перехресна таблиця						
			Рівень процесу життя, або інтересу і емоційної насиченості життям за СОЖ			Разом
			низький рівень	середній рівень	високий рівень	
стать досліджуваних	чоловіки	Кількість	54	111	15	180
		% в стать досліджуваних	30,0%	61,7%	8,3%	100,0%
	жінки	Кількість	60	138	34	232
		% в стать досліджуваних	25,9%	59,5%	14,7%	100,0%
Разом		Кількість	114	249	49	412
		% в стать досліджуваних	27,7%	60,4%	11,9%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	4,113 ^a	2	,128
Відносини правдоподібності	4,233	2	,120
Лінійно-лінійний зв'язок	2,984	1	,084
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 0 (0,0%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 21,41.			

**Стать досліджуваних * Рівень результативності життя, або задоволеності
самореалізацією за СОЖ**

Перекрестная таблиця						
			Рівень результативності життя, або задоволеності самореалізацією за СОЖ			Разом
			низький рівень	середній рівень	високий рівень	
стать досліджуваних	чоловіки	Кількість	57	108	15	180
		% в стать досліджуваних	31,7%	60,0%	8,3%	100,0%
	жінки	Кількість	47	128	57	232
		% в стать досліджуваних	20,3%	55,2%	24,6%	100,0%
Разом		Кількість	104	236	72	412
		% в стать досліджуваних	25,2%	57,3%	17,5%	100,0%
Критерії хі-квадрат						
				Асимптотич на значущість (2-стороння)		
	Значення	ст.св.				
Хі-квадрат Пірсона	20,927 ^a	2		,000		
Відносини правдоподібності	22,202	2		,000		
Лінійно-лінійний зв'язок	18,347	1		,000		
Кількість допустимих спостережень	412					
а. Для числа осередків 0 (0,0%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 31,46.						

Стать досліджуваних * Рівень локус контролю Я за СОЖ

Перехресна таблиця						
			Рівень локус контролю Я за СОЖ			Разом
			низький рівень	середній рівень	високий рівень	
стать досліджуваних	чоловіки	Кількість	56	91	33	180
		% в стать досліджуваних	31,1%	50,6%	18,3%	100,0%
	жінки	Кількість	44	129	59	232
		% в стать досліджуваних	19,0%	55,6%	25,4%	100,0%
Разом		Кількість	100	220	92	412
		% в стать досліджуваних	24,3%	53,4%	22,3%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значение	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	8,931 ^a	2	,012
Відносини правдоподібності	8,908	2	,012
Лінійно-лінійний зв'язок	8,041	1	,005
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 0 (0,0%) передбачається значенн, меньше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 40,19.			

Стать досліджуваних * Рівень локус контролю життя за СОЖ

Перехресна таблиця						
			Рівень локус контролю життя за СОЖ			Разом
			низький рівень	середній рівень	високий рівень	
стать досліджуваних	чоловіки	Кількість	57	108	15	180
		% в стать досліджуваних	31,7%	60,0%	8,3%	100,0%
	жінки	Кількість	56	121	55	232
		% в стать досліджуваних	24,1%	52,2%	23,7%	100,0%
Разом		Кількість	113	229	70	412
		% в стать досліджуваних	27,4%	55,6%	17,0%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	17,317 ^a	2	,000
Відносини правдоподібності	18,466	2	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	12,240	1	,000
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 0 (0,0%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 30,58.			

Критерій Манна-Вітні

Ранги				
	стать досліджуваних	N	Середній ранг	Сума рангів
Цілі в житті	чоловіки	180	192,00	34560,50
	жінки	232	217,75	50517,50
	Разом	412		
Процес життя, або інтерес і емоційна насиченість життя	чоловіки	180	182,81	32905,00
	жінки	232	224,88	52173,00
	Разом	412		
Результативність життя, або задоволеність самореалізацією	чоловіки	180	181,51	32672,50
	жінки	232	225,89	52405,50
	Разом	412		
Статистичні критерії ^а				
	Цілі в житті	Процес життя, або інтерес і емоційна насиченість життя	Результативність життя, або задоволеність самореалізацією	
U Манна-Вітні	18270,500	16615,000	16382,500	
W Вилкоксона	34560,500	32905,000	32672,500	
Z	-2,181	-3,566	-3,760	
Асимп. знач. (двухстороння)	,029	,000	,000	
а. Групуєча змінна: стать досліджуваних				

Критерій Манна-Вітні

Ранги				
	стать досліджуваних	N	Середній ранг	Сума рангів
Локус контролю-Я (Я - хазяїн життя)	чоловіки	180	187,51	33751,50
	жінки	232	221,23	51326,50
	Разом	412		
Локус контролю-життя, або керованість життям	чоловіки	180	199,09	35836,00
	жінки	232	212,25	49242,00
	Разом	412		

Статистичні критерії^а		
	Локус контролю-Я (Я - хазяїн життя)	Локус контролю-життя, або керованість життям
U Манна-Вітні	17461,500	19546,000
W Вилкоксона	33751,500	35836,000
Z	-2,866	-1,117
Асимп. знач. (двухстороння)	,004	,264
а. Групуєча змінна: стать досліджуваних		

Результати дослідження осмисленості життя за методикою «Смисложиттєвих орієнтацій особистості»

стать досліджуваних * Рівень осмисленості життя (ОЖ) за СОЖ (2023 р.)

Перехресна таблиця						
			Рівень осмисленості життя (ОЖ) за СОЖ			Разом
			низький рівень осмисленнос ті життя	середній рівень осмисленнос ті життя	високий рівень осмисленно сті життя	
стать досліджува них	чоловіки	Кількість	33	125	22	180
		% в стать досліджуваних	18,3%	69,4%	12,2%	100,0%
	жінки	Кількість	14	176	42	232
		% в стать досліджуваних	6,0%	75,9%	18,1%	100,0%
Разом		Кількість	47	301	64	412
		% в стать досліджуваних	11,4%	73,1%	15,5%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	16,268 ^a	2	,000
Відносини правдоподібності	16,363	2	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	12,483	1	,000
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 0 (0,0%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 20,53.			

Критерій Манна-Вітні

Ранги				
	стать досліджуваних	N	Середній ранг	Сума рангів
Загальний показник осмисленності життя	чоловіки	180	189,52	34113,00
	жінки	232	219,68	50965,00
	Разом	412		

Статистичні критерії^а	
	Загальний показник осмисленності життя
U Манна-Вітні	17823,000
W Вилкоксона	34113,000
Z	-2,551
Асимп. знач. (двухстороння)	,011
а. Групує змінна: стать досліджуваних	

Т-критерій

Статистика групи					
	стать досліджуваних	N	Середнє	Станд. відхилення	Стандартна помилка
Загальний показник осмисленності життя	чоловіки	180	92,88	19,908	1,484
	жінки	232	99,39	17,962	1,179
Цілі в житті	чоловіки	180	28,96	6,583	,491
	жінки	232	30,50	6,874	,451
Процес життя, або інтерес і емоційна насиченість життя	чоловіки	180	26,42	6,316	,471
	жінки	232	28,69	6,505	,427
Результативність життя, або задоволеність самореалізацією	чоловіки	180	23,79	4,876	,363
	жінки	232	26,00	5,722	,376
Локус контролю-Я (Я - хазяїн життя)	чоловіки	180	20,02	3,673	,274
	жінки	232	21,18	3,611	,237
Локус контролю-життя, або керованість життям	чоловіки	180	30,11	4,545	,339
	жінки	232	30,81	5,980	,393

Критерій для незалежних вибірок										
		Критерій рівності дисперсій Лівія		t-критерій для рівності середніх						
		F	знач.	t	ст.св.	Знач. (двух сторо ння)	Середн я різниця	Середнь оквадра тична помилк а різниці	95% довірчий інтервал для різниці	
									Ниж ня	Верх ня
Загаль ний показн ик осмис леннос ті життя	Передбач аються рівні дисперсії	6,499	,011	-3,480	410	,001	-6,510	1,871	- 10,188	-2,832
	Не передбач аються рівні дисперсії			-3,435	363,99 7	,001	-6,510	1,895	- 10,237	-2,783
Цілі в житті	Передбач аються рівні дисперсії	,063	,802	-2,304	410	,022	-1,544	,670	-2,862	-,227
	Не передбач аються рівні дисперсії			-2,317	392,36 9	,021	-1,544	,667	-2,855	-,234
Проце с життя, або інтере с і емоцій на насиче ність життя	Передбач аються рівні дисперсії	,011	,915	-3,569	410	,000	-2,277	,638	-3,531	-1,023
	Не передбач аються рівні дисперсії			-3,583	390,09 2	,000	-2,277	,636	-3,527	-1,028
Резуль тативн ість життя,	Передбач аються рівні дисперсії	1,676	,196	-4,136	410	,000	-2,206	,533	-3,254	-1,157

або задоволеність самореалізацією	Не передбачаються рівні дисперсії			-4,220	406,368	,000	-2,206	,523	-3,233	-1,178
Локус контролю-Я (Я - хазяїн життя)	Передбачаються рівні дисперсії	4,913	,027	-3,222	410	,001	-1,164	,361	-1,875	-,454
	Не передбачаються рівні дисперсії			-3,215	381,772	,001	-1,164	,362	-1,876	-,452
Локус контролю-життя, або керованість життям	Передбачаються рівні дисперсії	14,153	,000	-1,322	410	,187	-,709	,536	-1,764	,345
	Не передбачаються рівні дисперсії			-1,367	409,838	,172	-,709	,519	-1,728	,310

Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості *
Рівень осмисленості життя (ОЖ) за СОЖ

Перехресна таблиця						
			Рівень осмисленності життя (ОЖ) за СОЖ			Разом
			низький рівень осмисленн ості життя	середній рівень осмисленн ості життя	високий рівень осмисленності життя	
Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічної безпеки особистості	Природні	Кількість	16	24	0	40
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	40,0%	60,0%	0,0%	100,0%
	Техноген ні	Кількість	9	79	6	94
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	9,6%	84,0%	6,4%	100,0%
	Політичні	Кількість	6	178	43	227
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	2,6%	78,4%	18,9%	100,0%
	Соціальні	Кількість	0	14	14	28
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	0,0%	50,0%	50,0%	100,0%
	Комбінов ані	Кількість	16	6	1	23
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічній безпеці особистості	69,6%	26,1%	4,3%	100,0%
Разом		Кількість	47	301	64	412
		% в Найбільша кількість подій пережитих загроз психологічійї безпеці особистості	11,4%	73,1%	15,5%	100,0%

Критерії хі-квадрат			
	Значення	ст.св.	Асимптотична значущість (2-стороння)
Хі-квадрат Пірсона	164,219 ^a	8	,000
Відносини правдоподібності	128,762	8	,000
Лінійно-лінійний зв'язок	5,698	1	,017
Кількість допустимих спостережень	412		
а. Для числа осередків 5 (33,3%) передбачається значення, менше 5. Мінімальне передбачуване число дорівнює 30,58. Мінімальне передбачуване число дорівнює 2,62.			